

Una experiència urbana retrobada

Les comunitats jardí a Catalunya

Tesi Doctoral

JORDI FRANQUESA I SÀNCHEZ

Director de tesi

Joaquim Sabaté i Bel

Febrer de 2008

Departament d'Urbanisme i Ordenació del Territori

Universitat Politècnica de Catalunya

B. LA PARCEL·LACIÓ

Dels tres elements bàsics dels assentaments urbans, l'edificació, la urbanització i la parcel·lació, aquest darrer és, en el conjunt de les comunitats jardí un dels més significatius. La distribució parcel·lària reflecteix d'una manera fidel els objectius genèrics de la intervenció, en especial els que tenen a veure amb el destí socio-cultural, i ens permet distingir cada un dels quatre models definits.

En aquest capítol valorarem les següents qüestions:

1. **La distribució parcel·lària:** estudi de la disposició de les parcel·les en el projecte, del reconeixement de la seva mida mitjana, i de la seva relació amb cada categoria.
2. **Unitats d'agregació:** reconeixement dels mecanismes d'agregació parcel·lària.
3. **Passos peatonals:** valoració del paper dels recorreguts peatonals dins l'organització parcel·lària.

Comparatiu de la Parcel·lació	Producció (P)	Habitatge Burgès (B)			Habitatge Social (H)			Turisme (T)
	Colònia Güell 1907-1908	Barri Gòtic 1844-1850	Barri de Poble Nou 1859-1862	Barri de Sant Martí 1862-1865	Barri de Colònia Güell 1907-1908	Barri de Sant Martí 1907-1908	Barri de Sant Martí 1907-1908	Barri de Sant Martí 1907-1908
	<p>Colònia Güell</p> <p>Colònia Vell</p>	<p>Barri Gòtic</p>	<p>Barri de Poble Nou</p> <p>Barri de Sant Martí</p>	<p>Barri de Sant Martí</p> <p>Barri de Sant Martí</p>	<p>Barri de Colònia Güell</p> <p>Barri de Sant Martí</p>	<p>Barri de Sant Martí</p> <p>Barri de Sant Martí</p>	<p>Barri de Sant Martí</p> <p>Barri de Sant Martí</p>	<p>Barri de Sant Martí</p>

B.1 La distribució parcel·lària i la grandària

El criteri que ens ha permès distingir els quatre models dins el conjunt de les comunitats jardí té força a veure amb el tamany mig de les parcel·les i en la manera en què aquestes es distribueixen en el projecte. En aquest sentit, podem observar com cada una de les categories presenta tamanyos de parcel·la similars.

La mida de les parcel·les en les intervencions del model P és la menor, ja que la tipologia residencial més utilitzada són els habitatges en filera. La superfície mitjana d'aquestes parcel·les és de 115 m². Les operacions del model H són sensiblement majors, i oscil·len entre els 150 i els 350 m² de superfície. La diferència entre aquesta categoria i l'anterior rau en el fet de que la tipologia més emprada en aquest cas són habitatges bifamiliars. Aquestes dues categories presenten doncs un parcel·lari menut, en comparació amb les intervencions que corresponen a l'habitatge burgès, o categoria B, on la grandària de la parcel·la oscil·la generalment entre els 1.200 i els 1.900 m², tot i que en alguns projectes, com L'Estany de Puigcerdà o el passeig Maristany de Camprodon, podem trobar finques que arriben als 9.000 m².

En termes generals la distribució parcel·lària dins de cada un dels projectes és força homogeni, com es pot reconèixer en el quadre comparatiu (*fig. 3.69*). Podem apreciar tanmateix algunes propostes on la grandària parcel·lària no és uniforme, en especial en les comunitats jardí de Puigcerdà i Camprodon, degut a la consolidació progressiva del conjunt en el temps sense que existís un projecte parcel·lari previ. També s'aprecia en el projecte de S'Agaró dos conjunts parcel·laris, un de menor gra i més endreçat, que correspon al projecte original de Massó, mentre que el sector nord presenta una parcel·lació més irregular, menys endreçada i de major grandària.

El projecte de l'exemple Malagrida demostra per la seva part un esforç significatiu a propòsit de la regularitat parcel·lària, on la rígida geometria de la trama viària no impedeix una certa homogeneïtat en la mida de les parcel·les resultants. Aquesta regularitat parcel·lària és, però, molt més evident en els projectes del model de l'habitatge social.

El projecte del Park Güell mereix una atenció especial pel tipus parcel·lari que s'utilitza. Es tracta de l'únic exemple en què la parcel·lació es basa en la figura triangular, fruit de les condicions de l'indret. La utilització de la parcel·la triangular resolva al mateix temps varies qüestions:

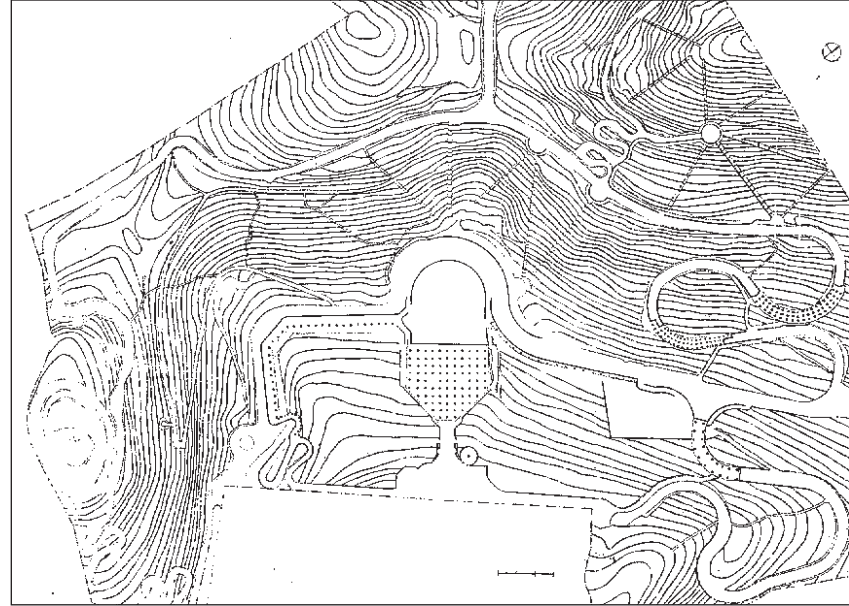
1. *La distància entre el vial i els límits.* Les especials característiques de relleu del projecte plantegen la necessitat de que el traçat viari s'adapti a les corbes de nivell (*fig. 3.70 [1 i 2]*): el traçat òptim en aquest cas era plantejar un vial a mitja vessant entre el límit nord de la proposta, en el seu punt més alt, i la plaça central de nova construcció. Això volia dir situar el vial a uns 60 m de cada un d'aquests límits, el que va condicionar de manera important l'elecció de la forma parcel·lària, atès també el destí d'aquesta promoció que va optar per utilitzar unes parcel·les d'uns 1.250 m² de superfície de mitjana. La parcel·la triangular permet donar més fondària a la finca, de manera que aquesta disposi de doble accés, un pel vial i l'altre des de la plaça. Una parcel·lació

Figura 3.69

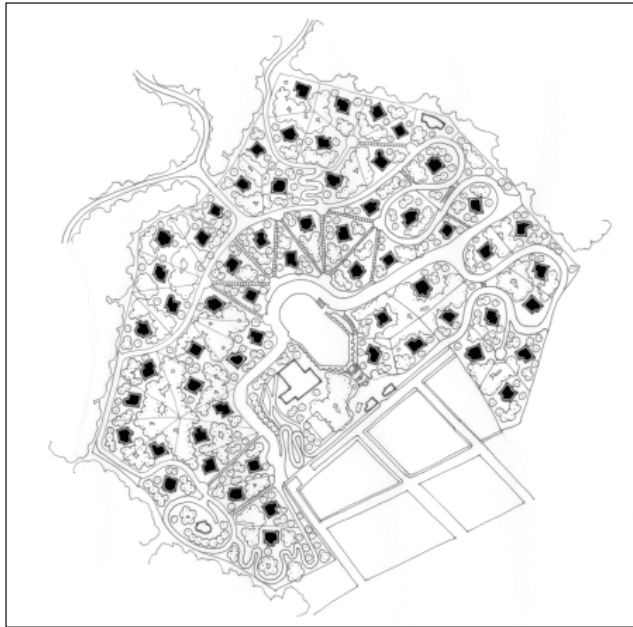
Quadre comparatiu de la parcel·lació de distintes comunitats jardí.

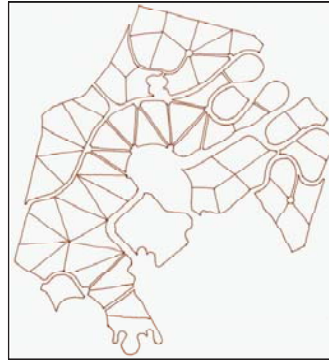
[1]

[2]

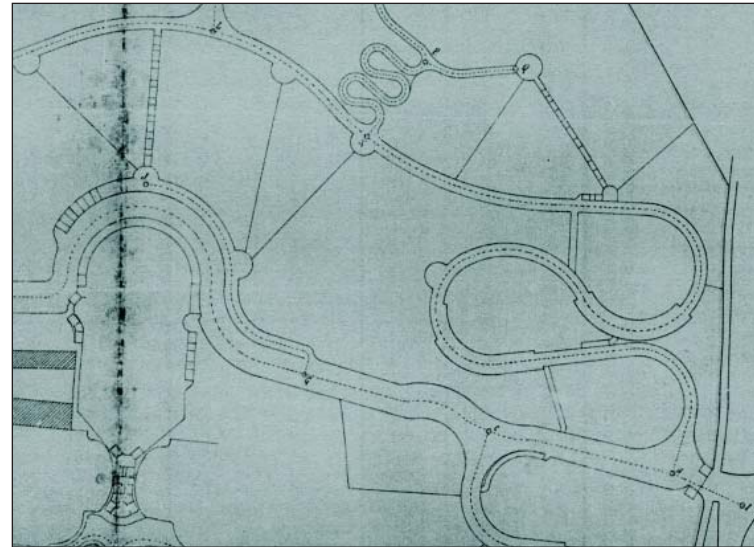
[3]

[4]

[5]

[6]

Figura 3.70

rectangular implicaria parcel·les excessivament estretes, o bé impediria aquest doble accés si se situessin amb el costat més llarg donant front al vial.

2. *La voluntat paisatgística de la proposta:* en la memòria signada per Eusebi Güell es fa èmfasi en què es tracta més aviat d'una intervenció on les cases estaran disseminades homogèneament en el bosc. La posició de l'edificació en el centre geomètric de cada triangle reforça aquesta idea, que altrament, sobre parcel·les rectangulars, mostraria una disposició més regular. Així ho descriu també Salvador Sellés, arquitecte i cronista de l'Associació d'Arquitectes de Catalunya: "Estos solares, ya deslindados, son de figura más o menos triangular, que es la forma natural del desarrollo de las superficies cónicas de las montañas y tienen ya los cimientos de sus paredes divisorias y un basamento señalando su centro de gravedad, punto donde se emplazará el centro de la figura de la casa"¹. En un assaig hipotètic de triangulació del conjunt podem veure la distribució edificatòria que aquest mètode implicaria [3].
3. *La permeabilitat entre les distintes àrees del projecte.* En un projecte on el relleu és accidentat i on el traçat viari és necessàriament una anella, la permeabilitat peatonal s'estima transcendental: el fet de que els límits entre finques veïnes es formalitzi mitjançant passos peatonals combinat amb la disposició triangular de les parcel·les permet que existeixin dos o tres camins peatonals de distinta orientació en cada vèrtex del triangle sobre el vial públic i, per tant, facilitar els recorreguts transversals [5].

Si bé tenim constància de que el projecte preveia la delimitació de 60 parcel·les, no existeix cap plànol en el que aquestes apareguin definides. Tan sols podem comptar amb el plànol de compra de la finca Trias [6], en el que apareixen dibuixades les dues parcel·les que compra l'advocat. En aquest plànol apareix també parcel·lada la part superior de la gran plaça central, on existeixen dibuixades unes traces en forma d'escales que s'han conservat fins a l'actualitat. Un hipotètica extrapolació d'aquest tipus parcel·lari permet comprovar que l'àmbit d'intervenció admet les 60 parcel·les de que fa esment la memòria [4].

Figura 3.70

La parcel·lació al Park Güell.
El projecte disposa l'edificació de manera homogènea sobre una parcel·lació triangular, d'acord amb les expectatives de la proposta.

¹ SALVADOR SELLÉS, "Park Güell", a l'Anuario de la sociación de Arquitectos de Cataluña, 1903, pàg. 61.

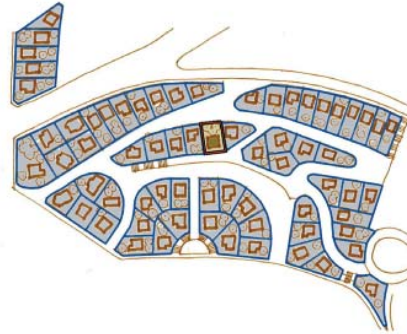
UNITATS D'AGREGACIÓ – Agrupacions en parcel·les

Unifamiliars

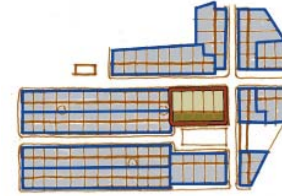
Forma irregular

Forma regular

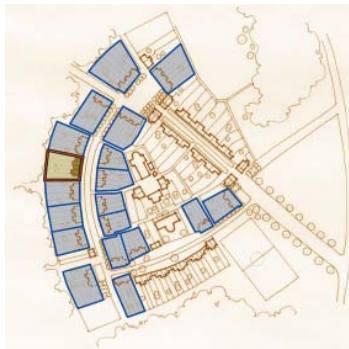
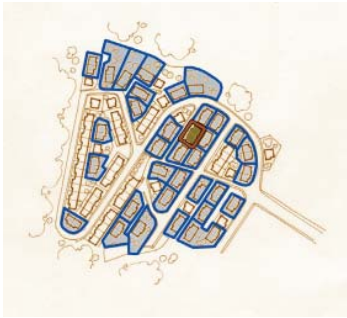

Fileres

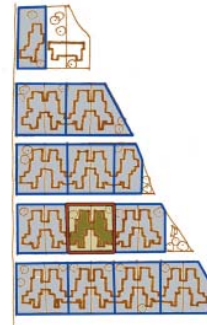
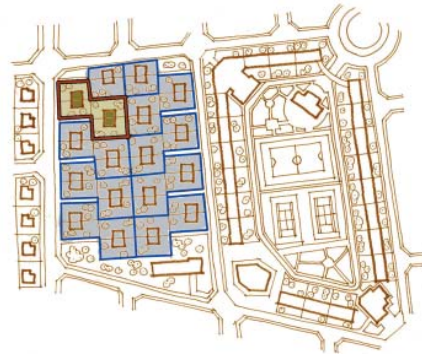
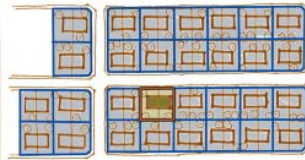

Bifamiliars

Distribució irregular

Distribució regular

Unifamiliars [Forma irregular] Camprodon [Forma regular] La Salut
 Fileres Olvan
 Bifamiliars [Distribució irregular] Nostra Senyora de la Mercè - Llers [Distribució regular] Balaguer I - La Candela - Sucs - Cases Barates Puig Janer - Hifrensa

B.2 Les Unitats d'Aggregació

Les comunitats jardí mostren tres mecanismes diferents d'agregació parcel·lària:

1. Les agrupacions senzilles de parcel·les.
2. Les agrupacions en illes.
3. Les agrupacions amb espais comunitaris.

Anomenem **agrupacions senzilles de parcel·les** a les solucions regulars de parcel·les unifamiliars, bifamiliars o en filera. En el cas de les unifamiliars, l'agregació parcel·lària pot emprar la repetició d'una parcel·la tipus, donant com a resultat una *forma parcel·lària regular*, com és el cas del barri de La Salut, o bé pot derivar en una agrupació de *parcel·les irregulars* al no existir aquest patró parcel·lari, com és el cas de les primeres intervencions burgeses de Puigcerdà o Camprodon.

La tipologia bifamiliar, pròpia del model de l'habitatge social, configura en ocasions el teixit urbà a partir de la successiva agregació d'un model tipològic i parcel·lari concret. Aquesta successiva i sistemàtica agregació a partir d'aquest element unitari pot plantejar *distribucions regulars* com el grup de la Verge del Miracle a Balaguer, La Candela a Valls, les Cases Barates de Puig Janer a Hospitalet, o d'altres més flexibles, com és el cas d'Hifrensa o Sucs, on la parcel·la té major capacitat d'adaptació als interessos projectuals. En canvi, altres conjunts basats en l'agregació de bifamiliars donen com a resultat *distribucions irregulars* d'aquest model tipològic, o bé perquè es troba barrejat amb altres tipologies, com és el cas de Nostra Senyora de la Mercè, o bé perquè les voluntats de composició urbana estan per sobre del mecanisme de repetició del patró, com evidencia el projecte de Martínez Pelayo al Poble Nou de Llers.

Les agrupacions parcel·làries a partir d'un mòdul d'habitatges en filera és pròpia del model de les colònies productives, on la senzilla agregació del mòdul parcel·lari és suficient per resoldre el conjunt de l'ordenació, com podem veure en el cas de la colònia del Rosal, a Olvan.

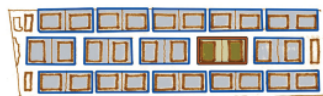
Les **agrupacions en illes** plantegen el disseny d'una peça urbana que mitjançant la seva repetició permet organitzar el conjunt residencial. Podem distingir també aquestes agrupacions en funció de la tipologia residencial que utilitzen. La filera és la que més empra aquest recurs, plantejant illes tancades (colònia Güell o Can Peguera), illes obertes (Artesa de Segre), illes formades per dos fronts paral·lels (La Seu d'Urgell i Can Peguera), per un sol front (Plaus a Arties), o bé solucions més complexes que inclouen varies illes edificatòries (Egara a Terrassa). En el cas dels habitatges unifamiliars i bifamiliars, aquest mecanisme és molt poc freqüent, i podem trobar-lo tant sols en les intervencions associades a la producció, com La Mataronense o La Botjosa.

Figura 3.71

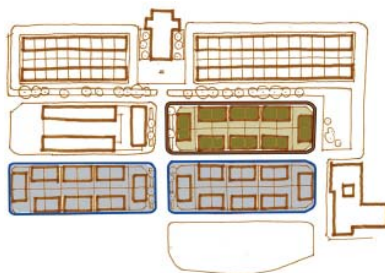
Unitats d'Aggregació. Agrupacions en parcel·les. La unitat mínima és la parcel·la. Els projectes es construeixen per agrupació de les parcel·les d'habitatges unifamiliars, bifamiliars o de les fileres (es remarca en el dibuix la cèl·lula mínima).

UNITATS D'AGREGACIÓ – Agrupacions en illes

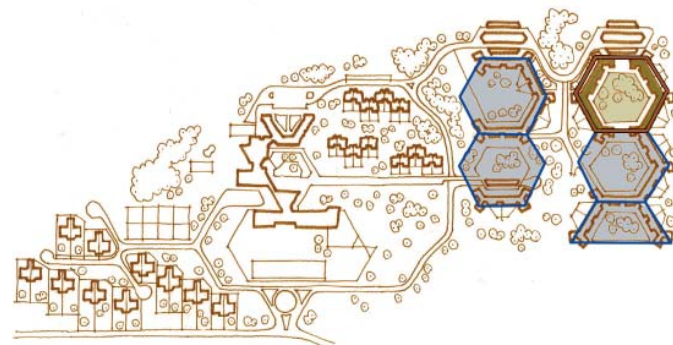
Unifamiliars

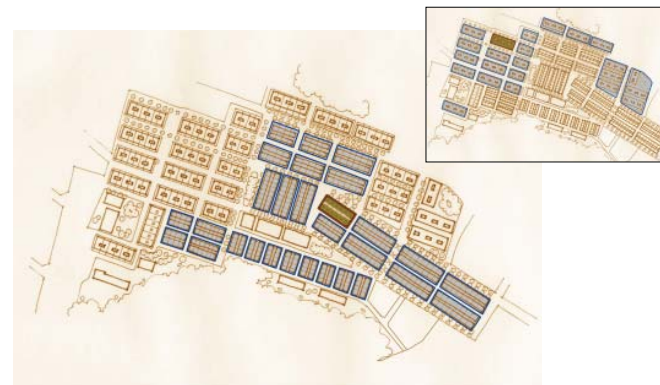
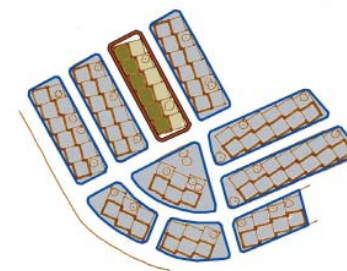
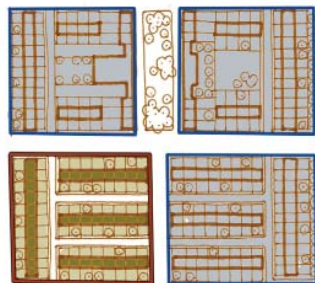
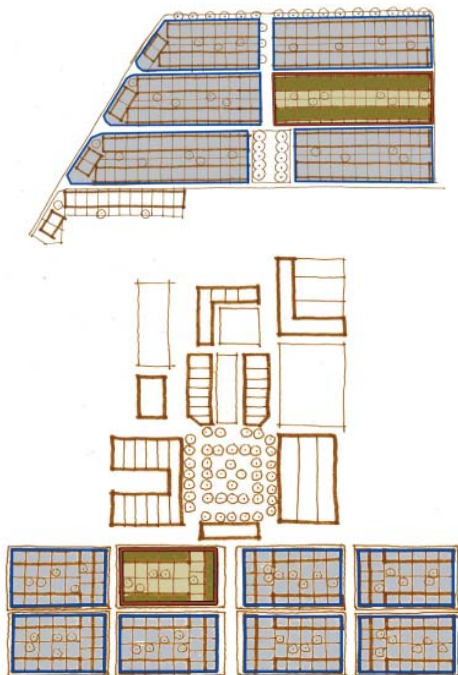
Bifamiliars

Blocs

Fileres

Unifamiliars Mataronense
Bifamiliars La Botjosa
Blocs Hifrensa
Fileres La Seu d'Urgell – Colònia Güell – Plaus – Artesa de Segre – Terrassa – Can Peguera

Pel que fa als blocs plurifamiliars, és molt destacable el sistema d'agregació que Bonet Castellana utilitza a Hifrensa, basant-se en la forma de l'hexàgon per generar espais oberts comunitaris i plantejant aquesta agregació des de l'edificació, i no des de la parcel·la.

Les intervencions que presenten **agrupacions amb espais comunitaris** són molt escasses, però al mateix temps són molt suggerents. Només una proposta d'habitatges unifamiliars aïllats planteja l'espai comunitari: els xalets suïssos de Cantonigrós. Cal però fer èmfasi en la qualitat d'aquest espai. Si bé els jardins privats de cada un dels habitatges són molt reduïts, aquest dèficit queda àmpliament contrarrestat amb l'espai comunitari que abasta un grup de quatre habitatges. Els objectius d'aquesta disposició parcel·lària no són diferents de la idea que John Nash va plantejar a Blaise Hamlet el 1811, on existeix un espai comunitari d'esbarjo rodejat de nou habitatges unifamiliars amb llenguatges arquitectònics similars (*fig. 3.74*); la única diferència és de caràcter formal, amb un resultat molt més regular a Cantonigrós (*fig. 3.75*). Aquest esquema s'intueix també als xalets del balneari de Vallfogona, en el front posterior dels habitatges, tot i que la delimitació de l'espai obert comunitari no està en aquest cas tan definida (*fig. 3.76*).

L'agrupació a partir d'habitatges bifamiliars és també poc freqüent. A Les Planes d'Hòstoles trobem un exemple d'aquest tipus d'agrupacions, format per quatre grups d'habitatges bifamiliars que configuren una plaça rectangular (*fig. 3.78*). La proposta del Poble de Pescadors de Giral Casadesús també planteja un espai similar, rodejat per sis edificacions bifamiliars.

Aquest mateix projecte presenta també dues d'agrupacions basades en la tipologia dels habitatges en filera. Aquests espais es plantegen sense circulació rodada, i inclouen el recurs compositiu de l'arcada per singularitzar l'accés i acotar més l'espai obert. En canvi, els assaigs de distintes agrupacions en filera que mostra l'exemple de l'Hospitalet combina la circulació peatonal amb la rodada, i defineix espais interiors i d'altres que s'obren al vial públic. Per la seva part, la singular agrupació de la proposta de Martínez Pelayo per al Club Mediterranée planteja dos espais oberts de distint tamany per grups de 14 apartaments que sistemàticament, però amb algunes variacions, es van disposant sobre el territori (*fig. 3.77*).

Les agrupacions en bloc les trobem exclusivament en el projecte d'Hifrensa, que ja hem comentat. La zona interior de l'agrupació es destina a l'espai obert comunitari, mentre que en les zones exteriors se situen els jardins privats de les plantes baixes (*fig. 3.79*).

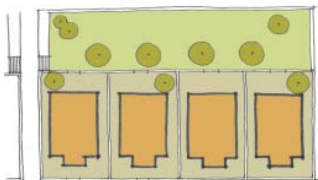
Aquest projecte però presenta una singularitat destacable: les agrupacions corresponents als habitatges destinats als pèrits de la colònia, formats per edificis de quatre habitatges, dos per planta, es disposen alternadament de manera que es generen distints espais a front de carrer i en la zona posterior que assumeixen papers diferents (*fig. 3.80*). Mentre que els que se situen sobre el vial generen petites zones públiques d'accés als habitatges, formant espais més recollits, en la zona posterior es generen espais comunitaris similars als que hem descrit en el cas dels xalets suïssos. Aquesta *dualitat d'espais* és també present en el projecte de l'illa Meridiana. Els accessos a l'interior d'illa situats al punt mig del carrer configuren un espai obert de transició entre el vial públic i l'espai comunitari interior, de caràcter més privat.

Figura 3.72

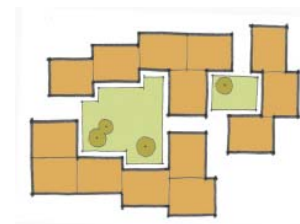
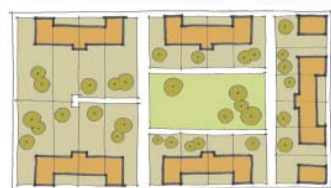
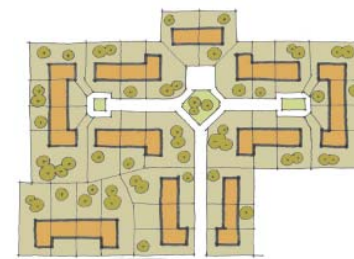
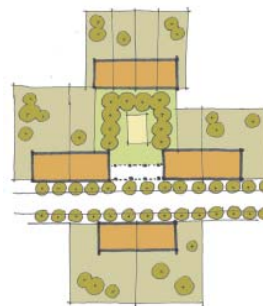
Unitats d'agregació. Agrupacions en illes. La unitat mínima és en aquest cas l'illa. Les intervencions es construeixen pel sumatori de les diferents illes.

UNITATS D'AGREGACIÓ – Agrupacions amb espais comunitaris

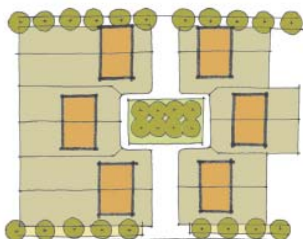
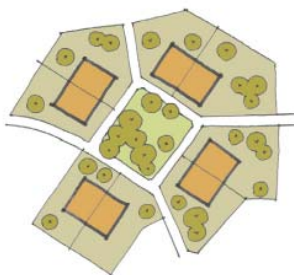
Unifamiliars

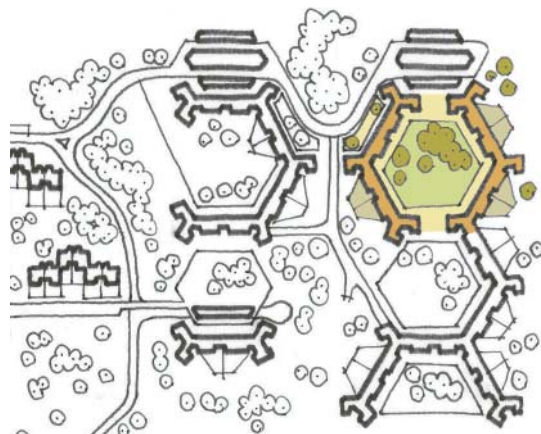
Fileres

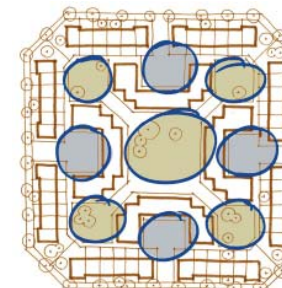
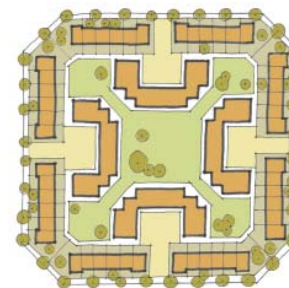
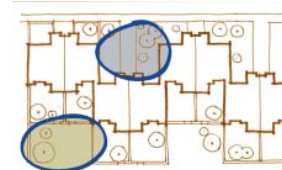
Bifamiliars

Blocs

Dualitat d'espais

Unifamiliars Cantonigrós
Bifamiliars Les Planes d'Hòstoles – Poblat de Pescadors
Fileres Poblat de Pescadors – Eixample d'Hospitalet – Club Mediterranée
Blocs Hifrensa
Espais distints Hifrensa – Illa Meridiana

Figura 3.73

Unitats d'Agregació. Agrupacions amb espais comunitaris. *Es tracta en la majoria dels casos d'agrupacions que formen part del projecte. En alguns casos, però, el sumatori d'aquestes agrupacions construeix el projecte global, com és el cas de Cantonigrós o l'illa Meridiana, entre d'altres. Algunes intervencions plantegen al mateix temps dualitat d'espais, com aquest darrer projecte o també les cases dels pèrits d'Hifrensa.*

(pàgines següents)

Figura 3.74

Blaise Hamlet, de John Nash (1811).

Figura 3.75

Xalets Suïssos a Cantonigrós

Figura 3.76

Balneari de Vallfogona de Riucorb

Figura 3.77

Agrupacions al Club Mediterrané

Figura 3.78

Agrupació al conjunt de Les Planes d'Hòstoles

Figura 3.79

Espai comunitari als habitatges plurifamiliars d'Hifrensa

Figura 3.80

Dualitat d'espais als habitatges dels pèrits d'Hifrensa

Figura 3.81

Dualitat d'espais a l'illa Meridiana

També cal destacar els quatre espais comunitaris situats a les cantonades, de menor tamany que el central, i que donen servei principalment als habitatges en filera. La qualitat, riquesa i definició dels espais oberts comunitaris fa d'aquesta intervenció un projecte molt singular (fig. 3.81).

El mecanisme d'agregació va ser objecte d'estudi de Ricard Giral Casadesús, afèrrim defensor de la idea de ciutat jardí i arquitecte municipal de Figueres i de Girona durant molts anys. En els seus treballs planteja la manera de disposar els habitatges unifamiliars aïllats distribuïnt-los en els vèrtex d'una malla a 45°, deixant separacions constants i atenent a la topografia. En l'assaig sobre els habitatges en filera incorpora estudis sobre l'asseïllament i distingeix curiosament entre el jardí en la part frontal de l'habitatge, i l'hort en la posterior, reconeixent el canvi progressiu del caràcter de l'espai obert privat, des del paper exclusivament productiu i orientat a l'alimentació, propi de les colònies industrials, al paper més lúdic i de lleure en el període de postguerra. En qualsevol cas, el concepte d'agregació parcel·lària no és la qüestió central en les fileres, sinó la distribució del programa funcional dins de l'habitatge, organitzant-lo a partir dels usos de repòs, estances i serveis. En canvi, el seu treball sobre l'agregació de les cases pati és interessant per representar un cas en què aquesta tipologia es planteja com alternativa a les que utilitzen habitualment les comunitats jardí. En els dibuixos planteja l'agregació dels habitatges de dos en dos confrontant els seus espais oberts i conferint al vial una major presència dels jardins privats, proposant al mateix temps cases de diferent grandària en funció del nombre de persones que formen la família (fig. 2.68).

En conjunt, i a partir de l'estudi del mecanisme d'agregació parcel·lària, podem extreure'n les següents conclusions:

- a. *La unitat d'agregació pot ser la parcel·la, l'illa o el grup que formalitza un espai obert comunitari.* Dins de cada un d'aquests mecanismes podem distingir diferents resultats en funció de la tipologia emprada i del patró utilitzat.
- b. *El sistema d'agrupacions en parcel·les és el més freqüent.* Les intervencions del model de l'habitatge burgès empra únicament aquest mecanisme, mentre que les categories P, H i T en fan un ús habitual —en el cas del model P la tipologia més emprada en aquest sistema és la filera, i en el model H l'habitatge bifamiliar.
- c. *El sistema d'agrupació per illes és l'habitual en les cases barates i molt freqüent en el model P.* Aquest sistema quasi no s'utilitza en la resta de categories.
- d. *La tipologia més emprada i que dona resultats diversos en l'agrupació per illes és la filera.* Es distingeixen diferents resultats compositius en funció del nombre d'edificis emprats i de la seva disposició sobre l'illa.
- e. *Les agrupacions formant espais comunitaris són escasses, però aporten composicions urbanes suggerents.* La disposició parcel·lària genera en alguns casos la *dualitat d'espais* que els atribueix uns usos i caràcter determinats.

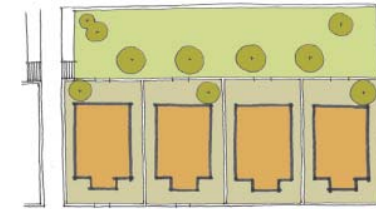
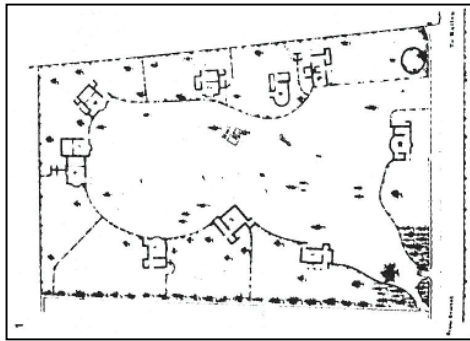

Figura 3.75

Figura 3.76

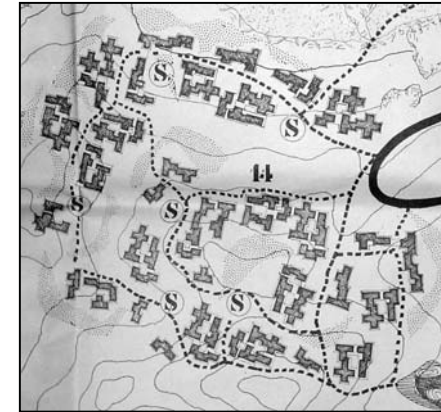

Figura 3.77

Figura 3.74

Figura 3.78

Figura 3.79

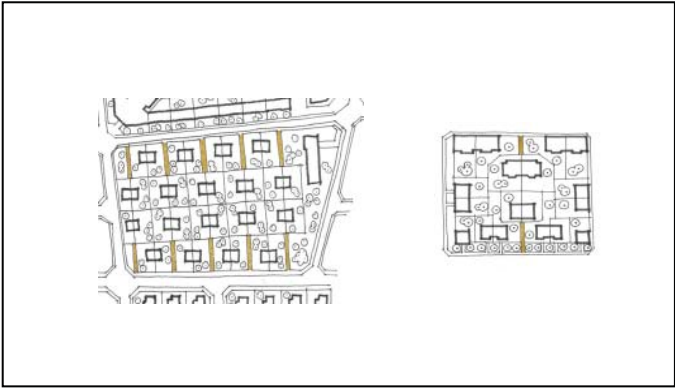
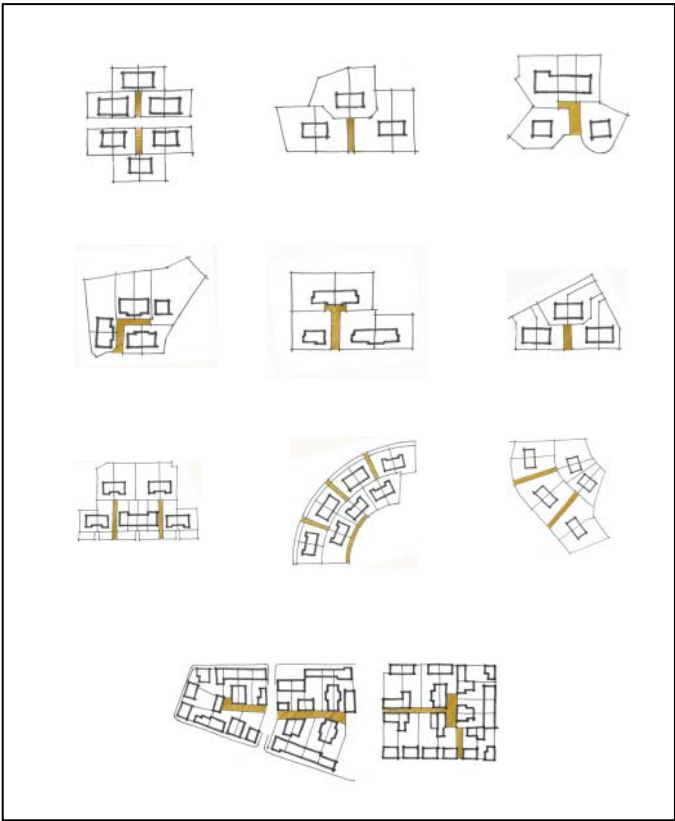
Figura 3.80

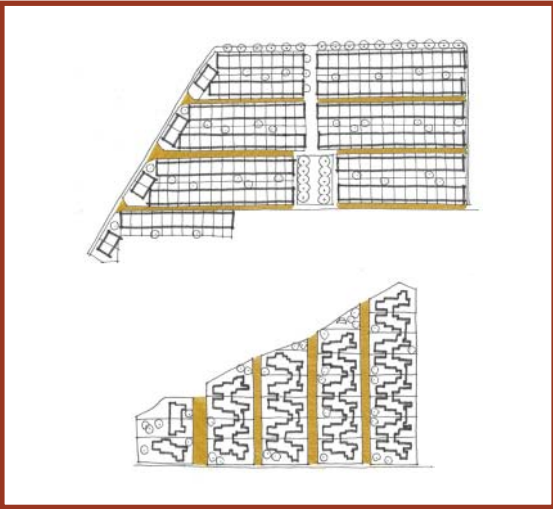
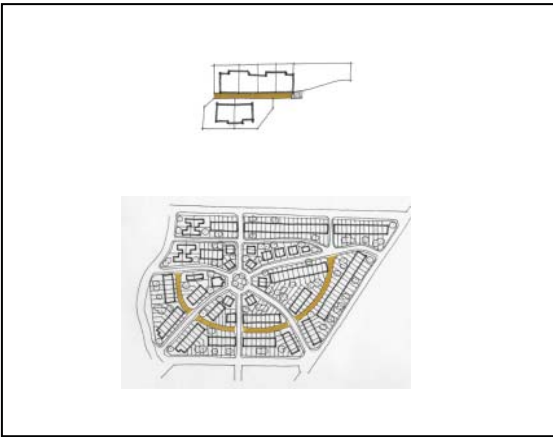
Figura 3.81

PASSOS PEATONALS

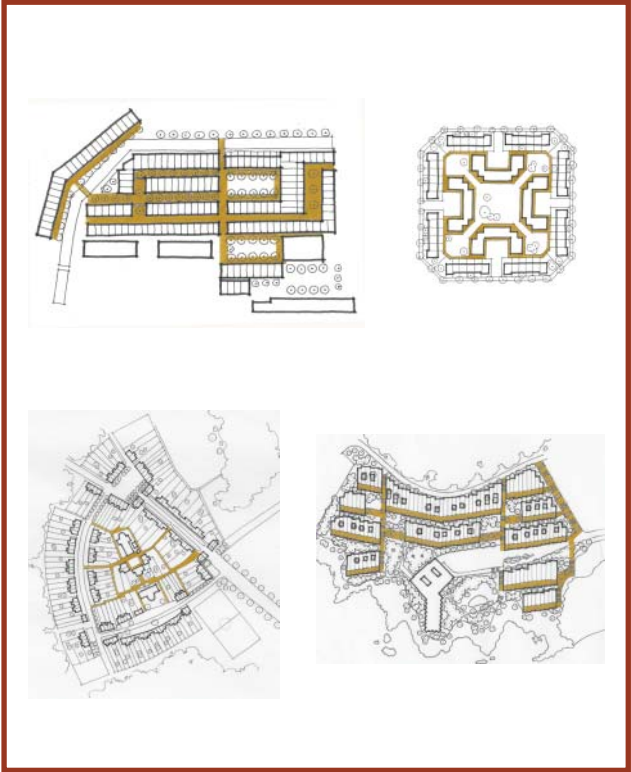
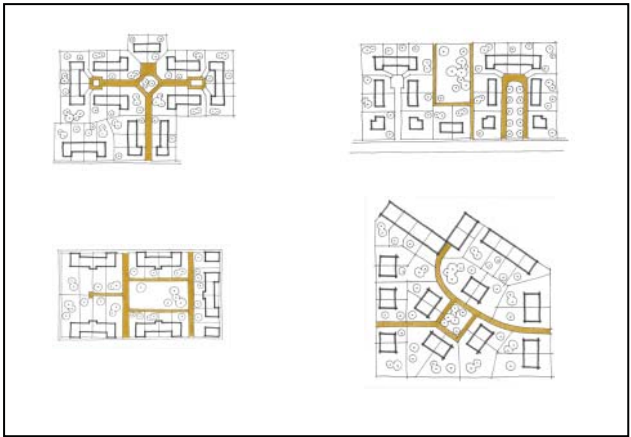
TIPUS A – ACCÉS PUNTUAL

TIPUS B – ACCÉS LINIAL

TIPUS C – ACCÉS MITJANÇANT ESPAIS COMUNITARIS

Valor afegit

Estructural

B.3 Els passos peatonals

Un dels aspectes que mereix una atenció especial dins l'anàlisi de la parcel·lació en les comunitats jardí és el paper dels passos peatonals. El seu estudi queda justificat per dues raons: (1) el període temporal en què s'emmarca el present treball és previ a la incorporació generalitzada del vehicle privat en les comunitats jardí i, per tant, els recorreguts peatonals prenen molta importància en aquest tipus d'assentaments², i (2) en molts casos la disposició de les parcel·les disposen d'un accés exclusivament peatonal.

Podem distingir quatre tipus de passos peatonals, segons sigui el tipus d'accés que generen:

1. *Tipus A - Accés puntual*: el pas peatonal permet accedir a una edificació residencial determinada.
2. *Tipus B - Accés lineal*: el traçat peatonal dona accés a un conjunt d'edificacions.
3. *Tipus C - Accés mitjançant espais comunitaris*: el pas peatonal incorpora a més espais oberts que permeten singularitzar el traçat.
4. *Tipus D - Permeabilitat transversal*: es tracta de traçats peatonals que funcionen com a connectors entre diferents sectors de la intervenció.

La majoria de les intervencions que plantegen un pas peatonal d'**accés puntual** donen servei a una edificació residencial bifamiliar aïllada. El traçat se situa generalment alineat a l'eix de simetria de l'edificació, i pot tractar-se d'una solució ocasional, com és el cas de Sant Sebastià a Palafrugell, Nostra Senyora dels Dolors a Besalú, la proposta no construïda de Ripoll o el conjunt de Cassà de la Selva, o bé implicar una seriació rítmica recolzada sobre un vial, com podem reconèixer en el nucli de Sant Narcís, especialment en el traçat de mitja circumferència que rodeja la plaça central. Aquest mecanisme de seriació és l'argument principal que també s'utilitza en el projecte de Puig Janer per a l'Hospitalet, plantejant una illa d'habitatges bifamiliars en què totes les edificacions situades a l'interior tenen un accés d'aquest tipus. Altres intervencions, com Gimènells, empenen l'accés puntual només per resoldre l'accés a la part posterior de l'edificació, atesos els diferents usos de la parcel·la.

Quan el pas peatonal dona accés a més d'un habitatge i no es tracta d'un cul de sac, ans que es planteja una continuïtat viària, el considerem d'**accés lineal**. En aquests casos, la tipologia dels habitatges als què es dona accés és la filera. Aquest tipus de pas peatonal presenta una major complexitat, i podem fer una distinció entre aquells traçats

Figura 3.82

Classificació dels Passos Peatonals. Mentre que alguns recorreguts peatonals formen part de l'estructura urbana del projecte, d'altres signifiquen només valors afegits a l'organització general.

² Algunes intervencions han implementat àrees d'aparcament o garatges annexes amb posterioritat, per tal de resoldre el problema de l'estacionament del vehicle privat: l'Ametlla de Merola, El Roser de Campdevànol o el conjunt de La Candela de Valls en són alguns exemples. Hifrensa en canvi, un projecte més recent, ja incorpora en l'ordenació els garatges en una edificació separada (figura 3.89 [1]).

Figura 3.83

Figura 3.84

Figura 3.85

Figura 3.86

Figura 3.87

Figura 3.88

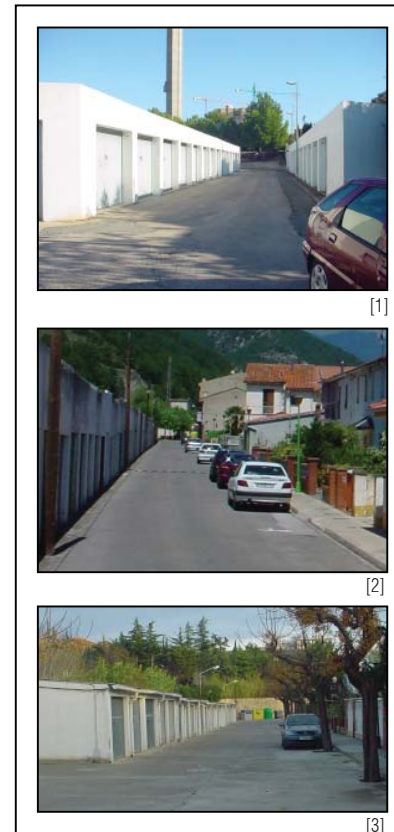

Figura 3.89

que formen part de l'estructura urbana del conjunt, o **estructurals**, d'aquells que signifiquen només un **valor afegit** en el projecte urbà. En aquest sentit, podem veure com el pas peatonal que es planteja en el conjunt de la Ciutat Jardí de Mataró no és imprescindible per donar accés als habitatges —excepte en el cas d'un edifici—, mentre que en el cas de Sant Oleguer a Sabadell el projecte proposa una superilla en què els accessos peatonals són imprescindibles per resoldre l'ordenació. Santa Magdalena a La Seu d'Urgell o el nucli de La Candela de Valls també utilitzen el traçat peatonal com a eina per construir l'estructura viària, fonamentada en la seriació d'aquests passos peatonals.

Altres intervencions incorporen en aquests accessos peatonals **espais oberts comunitaris**. En alguns casos són episodis urbans dins del conjunt del projecte, com és el cas de Les Planes d'Hóstoles o de les distintes solucions que es plantegen en algunes illes del projecte d'exemple de l'Hospitalet. En d'altres, aquests accessos peatonals amb espais oberts associats formen part de la idea global del projecte i, per extensió, de la seva estructura urbana. Mentre que en el cas de l'illa Meridiana els passos peatonals queden més desdibuixats per la importància que prenen els espais oberts interiors, en el cas de Llers i de Torre Valentina el traçat peatonal forma part indissociable de l'estructura urbana del conjunt.

Existeixen altres traçats peatonals la funció principal dels quals no és l'accés a determinades parcel·les, ans que representen recorreguts alternatius que augmenten la **permeabilitat transversal** de la intervenció. El disseny i caràcter d'aquests és divers. Alguns incorporen elements vegetals i plantegen per tant una secció més rica i complexa, com podem comprovar en l'eix principal del conjunt de Sant Pere Màrtir a Olot, compostat a partir de diferents plataformes ajardinades (*fig. 3.83*), o en el barri de La Salut i a Poble Nou del Delta (*fig. 3.86 i 85*), on es planteja una secció tipus contínua. D'altres són més senzills en el seu disseny, funcionant com a simples dreceres de connexió, especialment en indrets on el relleu és més accidentat, com és el cas d'un camí peatonal a Sant Pere Màrtir (*fig. 3.84*), o els trams entre parcel·les que ja hem comentat del Park Güell (*fig. 3.88*). Altres intervencions han incorporat garatges en els límits del projecte per solventar el problema de l'aparcament (*fig. 3.89*), ja sigui perquè el projecte no contemplava els garatges privats —com l'Ametlla de Merola, El Roser a Campdevàrol [2] o La Candela a Valls [3]—, o perquè ja els agrupa al marge de l'edificació —Hifrensa [1]—.

Figura 3.83

Accés central del conjunt de Sant Pere Màrtir a Olot.

Figura 3.84

Pas peatonal interior de Sant Pere Màrtir.

Figura 3.85

Pas peatonal al Poble Nou del Delta.

Figura 3.86

Pas peatonal al conjunt de La Salut a Barcelona.

Figura 3.87

Escalinata que condueix a l'espai obert de l'església a S'Agaró.

Figura 3.88

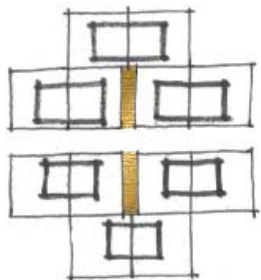
Pas peatonal al Park Güell.

Figura 3.89

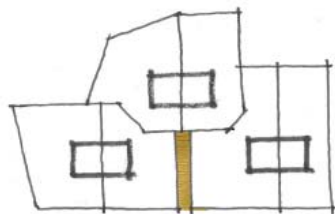
Garatges en els límits de distintes intervencions. Hifrensa [1], El Roser a Campdevàrol [2] i La Candela a Valls [3].

PAS PEATONAL – Tipus A – Accés puntual

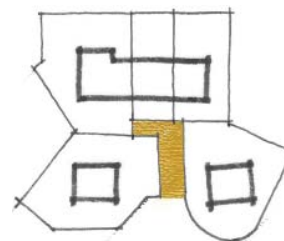
Valor afegit

Sant Antoni

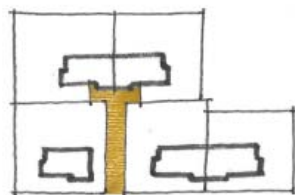
Sant Sebastià

Sant Pere Màrtir

Ntra Sra de la Mercè

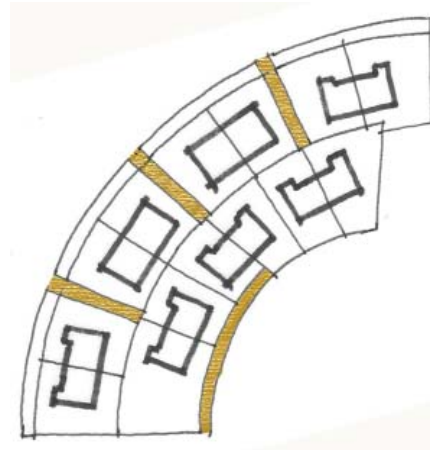
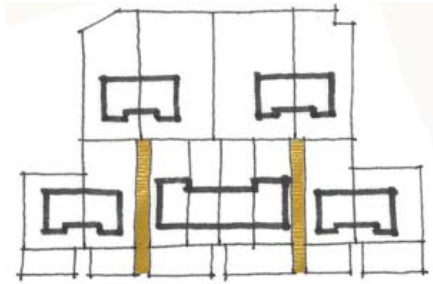
Ntra Sra dels Dolors

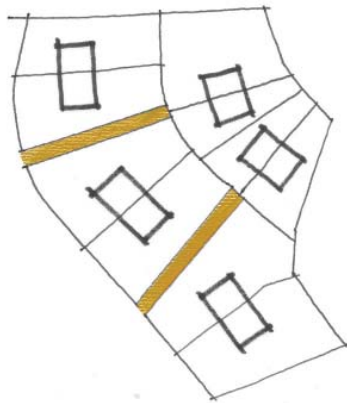
Cassà de la Selva

PAS PEATONAL - Tipus A - Accés puntual

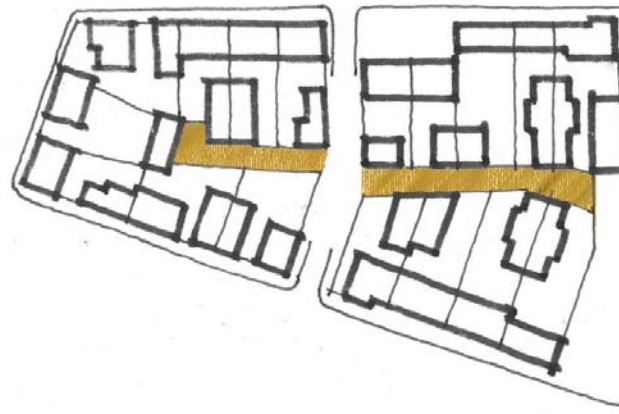
Valor afegit

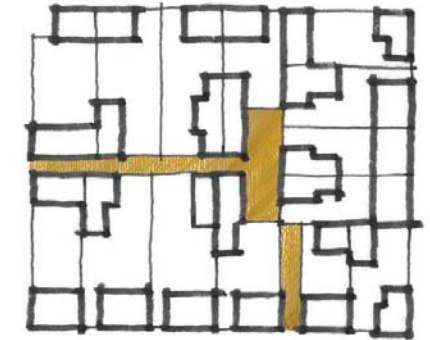
Sant Narcís

Ripoll

Gimenells

PAS PEATONAL – Tipus A

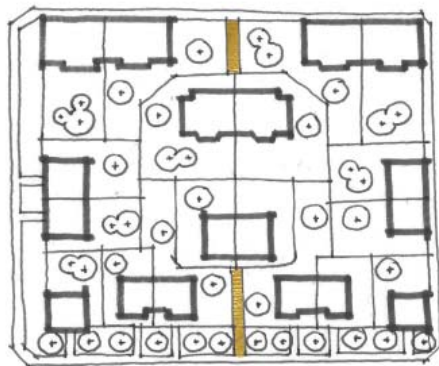
Valor afegit

PAS PEATONAL – Tipus B – Accés lineal

Estructural

Puig Janer - Hospitalet

Sant Narcís

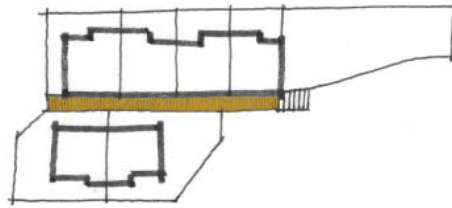

Sant Oleguer

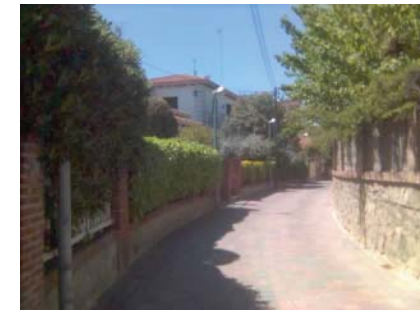

PAS PEATONAL – **Tipus B** – Accés lineal

Valor afegit

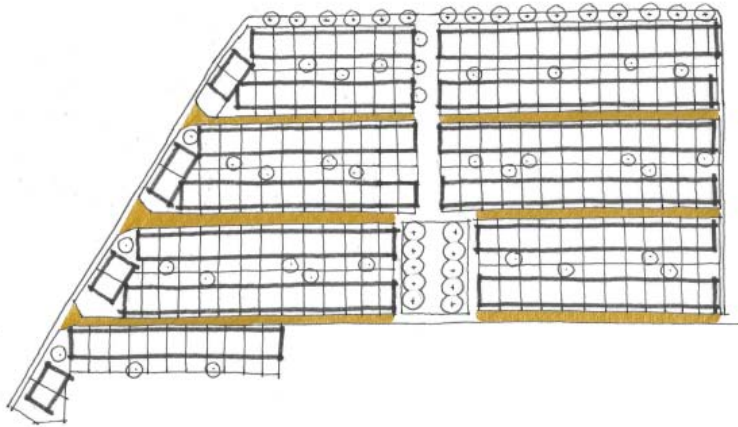
Ntra Sra de la Mercè

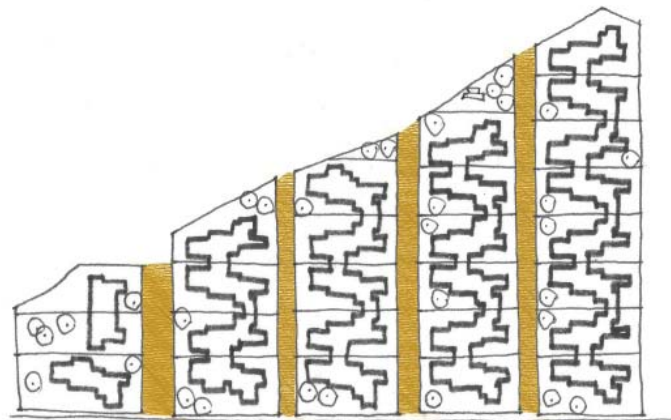
Mataró

PAS PEATONAL – Tipus B – Accés lineal

Estructural

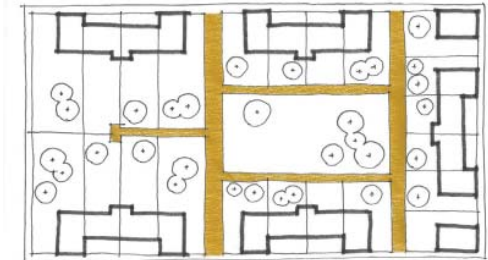
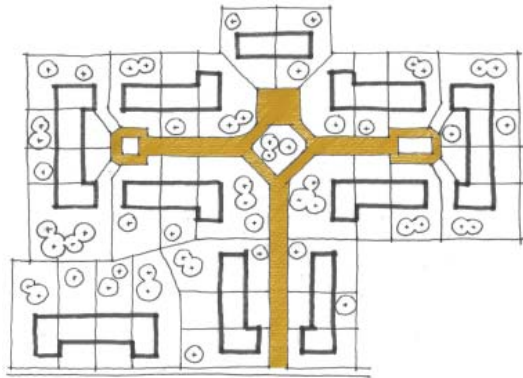
La Seu d'Urgell

La Candela

PAS PEATONAL – Tipus C – Accés mitjançant espais comunitaris

Valor afegit

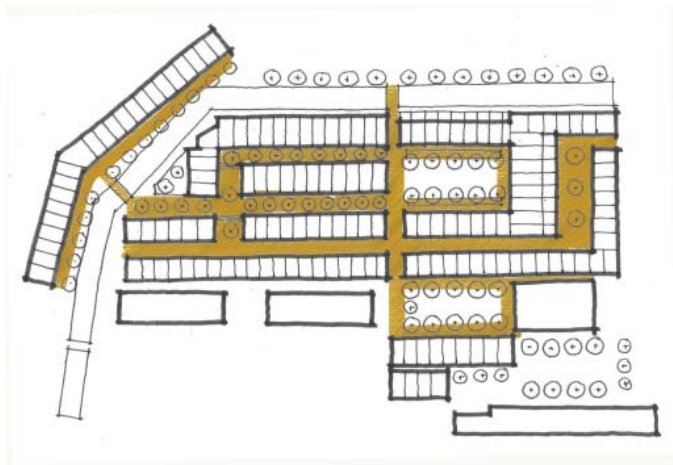
Hospitalet

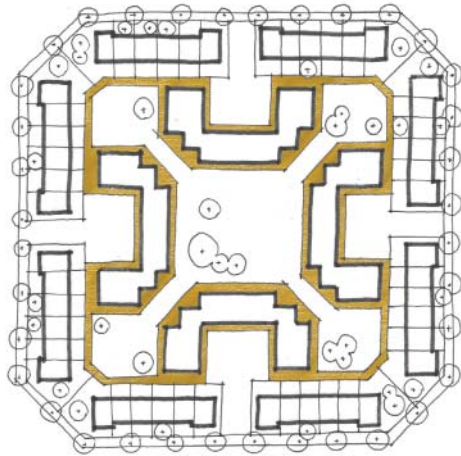
Les Planes d'Hòstoles

PAS PEATONAL – Tipus C – Accés mitjançant espais comunitaris

Estructural

Ametlla de Merola

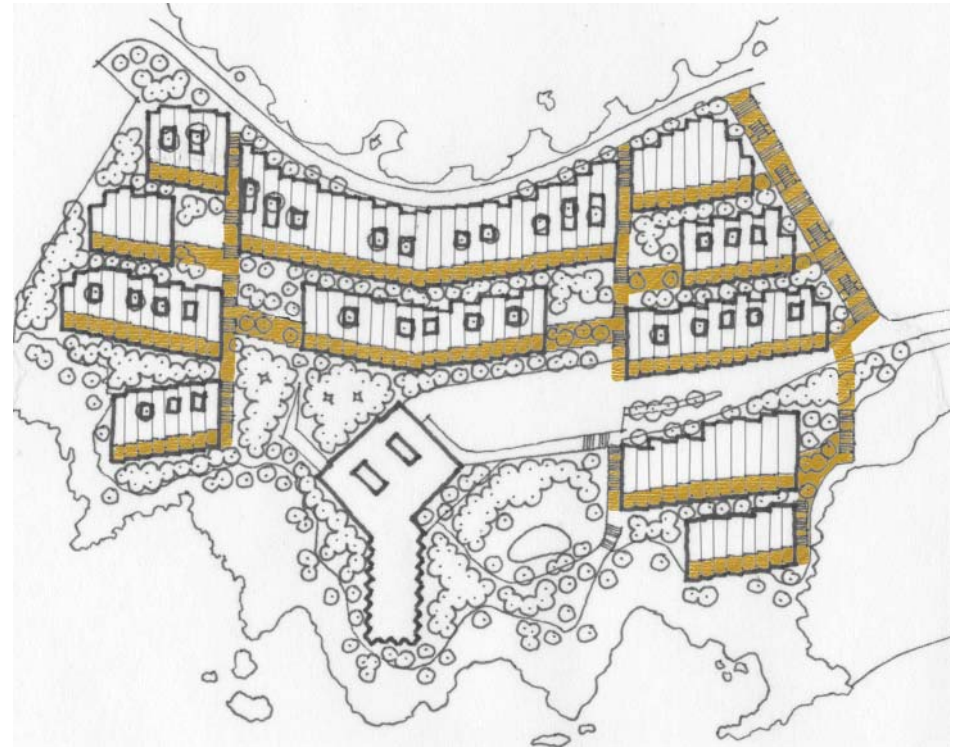
Illa Meridiana

PAS PEATONAL – Tipus C – Accés mitjançant espais comunitaris

Estructural

Llers

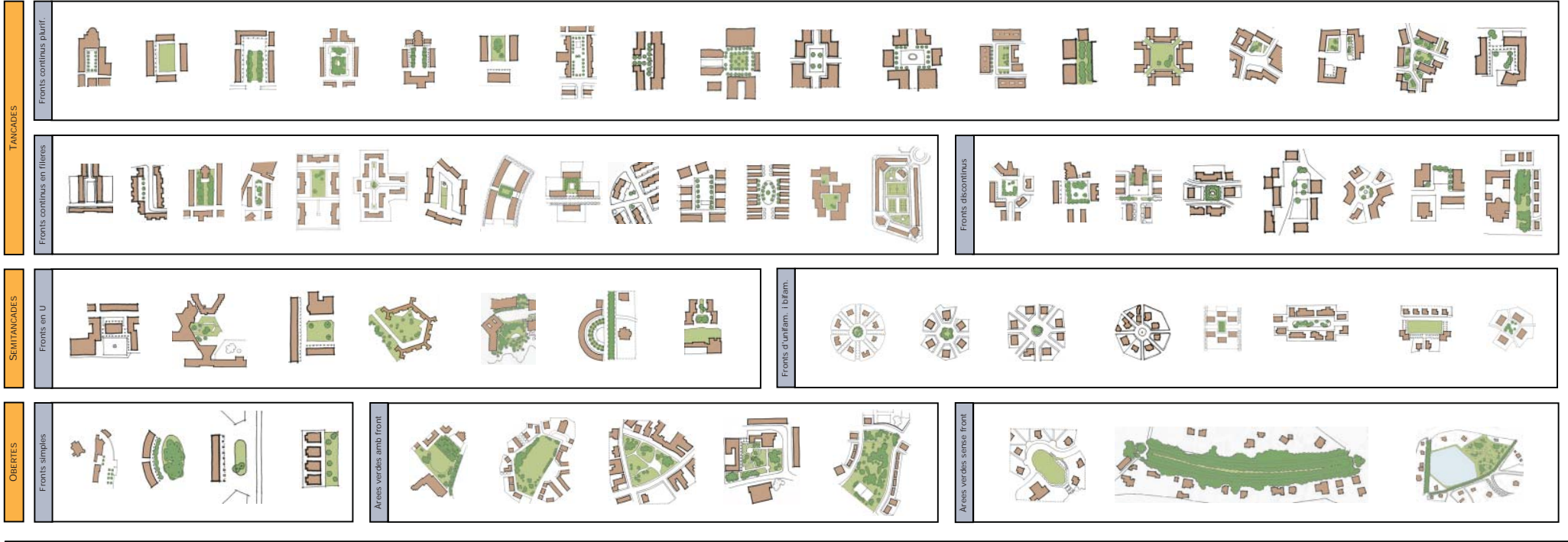
Torre Valentina

C. L'ESPAI LLIURE

El caràcter dels espais oberts en les comunitats jardí és una de les qüestions més significatives en el seu estudi, en tant que ens indica fins a quin punt la idea de comunitat és present en el projecte. Precisament en la definició de “comunitat jardí” fèiem ènfasi en la necessitat de que existís un espai obert qualificat en el sí de la intervenció, de manera que aquesta sensació de comunitat s’hi pogués manifestar. Per tant, el grau d’atenció a aquest espai obert, en especial la seva definició espacial, la tipologia edificatòria que el configura, i l’ús públic al que aquest espai es presta —qüestió íntimament vinculada al tipus d’urbanització del mateix—, ens permeten reconèixer el seu paper en el context de la proposta.

A partir d’aquestes consideracions, en aquest capítol valorarem les següents qüestions:

1. **La definició espacial:** la valoració del tipus de front edificatori i la seva disposició al voltant de l’espai obert ens permetrà reconèixer el seu grau de tancament o d’apertura i ens donarà pistes sobre el seu major o menor caràcter urbà. La classificació dels distints projectes en funció d’aquests paràmetres ens pot donar una lectura global dels criteris que empen les comunitats jardí en la seva configuració projectual.
2. **Els espais oberts porticats:** les intervencions corresponents al període franquista de posguerra són especialment interessants per la utilització de la tipologia plurifamiliar amb base porticada comercial en la configuració dels seus espais oberts. Aquests projectes són els que mostren un major caràcter urbà en la definició d’aquests espais.
3. **Les característiques dels espais:** el caràcter i funcionalitat dels espais oberts, així com la seva capacitat de suportar determinades activitats, depèn en gran part del seu disseny i de la seva accessibilitat.

C.1 La definició espacial

Per “definició espacial” entenem el nivell de tancament que les edificacions confereixen a l’espai obert. Aquest paràmetre ens permet veure el *caràcter urbà* d’aquest espai, en tant que un espai públic més tancat correspon a un projecte proper a un teixit de ciutat —en termes menys acadèmics en diríem que “fa ciutat”—, mentre que un espai més obert confereix un caràcter més proper a l’entorn natural i, per tant, menys urbà. Veurem com, tot i que les comunitats jardí mostren densitats més aviat baixes, els espais oberts que configuren places tancades són els més freqüents.

Distingim els següents grups:

1. **Places tancades:** Els espais públics de major tancament utilitzen majoritàriament tipologies residencials plurifamiliars i en filera, i conformen un espai amb els límits molt definits.
2. **Places semitancades:** Poden utilitzar qualsevol tipologia residencial. Aquests espais mostren un major grau d’apertura, amb l’edificació disposada en forma de U en cas d’emprar tipologies plurifamiliars o en filera, o bé disposant-se homogèniament al voltant de l’espai obert quan utilitzen habitatges bifamiliars o unifamiliars aïllats.
3. **Places obertes:** Es tracta d’espais amplis, bé perquè només existeix un front edificat, o bé perquè es planteja la creació d’un parc públic en el sí de la intervenció. En aquest darrer cas, els espais oberts són els de majors dimensions.

Les **places tancades**, de geometria generalment rectangular, es configuren a partir de fronts edificats molt definits en els seus quatre costats¹. Les tipologies edificatòries més freqüents són els edificis plurifamiliars amb base porticada i comercial, així com també els habitatges en filera.

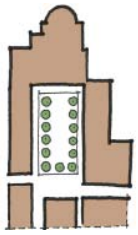
En qualsevol cas, i independentment de la tipologia emprada, els fronts edificatoris poden ser continus o discontinus, mantenint però en aquest darrer cas un grau de tancament força accentuat. Així doncs, en funció del tipus de front i de la tipologia, podem distingir:

1. *Fronts continus.*
 - a. Tipologia d’habitatges plurifamiliars.
 - b. Tipologia d’habitatges en filera.
2. *Fronts discontinus.*

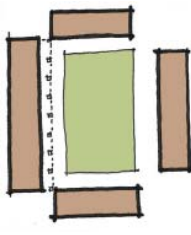
Figura 3.90.

Nivell de definició espacial dels espais oberts de les comunitats jardí. La classificació s’organitza a partir de tres graus distints de tancament, i s’endrecen en funció del tipus del front edificatori que defineix l’espai.

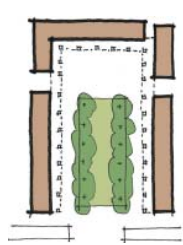
¹ Tot i que algunes places són obertes en un dels seus costats, sempre es tracta del de menor longitud i, per tant, la sensació de tancament és també molt acusada. En aquests casos, es considera que la definició espacial correspon a aquest grup. Quan el costat obert és el de major dimensió, aleshores es considera que pertany al següent nivell de tancament, el de les places semitancades.

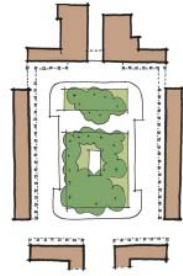
Ametlla de Merola

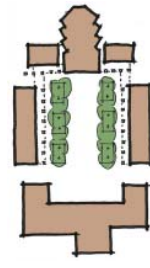
Josep Pagès

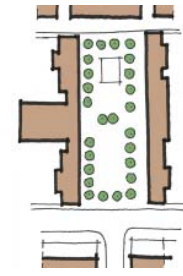
Gràcia

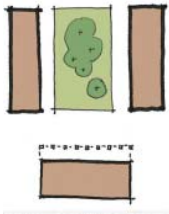
Sant Narcís

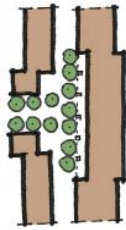
Sant Pere Màrtir

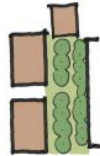
Egara

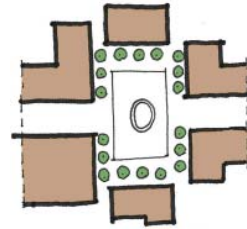
Sant Cugat

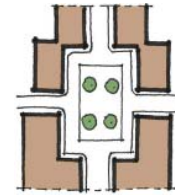
Santa Anna

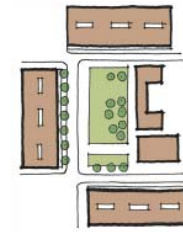
Villaengràcia

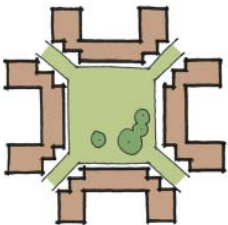
Colònia Guell

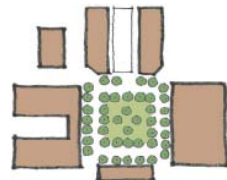
Les Casetes del Pont

Can Peguera

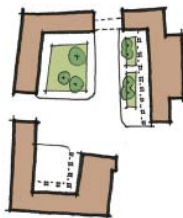
Illa Meridiana

Artesa de Segre

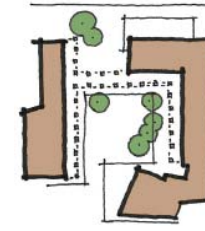
Sucs

Gimènells

Poble Nou del Delta

Nostra Senyora del Vilar

Figura 3.93

Figura 3.91

Figura 3.92

Figura 3.91

Plaça central de Sant Pere Màrtir a Olot. La singularitat de l'edifici de l'església contrasta amb la sobrietat de l'edifici plurifamiliar.

Figura 3.92

Cantonada de la plaça de Les Casetes del Pont. La composició edificatòria resol la volumetria en aquest punt, així com l'accés pel punt mig dels costats de la plaça.

Figura 3.93

Espais lliures tancats amb fronts continus plurifamiliars. L'espai obert queda clarament delimitat mitjançant edificis plurifamiliars, generant espais de caràcter marcadament urbà.

Els *fronts continus plurifamiliars* són els que configuren els espais oberts amb el nivell de tancament més acusat. En aquests tipus de places predominen els edificis d'habitatges plurifamiliars, amb porxada comercial en la planta baixa en el cas de les intervencions franquistes de posguerra². En termes generals, en aquests espais els equipaments hi són normalment presents, formalitzant un dels quatre costats de la plaça i singularitzant al mateix temps l'indret. Exemples destacables en aquest sentit són les places de l'Ametlla de Merola, Can Vidal, Can Peguera, Sant Narcís, Sant Pere Màrtir, Nostra Senyora del Vilar, Egara, Gimenezells o Sucs. En tots aquests casos l'equipament més important per la seva posició i arquitectura és sempre l'església. Així mateix, aquests espais són els únics que suporten comerç en la planta baixa. En aquest sentit, els fronts continus plurifamiliars són els que tenen major capacitat dotacional.

Quant als accessos a les places, es produeixen generalment per les cantonades, trencant la continuïtat edificatòria en aquest punt. Això permet que en cada un dels fronts s'hi pugui plantejar una composició arquitectònica unitària i endreçada, dominada per l'edificació plurifamiliar i contrastada amb l'equipament (fig. 3.91). En alguns casos, però, els accessos es poden produir pels punts centrals dels costats de la plaça. Això planteja una major complexitat edificatòria a les cantonades per tal de mantenir el grau de tancament. Aquest recurs és molt emprat en les poblats de colonització, que es tradueix en una forma de la plaça irregular —Sucs, Gimenezells i Poble Nou del Delta—, i en algun exemple singular, com en la plaça central de la colònia Güell, o en el projecte de les Casetes del Pont, on la cantonada es resol mitjançant un exercici compositiu dels edificis (fig. 3.92).

Els espais públics que generen els fronts continus plurifamiliars són clarament de domini peatonal. Tot i que algunes no admeten la circulació rodada, el més freqüent és distribuir el trànsit de vehicles contigu als fronts edificats, formant una anella perimetral que delimita la zona peatonal. Tanmateix, altres projectes plantegen la circulació només en un o dos fronts. El cas dels poblats de colonització és en canvi singular, ja que l'estructura viària del projecte es focalitza en aquest punt, de manera que la plaça fa les funcions de distribuïdor viari, i per tant el protagonisme de les circulacions és compartit entre la circulació rodada i la peatonal.

Els espais lliures tancats definits per *fronts continus en fileres* mantenen també un elevat grau de tancament, tot i que les edificacions són més baixes. El volum de les edificacions implica un menor tamany en la dimensió de l'espai, donant-li un caràcter més local i menys presuntuós. Excepte en algun cas singular —com Can Vidal o el grup Puig Janer— aquests espais no disposen d'equipaments, d'acord amb l'escala i les pretensions de la intervenció. Això comporta que en moltes ocasions l'espai obert es redueix a un simple ajardinament, sense que existeixi una diversitat d'úsos predefinida.

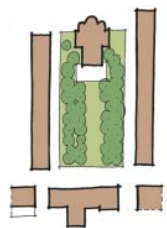
L'espai de la plaça és en *fronts discontinus* quan algun costat de la mateixa està format per distints edificis. Normalment es tracta de tipologies d'habitatges bifamiliars incorporades en la configuració de l'espai, juntament amb els habitatges en filera i els plurifamiliars. És també freqüent en aquests casos la incorporació d'equipaments que singularitzen l'espai. Tot i que la sensació de tancament és menys acusada que en el cas anterior, la utilització de l'edificació plurifamiliar

² Respecte les característiques d'aquestes places porticades es fa un estudi en l'apartat següent.

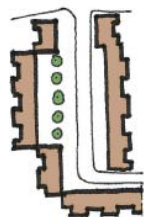
TANCADES

Fronts continus en fileres

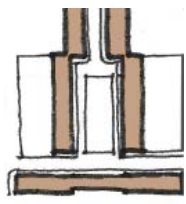
Fronts discontinus

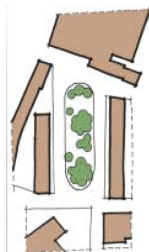
Can Vidal

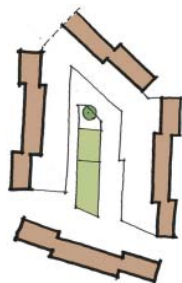
Sant Martí

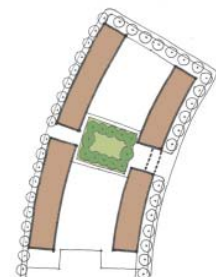
Olvan

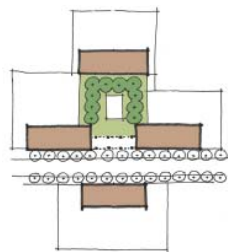
La Xamora

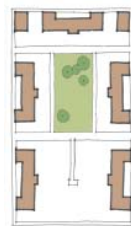
Les Borges

Poblat de Pescadors

Poblat de Pescadors

Hospitalet

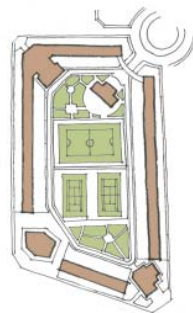
Hospitalet

Arties

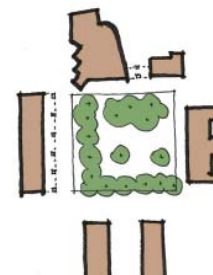
Club Mediterranée

Grup Puig Janer

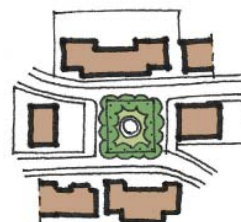
Les Planes d'Hostoles

Sant Sebastià

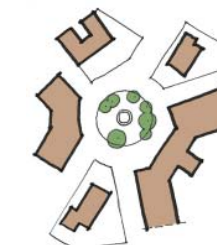
La Botjosa

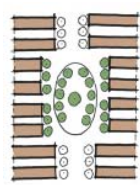
Illà Jeroni Martorell

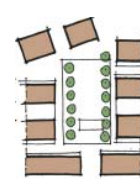
Viladomiu Vell

Nostra Senyora del Remei

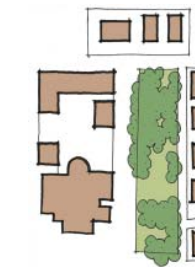
Bon Pastor

Santa Margarida

Pont de Bar

Sant Oleguer

Figura 3.94

Figura 3.95

Figura 3.94

Espai obert de Pont de Bar La variada disposició edificatòria i la solució del desnivell en dues plataformes contribueixen a generar un espai de suggerent complexitat.

Figura 3.95

Plaça Malagrida. La singularitat de l'edificació d'estil neoclàssic que formalitza la plaça fa que aquest espai sigui un exemple únic en les comunitats jardí.

Figura 3.96

Espais lliures tancats amb fronts continus en fileres i amb fronts discontinus. La continuïtat de l'espai obert es defineix a partir d'habitatges en filera, i també a partir de distribucions regulars d'edificacions de tipologia diversa.

i les dotacions, i especialment la disposició de la volumetria en tots els fronts de la plaça, aporten elements suficients per poder considerar l'espai com a tancat.

En alguns casos, com per exemple en les cases barates de Bon Pastor o en l'ordenació de Santa Magdalena de La Seu d'Urgell, els fronts edificatoris no es defineixen a partir de les façanes principals de les edificacions, sinó que són els testers d'aquestes les que hi donen front. La configuració de la plaça s'endreça i organitza llavors a partir de la disposició rítmica i seriada dels edificis, de manera que cap dels fronts edificatoris pren un protagonisme rellevant respecte els altres i, en conseqüència, l'espai obert esdevé més neutre i impersonal.

De totes les disposicions edificatòries d'aquests tipus de places, l'ordenació de l'espai del nucli del Pont de Bar³ és la més irregular, per bé que és l'única intervenció que planteja distints plans de façana sobre l'espai obert, generant així una plaça amb una suggerent complexitat, amb el valor afegit de trobar-se sobre una superfície desnivellada, de manera que genera dues plataformes distintes que admeten usos també distints (fig. 3.94).

Les **places semitancades** mostren encara una important presència edificatòria, tot i que el nivell de tancament és molt menor que el cas anterior. Podem distingir dues casuístiques: (1) les que presenten fronts continus en forma d'U i que empen els habitatges plurifamiliars i els habitatges en filera, i (2) les que estan delimitades exclusivament per habitatges bifamiliars i/o unifamiliars.

Les places amb *fronts en forma d'U* tenen edificats tres dels quatre costats que configuren la plaça, deixant sense edificació un dels costats més llargs. L'apertura de la plaça pot respondre a diversos motius:

- a. Per orientar-se al teixit urbà preexistent i vers el qual es posa en relació —Vilanova de la Barca—.
- b. Per orientar-se a la resta de l'ordenació per generar un contrapunt entre la mateixa plaça i el teixit urbà de la proposta —Hifrensa—.
- c. Per orientar-se cap a unes vistes naturals determinades —Torre Valentina—.
- d. Per orientar-se vers un element singular de la mateixa proposta, ja sigui un edifici específic —eixample Malagrida— o una dotació determinada —Poble Nou de Llers⁴ i Sant Antoni a Olot—.

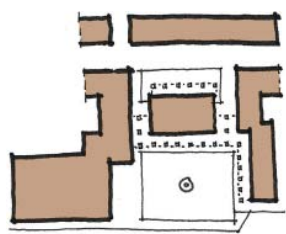
Dins el conjunt de les places en forma d'U mereix una atenció especial l'espai generat davant de la casa Malagrida en l'eixample d'Olot (fig. 3.95). L'elegància de l'edificació neoclàssica en forma de mitja lluna i el contrapunt del particular

³ Aquest projecte respon a la creació del nou nucli urbà de Pont de Bar degut a una important riuada en la dècada dels 80'. Tot i que està fora de l'àmbit cronològic del treball, s'inclou en aquesta discussió per les seves característiques.

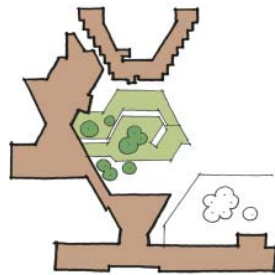
⁴ Ens referim en aquest cas al projecte que es va executar.

SEMITANCADES

Fronts en U

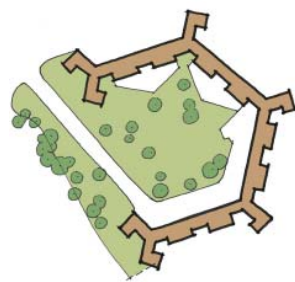
Vilanova de la

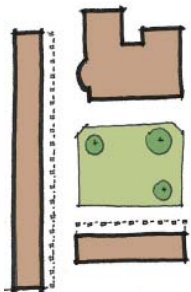
Hifrensa

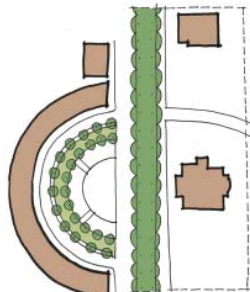
Torre Valentina

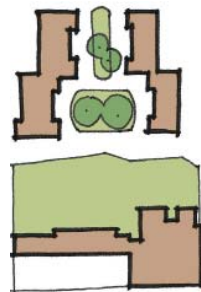
Hifrensa

Poble Nou de Llers

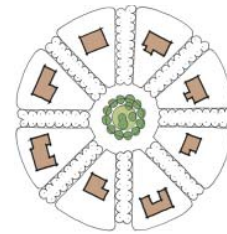

Exemple Malagrida

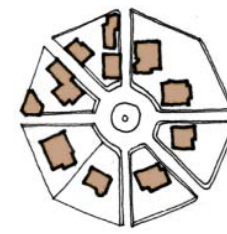

Sant Antoni

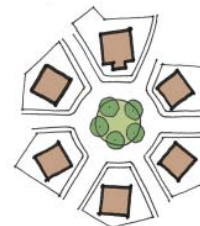
Fronts d'unifamiliars i bifamiliars

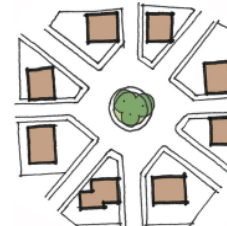
Exemple Malagrida

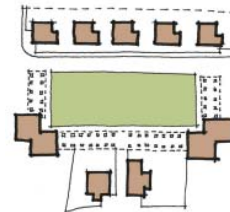
La Riba

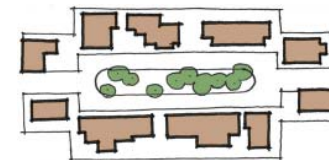
Ciutat Jardí

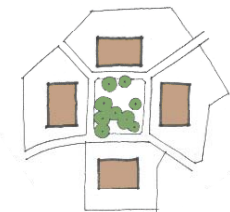
Comtes d'Urgell

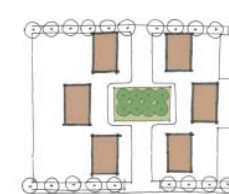
S'Agaró

La Salle

Les Planes d'Hòstoles

Poblat de Pescadors

edifici que dona nom a la intervenció dota l'espai d'una volumetria edificatòria molt poc freqüent, i confereix al mateix temps un aire senyorial singular però propi de les intervencions burgeses de l'època.

Les places formalitzades a partir de *fronts d'habitatges unifamiliars i bifamiliars* mostren un tipus d'espai específic per a cada tipologia. L'espai obert configurat amb habitatges unifamiliars aïllats esdevé sempre de difícil accés o inaccessible, destinant-se els esforços a afavorir una adequada distribució viària mitjançant la incorporació d'una rotonda ajardinada i generant, per tant, un espai força inhòspit. En canvi, quan la tipologia edificatòria que defineix l'espai és l'habitatge bifamiliar, la plaça adquireix un caràcter més peatonal, amb usos molt més definits, tot i que en aquest cas sempre es tracta de places secundàries i mai de la plaça principal del projecte, com succeeix en les definides per habitatges unifamiliars.

Les **places obertes** signifiquen el major grau d'apertura en la definició espacial. En aquest grup distingim aquells espais oberts en què només existeix una edificació que els singularitza, o amb fronts simples, d'aquells altres espais que parteixen de la idea de parc públic, ja sigui amb edificació perimetral o sense una volumetria determinada que configuri els seus límits.

En el cas dels *fronts simples*, l'espai obert està delimitat volumètricament en només un dels seus fronts mitjançant un edifici plurifamiliar singular, com és el cas de les intervencions de l'Obra Sindical del Hogar en El Roser a Campdevàrol o Nostra Senyora dels Turers a Banyoles. En ambdós casos es tracta d'una edificació porticada amb base comercial que singularitza el punt d'accés rodat principal a l'ordenació i, per tant, l'espai té un paper eminentment de distribució viària a partir de la creació d'una rotonda ajardinada. El paper d'aquest espai és, doncs, similar al que hem reconegut en els definits per habitatges unifamiliars aïllats.

Distingim però dos casos sensiblement distints: la plaça Doctor Andreu de l'avinguda Tibidabo, tot i ser compositivament similar, es diferencia en que l'edificació és exclusivament dotacional i en que l'espai públic genera una important balconada amb vistes sobre la ciutat. Pel que fa al projecte d'habitatges a Cantonigrós, el front edificatori està format per quatre habitatges unifamiliars que configuren un espai comunitari específic, amb un caràcter i escala molt diferents, on l'espai obert és en qualsevol cas secundari vers la proposta global.

En la lectura dels projectes que incorporen el parc en la configuració del seu espai principal, i en especial en les intervencions que anomenem de *les àrees verdes sense front*, l'ordenació cerca la creació d'un espai que en podríem dir natural al voltant del qual es distribueixen les edificacions que conformen un teixit determinat. En aquest cas, la presència edificatòria sobre l'espai en qüestió és pràcticament nul·la, de manera que aquest esdevé una peça lúdica i d'esbarjo contrari al paper més urbà dels exemples anteriors.

Quan aquest espai verd complementa altres espais existents en el projecte, com és el cas de la Colònia Güell o del parc de Sant Oleguer, es defineix un *front edificatori* —continu o discontinu— que precisa el límit d'aquesta zona verda. En

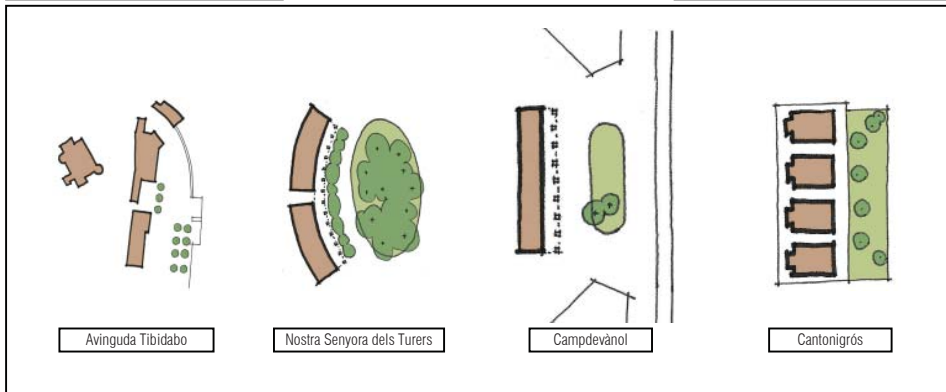
Figura 3.97

Espais lliures semitancats. Es distingeixen fronts en U i fronts d'habitatges bifamiliars i unifamiliars. Tot i que amb un nivell de tancament menor, la presència edificatòria en aquests espais és encara important.

OBERTES

Fronts simples

Àrees verdes amb front

Àrees verdes sense front

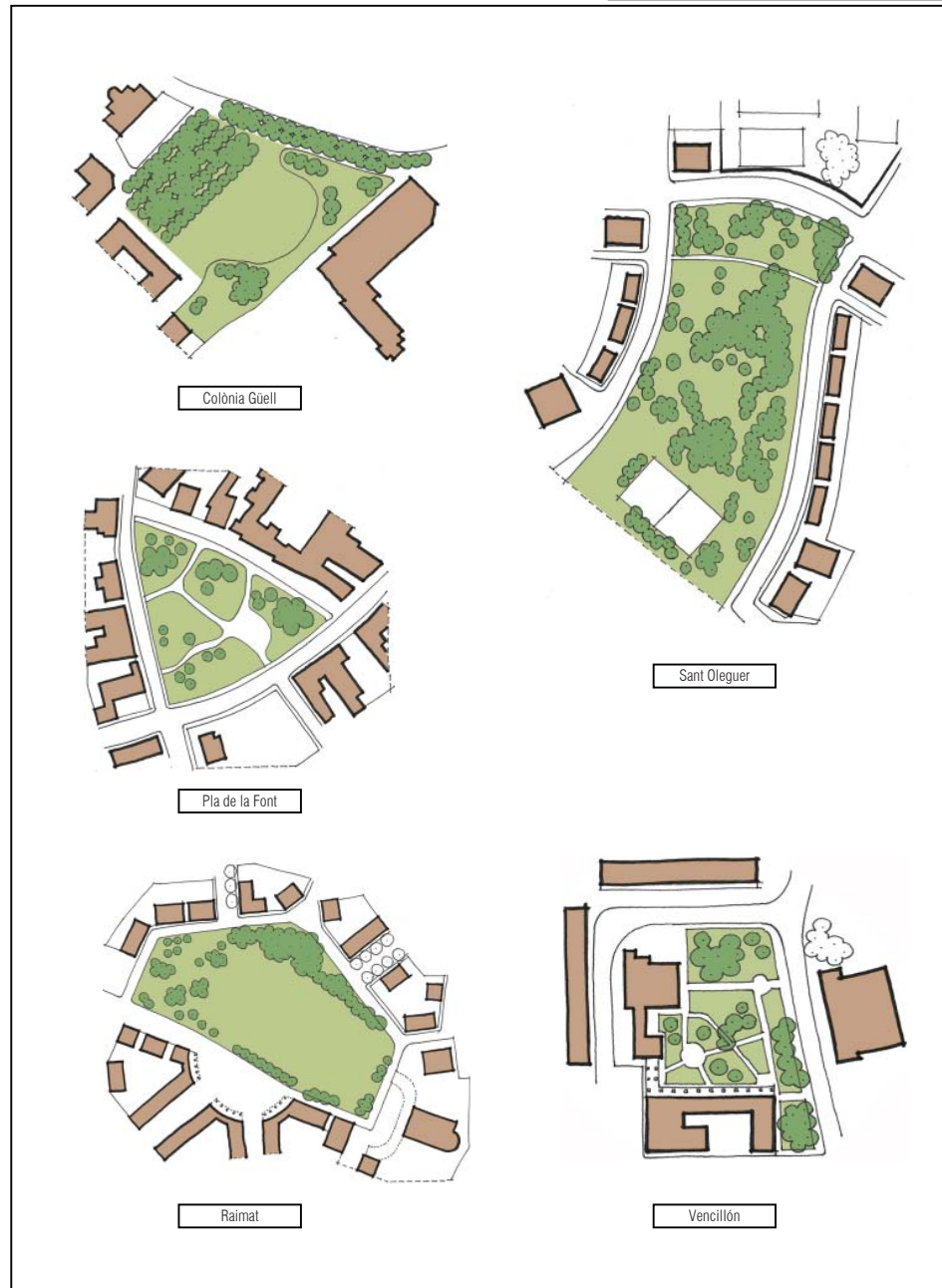

Figura 3.99

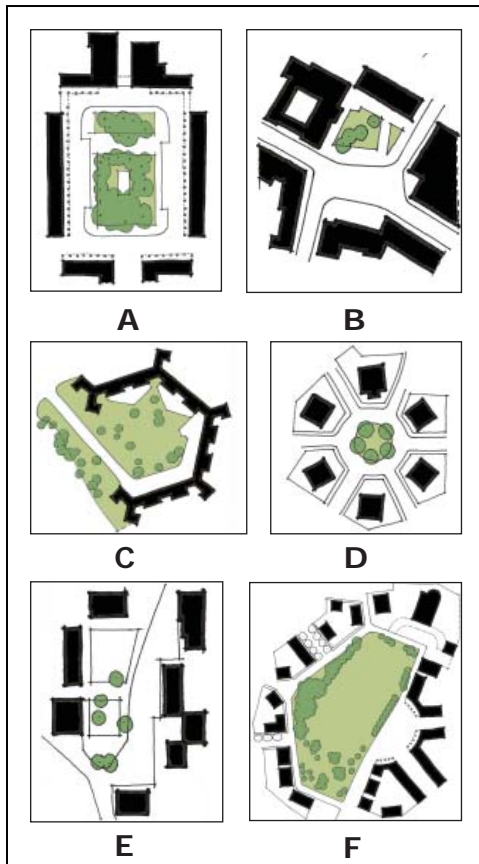

Figura 3.98

Figura 3.98

Formes dels espais lliures. (A) Rectangular, (B) Poligonal, (C) Hexagonal, (D) Circular, (E) Quebrada, (F) Irregular.

Figura 3.99

Espais lliures oberts. Els fronts simples consisteixen en una única façana edificatòria sobre la plaça. Les àrees verdes, per la seva banda, poden tenir fronts edificatoris definint els seus límits o bé plantejar-se com espais sense cap volumetria vinculada.

altres intervencions, com el cas del Pla de la Font, Vencillón o Raymat, l'espai verd és en el centre neuràlgic de la proposta, amb els límits definits pel teixit residencial circumdant i on novament l'edifici de l'església és l'element més significatiu que aporta singularitat al conjunt.

Un apunt sobre les formes dels espais lliures

La forma més freqüent que empen les comunitats jardí en la definició de l'espai lliure és la rectangular. Tot i això, podem distingir algunes altres formes geomètriques que s'utilitzen en determinats contextes i que podríem associar a determinades característiques de l'espai obert en qüestió. Tot i conscients de les limitacions de qualsevol generalització, podem establir els següents tipus (fig. 3.98):

- A. *Forma Rectangular:* és la més utilitzada per configurar espais oberts urbans. Els costats de menor longitud són els que acostumen a incorporar els edificis d'equipaments.
- B. *Forma Poligonal:* és la forma que permet resoldre la distribució viària amb accessos asimètrics juntament amb la creació de zones peatonals. Són emprades pels poblats de colonització.
- C. *Forma Hexagonal:* tot i presentar-se només en el projecte d'Hifrensa, permet la generació d'espais oberts comunitaris i la seva repetició seriada (vegeu l'apartat sobre unitats d'agregació).
- D. *Forma Circular:* resol exclusivament un problema de distribució viària, sense generar espais oberts peatonals de qualitat o accessibles.
- E. *Forma Quebrada:* la diversa disposició dels fronts edificatoris permet resoldre diferències de cota, definir distints àmbits amb usos diversos i generar en conjunt un espai amb una certa complexitat.
- F. *Forma Irregular:* és utilitzada majoritàriament per les places obertes que incorporen importants zones verdes.

A partir dels criteris i arguments exposats, podem extreure'n algunes conclusions de caràcter general:

- Tot i que les comunitats jardí tenen una densitat edificatòria baixa, les places tancades són les més freqüents.
- El comerç és només suportat per les places que incorporen els habitatges plurifamiliars.
- Les places tancades amb tipologia d'habitatges en filera no incorporen equipaments en l'espai públic.
- Les places generades per habitatges unifamiliars tenen un paper exclusivament rodat.
- Podem distingir distintes formes geomètriques dels espais que són associables a determinades característiques funcionals dels mateixos.

C.2 Els espais oberts porticats

L'estudi sobre la definició espacial de les diferents places de les comunitats jardí ens ha portat a concloure que, malgrat que estiguem parlant de teixits de baixa densitat i on existeix un predomini dels habitatges amb jardí en propietat vertical, la majoria de les intervencions defineix l'espai central mitjançant una morfologia tancada. Dins d'aquestes intervencions cal ressaltar aquelles que utilitzen l'edificació plurifamiliar, i més concretament les de l'*Obra Sindical del Hogar* i les dels *Pobladors de Colonización*, atès que són operacions que, a més de poder suportar l'activitat comercial en la planta baixa, es combinen amb edificis dotacionals singulars generant espais urbans rellevants, i que amb la sobrietat de la composició de les façanes i els elements porticats al basament demostren al mateix temps una estètica arquitectònica de conjunt molt peculiar.

Una classificació

Els espais oberts generats pels edificis plurifamiliars porticats es poden dividir en tres grups principals, en funció de les característiques dels espais oberts que generen:

Grup 1 Places de grans dimensions, superiors als 50 m en al menys un dels seus costats⁵, tancades⁶.

Grup 2 Places de dimensions mitjanes, inferiors als 50 m, tancades o semitancades.

Grup 3 Places obertes.

Les places que pertanyen al *Grup 1* són les de major mida, d'acord amb la superfície total de la intervenció. Així, la proposta de Sant Narcís de Girona és la comunitat jardí més gran en termes de nombre d'habitatges (527) i de superfície d'ocupació (27,41 Ha) i, per tant, les dimensions de la seva plaça, de 99 m per 70 m, no són superades per cap altra plaça tancada o semitancada. La corresponent a Sant Pere Màrtir a Olot, de 52 m per 32 m, també respon a una intervenció extensa en superfície (10,31 Ha) i també en nombre d'habitatges (336). En canvi, el cas de Gràcia a Manlleu, fruit de les *Regiones Devastadas*, s'entén singular, en tant que la seva extensió no supera les 3 hectàrees però, en canvi, planteja una plaça d'importants dimensions: 66 m per 32 m.

5 La raó per la qual s'empra el límit de 50 m és perquè la gran majoria de les places porticades no excedeix aquest valor. Només en tres projectes singulars les places tenen dimensions superiors.

6 Vegeu la classificació de les places en *tancades*, *semitancades* i *obertes* de l'apartat anterior.

PLACES PORTICADES

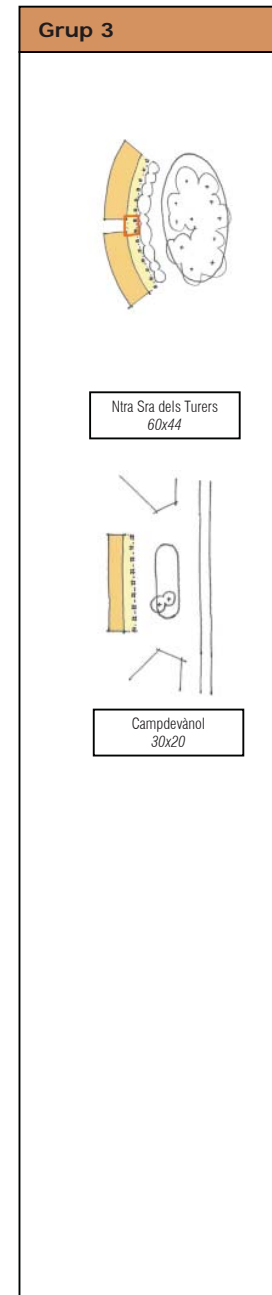
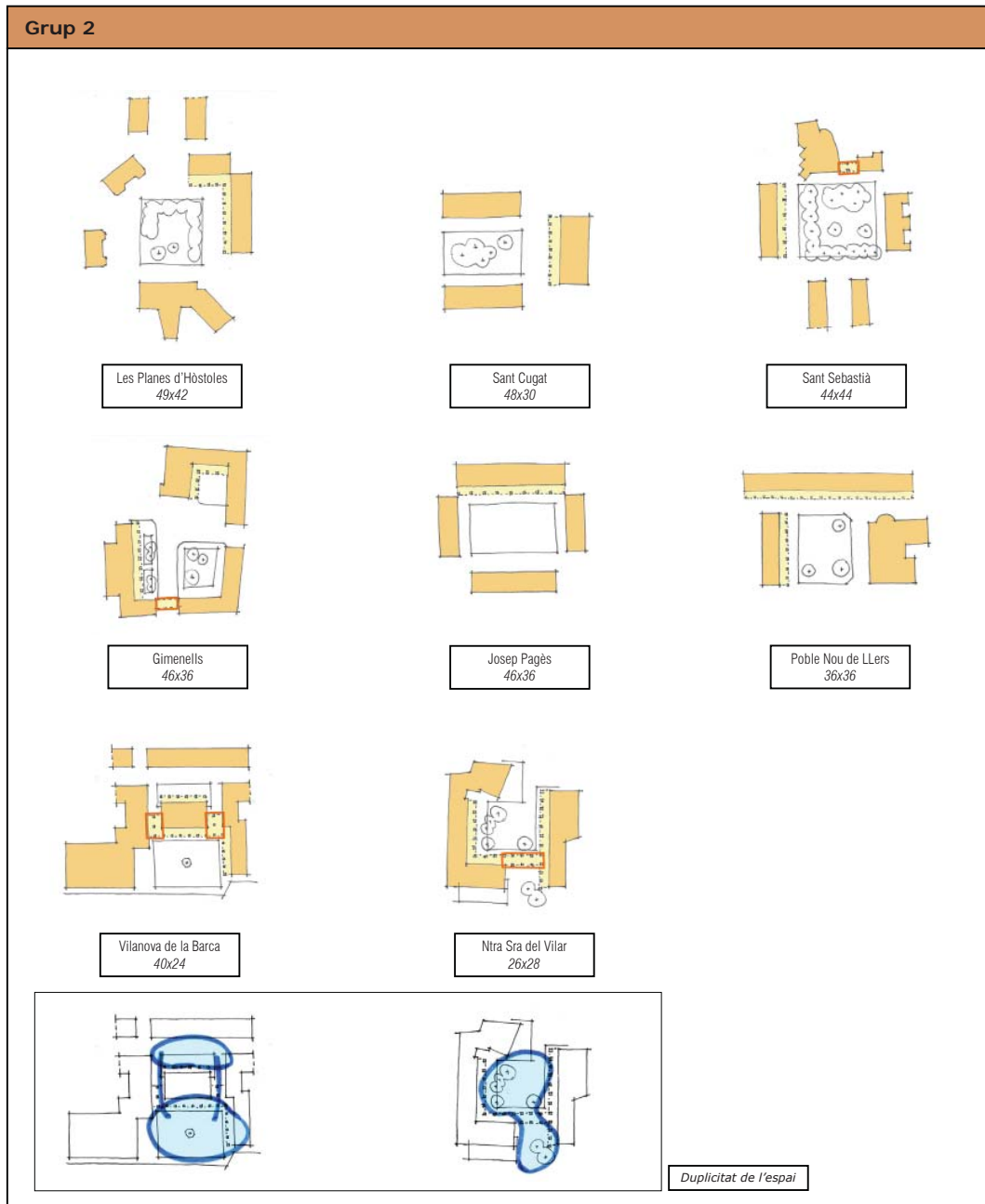
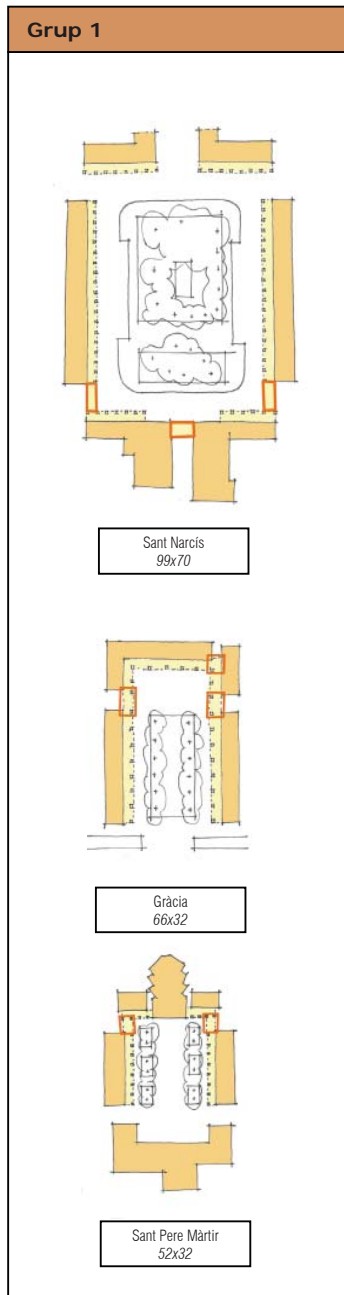

Figura 3. 101

[1]

[2]

Figura 3.100

Figura 3.100

Dualitat d'espais. [1] Nostra Senyora del Vilar i [2] Vilanova de la Barca. Els espais complementaris a la plaça central poden tenir funcions diferents.

Figura 3.101

Quadre de classificació de les distintes places porticades. Es distingeixen tres grups diferents en funció de la mida de les places i de la posició edificatòria. Es grafien també els elements arquitectònics que funcionen com a portes d'accés als espais oberts, amb un rectangle taronja.

El *Grup 2* està format per la majoria de les intervencions. Les places porticades plantegen unes mides de 45 m per 35 m de mitjana. En aquest grup podem reconèixer places tancades i semitancades, però les proporcions de l'espai obert són sempre similars.

Els projectes d'espais oberts corresponents a Nostra Senyora del Vilar a Blanes i Vilanova de la Barca són especials per la dualitat d'espais lliures que plantegen (figs. 3.100 [1 i 2]). En ambdós casos, la disposició edificatòria dels edificis plurifamiliars admet la creació de dos escenaris distints, connectats mitjançant una porta de pas que els connecta. En el cas de Blanes l'espai obert principal, situat sobre el límit de la intervenció i recolzat sobre el front marítim, es manté en l'interior de l'ordenació, mentre que el segon espai de menor mida és el que s'obre al mar i planteja la connexió del barri amb l'exterior. En el cas de Vilanova de la Barca l'efecte és justament l'invers: l'espai de menor mida és el que se situa en l'interior de l'ordenació, mentre que la plaça principal, situada de nou en el límit de la intervenció, és el que permet posar en relació la nova proposta vers el teixit urbà exterior.

Per últim, les intervencions que corresponen al *Grup 3* són places obertes, i se situen en els límits urbans de la intervenció. Aquests espais oberts tenen el paper de vincle entre l'ordenació i les vies exteriors de comunicació, i funcionen com a porta d'accés a la comunitat jardí.

Així doncs, podem veure com la **posició** de l'espai obert en el sí de la intervenció li permet assumir un determinat paper en el context urbà. Per tant, podem distingir:

1. **Places situades en el límit de la intervenció.** L'espai obert funciona com a punt de relació entre la comunitat jardí i l'entorn i en singularitza l'accés. En són exemples El Rosal de Campdevàdol, Nostra Senyora dels Turers a Banyoles, Sant Cugat a Salt, Vilanova de la Barca i Nostra Senyora del Vilar a Blanes.
2. **Places situades a l'interior de la intervenció.** L'espai obert funciona com a espai propi del projecte, i la relació vers l'exterior es realitza per axialitat⁷, mitjançant un vial de connexió. En són exemples Sant Narcís a Girona, Sant Pere Màrtir a Olot, el barri de Gràcia a Manlleu, Les Planes d'Hòstoles, Sant Sebastià a Palafrugell, Gimènells, Josep Pagès a Palamós i el Poble Nou de Llers.

L'edifici

Tal i com ja hem comentat en el capítol corresponent a les façanes, els blocs plurifamiliars porticats solen ser de planta baixa i dos pisos. La planta baixa configura la peculiar porxada que singularitza la plaça central de la intervenció.

⁷ En l'anàlisi sobre la composició edificatòria hem distingit diferents mecanismes compositius, entre ells el de l'*axialitat*, que consisteix en vincular la plaça central de la proposta amb l'exterior a través d'un vial recolzat sobre l'eix de simetria d'aquest espai obert.

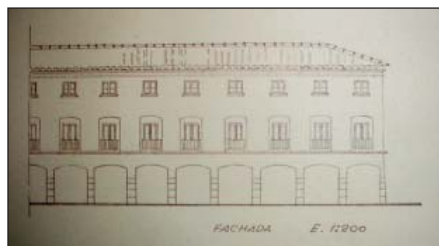

**CENTRES URBANS
PORTICATS**

[1] Sant Narcís, Girona [2] Gràcia, Manlleu [3] Nostra Senyora del Vilar, Blanes [4] Sant Sebastià, Palafrugell [5] Les Planes d'Hostoles [6] Santa Ana, Ripoll [7-8] Sant Cugat, Salt [9] Caseses del Pont, Pobla de Segur [10-12] Sant Pere Màrtir, Olot [13] Gimnelles [14] Nostra Senyora dels Tàlers [15] El Roser, Campdevànol [16] Josep Pagès, Palamós [17] Poble Nou de Llers [18] Vianova de la Barca.

[1]

[2]

[3]

Figura 3.102

Figura 3.102

Façanes d'edificis d'habitatges plurifamiliars amb planta baixa porticada.

[1] Proposta per a Ripoll (no executada), [2] Sant Cugat a Salt, [3] Gimènells. Els blocs de tres pisos es resolen compositiu-ment assignant una determinada expressió arquitectònica a cada una de les plantes.

Figura 3.103

Edificis plurifamiliars porticats. Aquest tipus d'edificacions són habituals en les intervencions de postguerra franquistes que generen un espai urbà significatiu. Es tracta d'edificis de planta baixa i dos pisos, de façana homogènea i amb les dues plantes superiors generalment diferenciades en façana.

Aquesta porxada acull l'activitat comercial de la comunitat jardí, incloent locals de restauració i oficines, en alguns casos de l'administració pública. Els pòrtics es resolen amb arcades suportades per pilars de pedra natural.

Aquests pilars, en algunes intervencions, són els elements més significatius de les façanes, derivant la composició arquitectònica cap a un llenguatge més racionalista i molt menys tradicional, com es pot reconèixer en la proposta de Josep Pagès a Palamós o en l'edifici de Sant Sebastià a Palafrugell.⁸ Aquestes intervencions són més tardanes, i reflecteixen aquesta nova tendència intencionada de l'Estat per trobar un nou llenguatge arquitectònic més innovador i identificatiu del Règim que s'aparti de la imatge més ruralista que havia anat desenvolupant darrerament, caracteritzada per l'arcada de mig punt i els habitatges tots ells de color blanc.

La composició de la façana és en termes generals força simple. Cada una de les plantes utilitza un un tipus de forat arquitectònic determinat: el porticat per la planta baixa, les balconeres per a la planta primera, i les finestres per a la planta superior. En general, els edificis plurifamiliars mostren unes façanes molt homogènies, sense cap altra singularitat destacable (fig. 3.102). Tot i això, hi ha dos projectes que destaquen per la seva plasticitat en la composició volumètrica del conjunt: el projecte de Gimènells, d'Alejandro de la Sota, singularitza la cantonada de l'edificació incorporant un petit torreó, al mateix temps que planteja una façana molt més cuidada i elaborada. Aquesta composició es posa també en relació a l'edifici de l'església, del mateix arquitecte, dotant a l'espai obert resultant d'una coherència arquitectònica destacable.

L'interior dels porxos reflecteix sovint el tipus de solució constructiva que s'utilitza en el suport dels forjats (fig. 3.104). La volta de quatre punts⁹ és fàcilment reconeixible en la majoria de les intervencions, tot i que alguns passatges porticats empen solucions constructives més complexes, com és el singular cas de la porxada del Poble Nou de Llers, on els arcs de mig punt del pòrtic permeten generar voltes de creueria en el sostre del porxo.

Cal recalcar finalment el paper singular de les portes o arcs constructius sobre vies de circulació com a mecanisme de control de l'espai obert.¹⁰ Aquest recurs compositiu és exclusiu de les places porticades, i s'utilitza en aquells punts en que la disposició dels volums i els accessos compromet la continuïtat edificatòria. En el quadre comparatiu s'indiquen aquells punts de la plaça que empen aquesta solució compositiva amb uns requadres de color taronja. Com es pot comprovar, aquests portes d'accés s'utilitzen en més del 60% de les intervencions.

8 El més freqüent és que els arcs dels elements porticats siguin rebaixats. Tot i això, aquests arcs poden ser també de mig punt, com és el cas del porticat de Sant Narcís, de Sant Cugat (en la seva execució definitiva), de Santa Anna a Ripoll, del Poble Nou de Llers i de Vilanova de la Barca. En aquests casos, les arcades recolzen habitualment sobre els capitells dels pilars —a excepció de Llers, on no existeixen els capitells—.

9 Vegeu la nota sobre aquesta solució constructiva en l'apartat sobre l'arquitectura de les comunitats jardí.

10 Vegeu l'apartat sobre la composició urbana dels edificis, on es fa esment del recurs de les portes per a definir els límits físics dels espais públics. En aquesta secció s'inclouen imatges d'aquest recurs compositiu.

[1]

[2]

[3]

[4]

[5]

Figura 3.104

Els espais porticats són una de les aportacions més singulars de les comunitats jardí. Les característiques d'aquests espais es poden resumir en termes generals de la següent manera:

- Les mides d'aquestes places són d'aproximadament 45 m per 35 m.
- Mitjançant la disposició edificatòria i emprant el recurs de les portes de pas, alguns projectes plantegen una dualitat d'espais, permetent la creació de distints escenaris públics amb funcions distintes. Aquest recurs enriqueix significativament la qualitat urbana de l'espai obert.
- La posició de l'espai obert en l'àmbit de la intervenció implica el reconeixement d'un determinat paper en el context urbà. Distingim la posició en el límit de l'àmbit de la posició en l'interior.
- Es pot reconèixer un patró arquitectònic únic per als edificis plurifamiliars porticats, basat en la diferenciació arquitectònica de cada planta i la homogeneïtat en la composició de la façana.
- El recurs de les portes de pas és molt freqüent per a controlar la continuïtat de l'espai.

Figura 3.104

Plantes baixes porticades comercials. *La majoria de les intervencions de postguerra que incorporen edificis plurifamiliars incorporen en el seu basament porxos amb activitats comercials i de restauració.*

PLACES TANCADÉS - Fronts continus plurifamiliars - (Superfícies no ajardinades)

Figura 3. 105

C.3 Les característiques dels espais públics

La qualitat de l'espai públic peatonal és determinant per a apreciar el valor urbanístic d'un determinat projecte. Les implicacions que comporta un adequat disseny d'aquest espai repercuteixen positivament en la qualitat de vida del teixit urbà circumdant, ja que incentiven l'activitat comunitària potenciant així la cohesió social i, per extensió, *la sensació de comunitat*. Aquest darrer concepte s'entén clau en la definició de les comunitats jardí¹¹.

Les activitats que es poden donar en l'espai públic es poden dividir en indispensables i no indispensables¹². Per *activitats indispensables* entenem aquelles que es produeixen necessàriament en qualsevol entorn familiar d'acord amb el context social on hi resideix, com per exemple anar a l'escola, al treball, anar de compres, o simplement esperar una persona o fer algun encàrrec, per citar-ne algunes. Pel simple fet de ser necessàries, no es veuen molt influenciades per les característiques de l'espai obert. Són activitats que es donen sempre, en quasi tot tipus de condicions, i són força independents de l'entorn urbà on s'hi desenvolupin.

Per *activitats no indispensables* entenem aquelles que són opcionals, que surgeixen si hi ha una voluntat personal per desenvolupar-les, i si les condicions externes són favorables i l'emplaçament que les ha d'acollir les afavoreix. En aquest tipus d'activitats podem incloure passar l'estona, veure la gent —o el que en diríem activitats passives—, caminar, establir contacte social, la conversació, el joc i, en general, la gran majoria de les activitats comunitàries. Atès que depenen molt de la iniciativa personal i no són obligades, depenen en gran mesura de la qualitat urbana de l'espai obert.

Per tant, entenem que *un espai públic té qualitat urbana quan en ell es desenvolupen diverses activitats que no són indispensables*. En termes de projecte urbà, això implica prestar atenció als següents aspectes:

1. La mida de l'espai vers el teixit urbà que serveix.
2. La seva definició espacial.
3. Els equipaments i dotacions que hi són presents.
4. La seva accessibilitat peatonal.
5. El disseny de l'espai lliure, en atenció a:
 - El seu paviment.
 - La disposició dels elements urbans.
 - La seva compartimentació.

Figura 3.105

Places tancades amb fronts continus plurifamiliars - Superfícies no ajardinades.

Aquests espais tenen un caràcter marcadament urbà, amb la superfície de la plaça pavimentada o en ocasions amb terra batuda o grava. Els elements vegetals se situen en els límits de l'espai, de manera que admet una elevada flexibilitat quant als usos.

¹¹ Vegeu la definició de comunitat jardí en el preàmbul.

¹² JAN GEHL, *La humanización del espacio urbano*, Estudios Universitarios de Arquitectura 9, editorial Reverté, Barcelona, 2006.

PLACES TANCADÉS - Fronts continus plurifamiliars - (Superfícies ajardinades)

Sant Narcís (Girona)

Illa Meridiana (Barcelona)

Sant Cugat (Salt)

Can Peguera (Barcelona)

Sucs

Gimènells

Poble Nou del Delta

Figura 3.106

Si l'espai urbà és de poca qualitat, només s'hi desenvoluparan les activitats estrictament necessàries o indispensables. En canvi, si l'espai públic té qualitat urbana, s'hi desenvoluparan també les no indispensables, per bé que les activitats indispensables, tot i funcionar més o menys amb la mateixa freqüència que en un espai sense qualitat, tendiran a durar més, doncs les condicions físiques seran millors. Cal tenir en compte que les activitats socials es produeixen de manera espontànea, pel fet de que la gent coincideixi en els mateixos espais. Així, les activitats indispensables i no indispensables, si es donen en el mateix espai, es reforcen mútuament quan les condicions urbanes d'aquest espai obert són favorables.

Les activitats socials varien en funció també del context on es produeixen. En els indrets de major densitat residencial, en els espais annexes a les escoles, als llocs de treball, on coincideixen més persones per compartir interessos comuns, les activitats socials als espais oberts contigus poden ser molt riques i diverses, pel simple fet de que les persones es coneixen necessàriament per compartir determinats interessos comuns.

Tenint en compte aquests criteris, la qualitat de l'espai obert va íntimament relacionada amb la sensació de comunitat, paràmetre que ens permetrà per tant valorar la comunitat jardí en termes de qualitat urbana. Aquest estudi es farà a partir de la definició espacial que s'ha establert en el primer apartat, valorant els cinc punts descrits en atenció a la configuració de l'espai obert.

En els *espais lliures de definició espacial tancada amb fronts plurifamiliars* podem distingir aquells que plantegen superfícies pavimentades d'aquells altres que són ajardinats. En el primer cas, malgrat que en tots els exemples s'incorporen elements arbrats, aquests es disposen en el perímetre de la plaça, permetent la creació de superfícies lliures que admeten flexibilitat d'usos i activitats, com la possibilitat d'acollir un mercat itinerant o realitzar altres activitats de lleure. En les places ajardinades, els elements vegetals i les alfombres verdes incentiven les activitats més passives i d'estada, generant un espai més acollidor i reservat. Tot i això, aquests espais sempre reserven àrees lliures de vegetació destinades a la circulació peatonal i properes als edificis més significatius.

És destacable en aquestes intervencions tancades la manera de resoldre la compatibilitat entre el traçat rodat perimetral a la plaça i les activitats peatonals que admet: si bé algunes propostes ho han resolt mitjançant la incorporació de distints nivells, alçant la cota de la rasant peatonal, com per exemple a Sant Narcís, a Sucs o d'una manera més intencionada a Manlleu, o bé baixant la seva cota, com és el cas de Sant Pere Màrtir, d'altres ho resolen incorporant elements de separació, com el grup de Josep Pagès mitjançant un muret de separació. Amb el propòsit de la segregació viària, alguns projectes plantegen l'eliminació d'algun tram rodat en determinats fronts de la plaça, millorant la seva accessibilitat peatonal. D'aquesta manera, la restricció del trànsit en aquests espais no és mai complerta —a excepció de l'Ametlla de Merola (on una intervenció urbana de peatonalització de tot l'àmbit i la creació d'uns garatges externs al sector impedeix l'accés rodat) i de l'illa Meridiana (al tractar-se d'un espai comunitari)—, com és el cas de Sant Pere Màrtir, Nostra Senyora del Vilar, Egara, Josep Pagès, Can Peguera, i quasi totes les intervencions dels poblats de colonització.

Figura 3.106

Espais lliures tancats amb fronts continus plurifamiliars - Superfícies ajardinades. La incorporació d'elements vegetals i àrees verdes en l'espai obert incentiva les activitats passives i d'estada, al mateix temps que genera espais més acollidors i reservats.

PLACES TANCADÉS - Fronts continus en fileres

No Ajardinades

Ajardinades

Figura 3.108

Figura 3.107

Figura 3.107

Dinar comunitari a la colònia Vidal. La proporció dels diferents espais que es defineixen en la plaça permeten acollir distintes activitats que repercuteixen en afavorir la sensació de comunitat.

Figura 3.108

Espais lliures tancats amb fronts continus en fileres. Les mides i proporcions d'aquests espais els confereix un caràcter menys ambiciós i més localista, d'acord amb les dimensions del projecte.

En el cas dels espais lliures tancats però definits per *habitatges en filera* i els corresponents a *fronts discontinus*, els criteris i arguments que acabem d'exposar són també aplicables. Convé però valorar alguna intervenció singular. La colònia Vidal planteja una divisió de l'espai obert en tres franges perpendiculars a l'edifici de l'església que domina la plaça. Les dues franges més properes a l'edificació es destinen a activitats d'estada i àrees de joc, i es resolen amb la disposició de dues rengleres d'arbres que les delimiten. La franja central consisteix en un espai únic de terra batuda que admet diversitat d'usos. Les mides i proporcions dels espais resultants, així com el caràcter urbà dels mateixos són un bon exemple d'un espai obert de qualitat.

El cas del Club Mediterranée és també singular, ja que tot i tractar-se d'un espai de caràcter comunitari —en aquest aspecte similar a l'illa Meridiana—, significa una de les intervencions de menor mida, plantejada sobre un desnivell important, i atestigua la conveniència de determinades distàncies i proporcions en funció de l'ús i destí que l'espai obert tingui assignat.

Els *espais lliures semitancats amb fronts en forma d'U* són tots ells ajardinats, incorporant especialment les superfícies verdes per a resoldre el disseny de la plaça, a excepció del projecte de Vilanova que, a més, no té cap element arbrat. Aquesta plaça és la menys elaborada quant al disseny del paviment i dels elements urbans, però en canvi l'elegant composició de les façanes, el joc volumètric de l'edifici plurifamiliar i la plasticitat del conjunt, juntament amb el contrast que significa l'edifici de l'església, fan d'aquest espai un dels més suggerents.

Els espais que utilitzen els *habitatges bifamiliars i unifamiliars* ens permeten confirmar que les places definides per el segon tipus d'habitatge no són capaços de generar espais de qualitat urbana, mentre que els primers poden configurar àmbits d'identitat. En el cas de l'eixample Malagrida, en l'espai que es genera es pot reconèixer una determinada capacitat d'acollir activitats d'estada o passives, però això és degut exclusivament a les dimensions de la plaça, sense que la contenció volumètrica de l'espai hi intervingui. Les menors dimensions de la plaça de Mataró i la seva escassa accessibilitat, tot i existir una major concreció volumètrica, fan que aquest espai sigui només un testimoni del punt central de la intervenció. En el cas del projecte dels Comtes d'Urgell a Balaguer, l'espai reconeix el seu escàs valor comunitari, negant l'accés peatonal i funcionant com una peça de distribució viària.

En canvi, la volumetria que construeixen els habitatges bifamiliars aïllats permet generar un front edificatori de prou entitat com per poder donar una certa prestància edificatòria sobre els espais que defineix, aportant així valors compositius que es tradueixen en la creació d'espais comunitaris efectius.

Els espais lliures oberts amb *fronts simples* generen àrees d'identitat, sense que això signifiqui que configuren places que puguin acollir activitats diverses. En el cas de Campdevàrol i Banyoles, la seva posició sobre els límits de la intervenció i recolzades sobre vies rodades fa que l'espai tingui molt poca capacitat per acollir activitats, mentre que l'escassa accessibilitat peatonal a la plaça del Doctor Andreu atorga poques possibilitats a aquest espai. En canvi, el front simple dels habitatges de Cantonigrós endreça un espai que, tot i ser comunitari —i per tant menys complex—, demostra

PLACES TANCADÉS - *Fronts discontinus*

No Ajardinades

Ajardinades

Figura 3.109

que unes adequades proporcions d'acord amb el propòsit a que se'l destina, juntament amb un senzill ajardinament que acompanyi els criteris compositius, són suficients per poder configurar un espai de qualitat.

Les places obertes que configuren *àrees verdes urbanes amb front edificatori* que defineix els seus límits generen àmbits singulars quant a les activitats que poden acollir, ja que no admeten altres usos que els propis d'aquests tipus d'espais oberts, i disposen per tant de poca flexibilitat per altres usos. Tot i això, donades les seves dimensions, admeten activitats esportives annexes que són incompatibles amb els espais tancats i semitancats. En són un clar exemple el cas de la colònia Güell, l'espai central de Raymat, o el parc del grup de Sant Oleguer a Sabadell.

Per la seva part, els espais que defineixen *àrees verdes sense fronts edificatoris* que els defineixen no admeten aquests usos esportius. Cal però anotar la singular capacitat de la plaça central del Park Güell per acollir distintes activitats, tot i tenir un nivell de tancament nul. El fet de que sigui l'únic cas d'aquest grup que no incorpora elements vegetals de cap mena ha permès una flexibilitat d'usos. En aquest espai s'hi han celebrat els jocs florals de principis de segle, així com trobades socials de distinta mena. Els usos actuals de restauració i d'activitats artístiques que es distribueixen en els límits de la plaça, a més de les seves vistes sobre la ciutat i les connotacions culturals que s'en deriven de l'autor, atorguen a l'espai un caràcter singular.

Els espais oberts secundaris i la seva vertebració

S'inclou en el darrer quadre distints exemples de places de caràcter secundari que complementen els espais oberts principals de les intervencions. La majoria de les comunitats jardí no incorporen espais secundaris, degut principalment a la dimensió del projecte, i quan ho fan, generalment no demostren un vincle intencionat amb l'espai obert principal. En termes generals són peces de petita mida, i representen episodis puntuals en el teixit urbà que només en comptades ocasions formen part de l'estructura urbana del conjunt.

En aquest sentit, aquests espais poden resoldre àrees d'accés al conjunt edificatori (illa Meridiana), singularitzar un indret dins el teixit residencial (Sant Narcís, Nostra Senyora del Vilar, Sant Oleguer, Nostra Senyora dels Turers, La Candela), generar un espai obert associat a un equipament (Egara i entorn de l'església de S'Agaró), formar part de l'espai públic principal (Manlleu, Park Güell) o de manera annexa (espai de les fileres de l'illa Meridiana) o emfasitzar un punt del projecte pel seu valor topogràfic (mirador de S'Agaró).

Com ja hem comentat, però, aquests espais secundaris normalment no formen part d'una xarxa vertebrada peatonal. Convé però destacar aquelles comunitats jardí en què aquesta vertebració sí és produeix: la colònia Güell, Llers i Torre Valentina. Tal i com es posa de manifest en el quadre comparatiu generat a partir de les fitxes analitzades en l'Annex (*fig. 3.115*), la colònia Güell posa en relació els seus diferents espais oberts —el central davant el mas Güell, la plaça urbana

Figura 3.109

Espais lliures tancats amb fronts discontinus. *El nivell de tancament d'aquestes places és sensiblement menor que les anteriors, però mantenen tot i això un important caràcter d'identitat.*

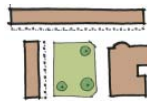
ESPAIS LLIURES SEMITANCATS - *Fronts en U*

Vilanova de la Barca

Poble Nou de Llers

Sant Antoni (Olot)

Torre Valentina

Hifrensa (Hospitalet de l'Infant)

Hifrensa (Hospitalet de l'Infant)

Eixample Malagrida (Olot)

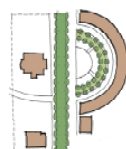

Figura 3.110

Figura 3.110

Espais lliures semitancats amb fronts en U. *En aquest grup les intervencions són majoritàriament ajardinades.*

(pàgines següents)

Figura 3.111

Espais lliures semitancats amb fronts d'unifamiliars i bifamiliars. *Els espais oberts definits per unifamiliars mostren escassa qualitat urbana, mentre que els definits per bifamiliars són capaços de generar espais d'identitat.*

Figura 3.112

Espais lliures oberts de fronts simples i àrees verdes sense front. *Els espais oberts de fronts simples generen àrees d'identitat, però sense poder acollir una àmplia diversitat d'activitats. Per la seva part, les àrees verdes sense front admeten les activitats pròpies dels parcs urbans.*

Figura 3.113

Espais lliures oberts d'àrees verdes amb front edificatori. *Tot i acollir només activitats pròpies dels parcs, aquests espais poden incorporar altres usos, com els esportius. Incentiven en conjunt les activitats passives i de lleure.*

Figura 3.114

Espais lliures secundaris. *Es tracta d'espais complementaris als principals, de petita mida i amb objectius diversos.*

Eusebi Güell, els espais associats a les escoles i el parc de la cripta— a partir de dos eixos perpendiculars, el carrer de Barrau i el carrer de Reixac.

El projecte de Llers planteja un seguit d'espais oberts distribuïts al llarg de l'anella triangular perimetral, que queden hàbilment connectats amb el petit espai central de l'església mitjançant una xarxa de recorreguts peatonals distribuïts entre les edificacions.

En el cas de la proposta de Torre Valentina, els espais oberts secundaris que es generen en els extrems dels conjunts edificatoris en filera queden vinculats mitjançant les circulacions peatonals sota els porxos dels habitatges, de cota homogènea, i a través dels passos peatonals transversals que connecten el vial situat a la cota superior amb el front de costa.

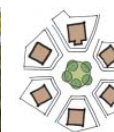
La qualitat dels espais oberts de les comunitats jardí és diversa i heterogènea. Podem però reconèixer algunes característiques de caràcter general:

- Els espais lliures de definició espacial tancada i semitancada en forma d'U són els que admeten major flexibilitat d'usos i aporten major qualitat urbana al conjunt residencial.
- Els espais lliures semitancats de fronts unifamiliars no contribueixen a la qualitat urbana residencial.
- Els espais lliures oberts d'àrees verdes amb front edificatori proporcionen un tipus concret de qualitat espacial, que es caracteritza per admetre una menor flexibilitat d'activitats, i per aportar en canvi altres usos singulars d'interès i incentivar les activitats que anomenem passives i de lleure.
- Els espais oberts secundaris de les comunitats jardí, en termes generals, no contribueixen a l'estructura urbana de les intervencions, llevat de casos singulars.

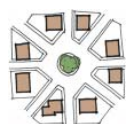
ESPAIS LLIURES SEMITANCATS - Fronts d'unifamiliars i bifamiliars

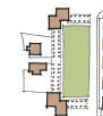
Eixample Malgrida (Olot)

Ciutat Jardí (Mataró)

Comtes d'Urgell (Balaguer)

S'Agaró

Les Planes d'Hòstoles

La Salle (Tarragona)

Figura 3.111

ESPAIS LLIURES OBERTS - Fronts simples i Àrees verdes sense fronts

<p>Avinguda Tibidabo</p>			<p>El Roser (Campdevàno)</p>	
<p>Nostra Senyora dels Turers (Banyoles)</p>			<p>Xalets Suïssos (Cantonigrós)</p>	
<p>L'estany (Puigcerdà)</p>			<p>Park Güell</p>	
<p>Passeig Maristany (Camprodon)</p>				

Figura 3.112

ESPAIS LLIURES OBERTS - Àrees verdes amb front

Colònia Güell (Santa Coloma de Cervelló)

Raymat

Sant Oleguer (Sabadell)

Vencillón

Pla de la Font

Figura 3.113

ESPais LLiures SECUNDARIS

L'Ametlla de Merola

Illa Meridiana (Barcelona)

Nostra Senyora del Vilar (Blanes)

Egara (Terrassa)

Gràcia (Manlleu)

S'Agaró

S'Agaró

S'Agaró

Can Vidal (Puig-reig)

Park Güell (Barcelona)

Sant Narcís (Girona)

La Candela (Valls)

Illa Meridiana (Barcelona)

Sant Oleguer (Sabadell)

Sant Oleguer (Sabadell)

Nostra Senyora dels Turers (Banyoles)

Figura 3.114

Figura 3.115

Quadre comparatiu de l'estructura dels espais lliures.

La vertebració dels espais lliures és un aspecte poc freqüent en les comunitats jardí. Tot i això, algunes d'elles mostren una intencionada disposició dels espais cohesionada per recorreguts peatonals, en especial la colònia Güell, el Poble Nou de Llers (projecte) i Torre Valentina.

SECCIÓ VIÀRIA

SIMETRIA

Accés – [1] Sant Narcís (Girona) [2] Giménez [3] Nostra Senyora del Remi (Angles) [4] Les Planes d'Hostoles [5] Colònia Güell [6] L'Estany (Palapera) [7] Avinyuda Tibidabo

Eix viari principal – [1] El Roser (Castellón) [2] Baynat [3] Pla de la Font [4] Poble Nou del Delta [5] Exemple Malagrisa (Olot) [6] L'Estany (Palapera)

Eix viari secundari – [1] Vege del Múrcia (Balaguer) [2] Vila Meridiana (Barcelona) [3] Sant Josep (Casa de la Sènia) [4] L'Estany (Palapera)

DISSIMETRIA

Limits – [1] Nostra Senyora dels Torns (Banyoles) [2] Sant Cugat (SA) [3] Exemple Malagrisa (Olot) [4] Comtes d'Urgell (Balaguer) [5] Galícia (Marilleva) [6] S'Agaró

Sense paper estructural – [1] Les Planes d'Hostoles [2] Sant Narcís (Girona) [3] Comtes d'Urgell (Balaguer)

Secció viària

D. LA VIALITAT

En el capítol sobre l'estructura urbana vàrem diferenciar aquells projectes que es fonamentaven en la vialitat, i distingíem aquells que es basaven en la linealitat vers els que s'organitzaven a partir d'una geometria viària. En aquell apartat, es valorava doncs el paper del traçat viari des d'una perspectiva global.

En aquest apartat abordem una lectura del carrer com a element de projecte concret, com a unitat de composició urbana en atenció al seu disseny urbà. Ens centrarem especialment en la seva secció, i en el paper estructural que cada una d'aquestes seccions pot arribar a assumir dins de l'estructura del projecte.

Si prestem atenció a les diferents funcions estructurals que poden atribuir-se als carrers de les comunitats jardí, podem distingir (*fig. 3.116*):

1. **Accés.** La majoria de les intervencions se situen en relació a un teixit urbà preexistent o en relació a una infraestructura viària determinada. Atès que els límits són generalment molt definits, la singularització del punt d'accés principal és molt freqüent en aquests projectes. Tot i que alguns projectes singularitzen l'accés mitjançant determinades volumetries, la majoria ho resol establint una secció viària específica i diferent de la resta de la trama viària.
2. **Jerarquia viària.** En el conjunt d'intervencions que plantejaven l'estructura urbana organitzada a partir de la vialitat, els diferents carrers assumeixen distints papers jeràrquics dins l'estructura viària global. Així, distingim els eixos viaris principals dels secundaris. En el disseny urbà dels carrers, podem associar el seu paper jeràrquic amb la seva secció viària.
3. **Límits.** Les comunitats jardí són teixits urbans amb una dimensió determinada i, per tant, tenen generalment uns límits definits. Algunes intervencions els resolen mitjançant determinades seccions viàries, especialment en aquells projectes que tenen un front contigu al teixit preexistent.

Figura 3.116

El paper estructural de la secció viària. La majoria dels carrers que tenen un paper important en l'estructura viària del projecte són simètrics. Dins d'aquest grup, podem diferenciar aquells que singularitzen l'accés dels que formen els eixos principals i secundaris.

Un dels trets més destacable de les comunitats jardí és que els carrers que tenen un paper significatiu en el conjunt del projecte, i concretament els que singularitzen l'accés i els que tenen un paper rellevant en la jerarquia viària del projecte, mostren sempre una **secció simètrica**. En canvi, aquells trams viaris en els límits de la intervenció són sempre **dissimètrics**, excepte aquells que empenen el passeig central amb aquest propòsit. La secció dissimètrica és també molt

SECCIÓ VIÀRIA

Grup	Vegetació	Ajardinament	Posició	CODI	SECCIÓ TIPUS	Accés	Límit	Eix Ppal	Model
A	Sense vegetació	-	-	A	1.	-	-	✓	(*) C
					2.	-	-	✓	C
B	Amb vegetació	Només arbrat	-	Ba	1.	-	-	✓	H
					2.	✓	-	✓	H
		Amb ajardinament	Ajardinament contigu	Bb1	1.	-	-	-	H/ C*
					2.	-	-	-	H/ C*
			Ajardinament segregat	Bb2	1.	-	-	✓	H / B
					2.	✓	✓	✓	Pc/H/B/C*
			Ajardinament central	Bb3		✓	-	-	Pc
			Ajardinament mixt	Bb4		✓	-	✓	B / H1*
		Passeig	Bb5	1.	✓	✓	✓	B/Hi*/Cb*	
				2.	✓	✓	✓	H / Pc	
C	Singulars			C	Límits	-	-	-	B/C/H/T
					Desnivells	-	-	-	C/H/B2/Bd
					Casos peculiars	✓	-	✓	C/B/T
					Passos peatonals	-	-	-	Co/Pc/H/T
					Reurbanització	-	-	-	C / Cb / H

Figura 3.117

emprada en aquells carrers que no tenen un paper estructural i que incorporen franges verdes per tal d'enriquir el paisatge urbà.

La classificació proposada s'estableix a partir del paper estructural del carrer. Tot i això, convé classificar paral·lelament els diferents carrers en funció del tipus de secció.

Si analitzem les diverses seccions en funció dels elements arbrats i franges verdes i valorem al mateix temps la seva posició respecte les edificacions residencials i el front de les mateixes —si és en alineació a vial o disposa d'un jardí privat que li dona front—, podem distingir (*fig. 3.117*):

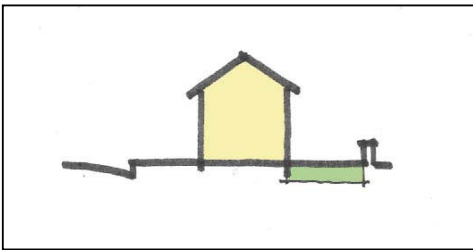
- A. Sense vegetació.** Tot i que la majoria dels projectes presenten algun carrer amb aquest tipus de secció, són més pròpies de les colònies industrials.
- B. Amb vegetació.** Totes les comunitats jardí presenten alguna secció viària amb elements vegetals, i moltes empen les franges verdes per millorar la qualitat dels carrers. El paper d'aquestes franges és rellevant, en tant que sovint es poden associar a funcions estructurals.
 - Ba. Només arbrat.** Les seccions viàries que incorporen exclusivament elements arbrats són molt freqüents en les intervencions de la postguerra.
 - Bb. Amb ajardinament.** La introducció de les franges verdes admet diferents possibilitats segons la posició respecte de la parcel·la residencial i el nombre de franges emprades.
 - Bb1. Ajardinament contigu.** La franja verda es disposa contigua a la parcel·la residencial. És un recurs molt freqüent en les intervencions de postguerra.
 - Bb2. Ajardinament segregat.** La franja verda es disposa contigua a la vialitat rodada, i en segrega el trànsit peatonal. És més habitual en les intervencions burgeses.
 - Bb3. Ajardinament central.** La franja verda se situa separada del vial rodat i també del front de parcel·la. Aquest recurs és emprat exclusivament pels poblats de colonització.
 - Bb4. Ajardinament mixt.** La franja verda es divideix en dues, cada una d'elles contigua al vial rodat o al front de parcel·la respectivament. Són emprades majoritàriament per les intervencions burgeses.
 - Bb5. Passeig.** La franja verda es disposa en el centre, en carrers de doble sentit, i adquireix una amplada significativa per permetre la circulació peatonal. Les intervencions burgeses que utilitzen els passeigs mostren ajardinament frontal en les parcel·les residencials, mentre que les de la postguerra s'alineen al vial i generen fronts edificatoris continus.

Figura 3.117

Classificació de les vies en funció de la seva secció. La incorporació de l'arbrat i de les franges verdes en la secció viària i la seva posició respecte l'edificació determina el tipus de secció viària. En alguns projectes, la singularitat rau en la manera de resoldre el desnivell, els límits o la definició dels passos peatonals. En aquest quadre s'inclouen aquells aspectes estructurals que s'atribueixen a determinades seccions viàries, concretament la qüestió de l'accés, els límits i la jerarquia viària —el símbol (*) indica que aquest tipus de secció viària és poc freqüent en el model tipològic—.

A

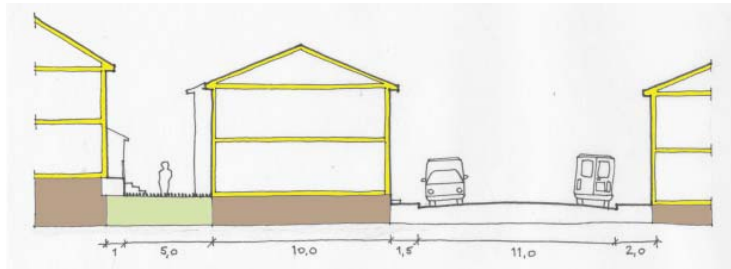
SENSE VEGETACIÓ

pas / hab / j

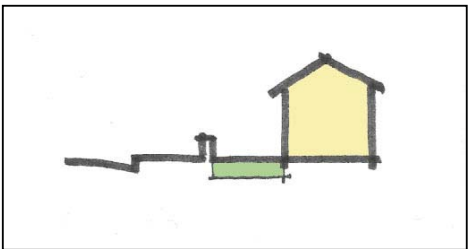
[1]

S

[2]

- [1] Borgonya
- [2] Can Vidal

pas / j / hab

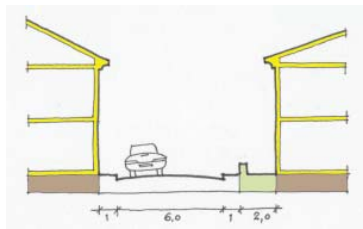
[1]

S

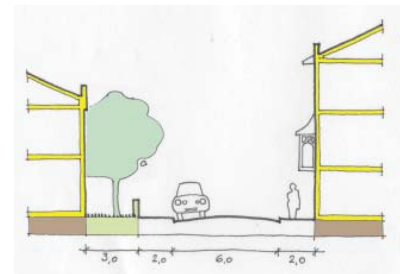

[2]

- [1] Verge del Miracle (Balaguer)
- [2] La Xamora (Valls)
- [3] Colonia Güell
- [4] Illa Martorell

[3]

[4]

Figura 3.118

- C. Singulars.** Es tracta de seccions viàries que no responen a cap dels exemples anteriors, ja que el seu disseny pretén resoldre determinats problemes específics.
- C1. Límits.** Són seccions viàries que s'empren en els límits de les intervencions.
- C2. Desnivells.** La secció mostra una diferència de cota important entre l'accés residencial i la rasant del carrer.
- C3. Casos peculiars.** Es tracta de propostes singulars pel seu disseny.
- C4. Passos peatonals.** S'inclouen exemples de solucions viàries que exclouen la circulació rodada.
- C5. Reurbanització.** Algunes intervencions han experimentat un procés projectual que replanteja el seu disseny, especialment en favor de la circulació peatonal i en detriment de la rodada.

En les intervencions que enfatitzen l'**accés** convé distingir les del període de postguerra de la resta. Tal i com ja hem analitzat en el capítol sobre la composició edificatòria, les comunitats jardí basades en l'axialitat estableixen un eix compositiu que pretén singularitzar l'accés principal de l'operació i connectar-lo directament amb la plaça central del projecte. En aquests casos, el carrer planteja normalment una secció arbrada amb fronts edificatoris alineats (Sant Narcís o Gimènells, tipus Ba.2), tot i que en alguns casos incorpora franges verdes (Nostra Senyora del Remei, tipus Bb2.1) o incorpora el passeig (Les Planes d'Hòstoles, tipus Bb5.2).

En la resta de casos que no són del model H, podem trobar solucions singulars, com l'accés a la colònia Güell, plantejat mitjançant una secció orientada al trànsit rodat que disposa tres rengleres de grans plataners —una d'elles central—, o la incorporació del tranvia en l'avinguda Tibidabo. La via d'accés a l'Estany de Puigcredà des del nucli urbà planteja un traçat sinuós, però amb una secció constant del tipus Bb4 d'ajardinament mixt, amb dues franges verdes arbrades. Aquest tipus de secció és emprat quasi exclusivament per les intervencions burgeses.

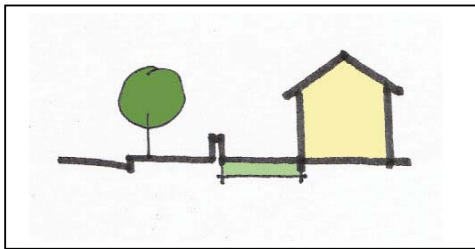
La **jerarquia viària** de molts projectes es tradueix en la incorporació de seccions més complexes en els traçats de més importància estructural, mitjançant la incorporació de les franges verdes. Aquest ajardinament apareix sempre que es vol emfasitzar els eixos principals de la intervenció, com podem reconèixer en projectes com El Roser de Campdevàno, de secció molt similar al també trident de Raymat, en els poblats de colonització del Pla de la Font o del Poble Nou del Delta, o en les vies radials i més importants de l'eixample Malagrida. En el cas dels habitatges burgesos podem sovint identificar el passeig com l'eix viari més significatiu, com és el cas del passeig Maristany de Camprodon, el corresponent al balneari de Vallfogona de Riucorb, o el de l'Estany de Puigcerdà, situat molt proper al principal espai obert.

Altres projectes treballen amb la simetria per singularitzar també vials secundaris, especialment els que pertanyen a l'habitatge social en illes (Hi). Alguns d'ells incorporen les franges verdes per augmentar la qualitat urbana dels carrers, com per exemple el projecte de Sant Josep de Cassà de la Selva, sense que el vial tingui una importància remarcable.

Figura 3.118

Secció viària Tipus A - Sense vegetació. La posició del jardí privat en aquest tipus de secció implica un resultat distint —comparem per exemple el projecte del front de Borgonyà amb el definit pel projecte de La Xamora o el de la colònia Güell—.

S = Simetria

pas / j / hab

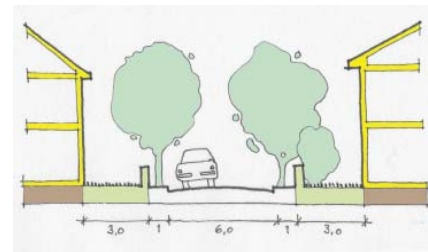

[1]

- [1] Vilafranca
- [2] Verge del Miracle (Balaguer)
- [3] Ciutat Jardí (Mataró)
- [4] Illa Meridiana

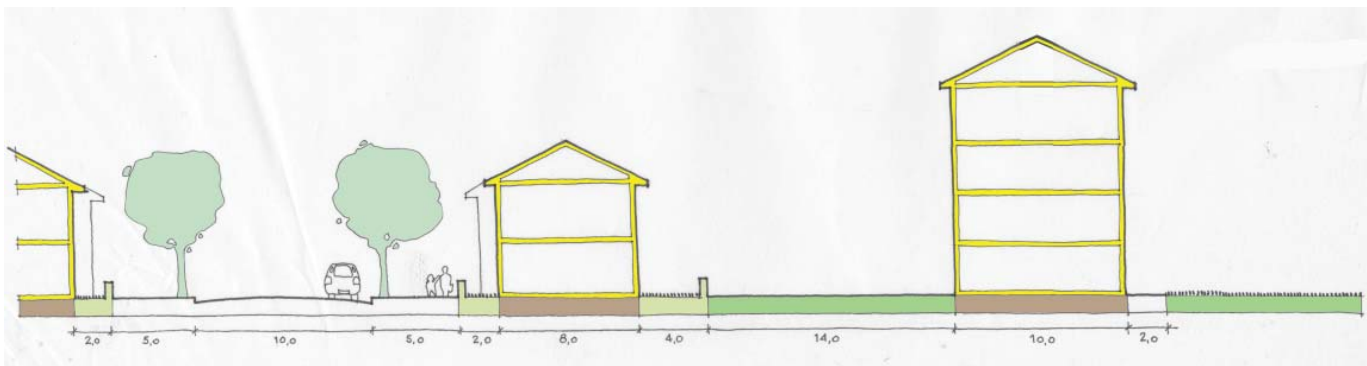

[2]

[3]

S

[4]

S

Figura 3.119

Altres projectes incorporen també sistemàticament els ajardinaments per emfasitzar la seva condició d'assentament burgès, com el projecte de l'Estany de Puigcerdà en reiterades ocasions.

En la definició dels **límits**, els traçats viaris juguen en alguns casos un paper important. A partir de seccions dissimètriques, resolen traçats compartits amb teixits preexistents, com per exemple la intervenció de Sant Cugat a Salt o la proposta de Nostra Senyora dels Turers a Banyoles. Altres comunitats jardí utilitzen la secció del passeig per resoldre aquest vial comú, com és el cas de Comtes d'Urgell a Balaguer, els límits de l'eixample Malagrida o la proposta de Gràcia a Manlleu. Però un dels projectes més singulars en la definició dels límits és la intervenció de S'Agaró, amb el passeig litoral.

La incorporació de franges vegetals i la disposició de l'arbrat és freqüent en les comunitats jardí. En els casos que hem vist el disseny d'aquests elements pretenen reforçar determinades intencions projectuals, però en altres casos la seva utilització respon a la voluntat de intrudir un episodi singular en el conjunt de la trama viària, sense que això el comprometi a assumir un paper estructural determinat. Els projectes de Les Planes d'Hòstoles, de Sant Narcís o dels Comtes d'Urgell en són alguns exemples.

Si fem una lectura a partir de les distintes seccions viàries, podem observar alguns aspectes destacables. En el cas de les seccions sense vegetació, del tipus A, podem veure en les imatges la importància que té la posició del jardí privat respecte l'habitatge residencial, comparant la secció viària de Can Vidal vers la corresponent a la colònia Güell, més amable i suggerent (*fig. 3.118*). Així mateix, en el cas de les seccions que incorporen només l'arbrat, podem comprovar com novament la posició del jardí davant l'habitatge aporta una lectura del carrer més acollidora, solució més adequada a la singularització del vial per remarcar l'accés principal de la intervenció (*fig. 3.119 i 3.120*). Aquesta condició es manifesta també en el cas que s'introdueixin les franges verdes per decidir la secció viària en el tipus Bb2 (*fig. 3.122 a 124*).

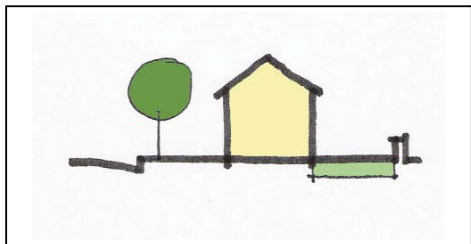
Mentre que l'ajardinament central (tipus Bb3) només es dona en el cas dels poblats de colonització (*fig. 3.125*), l'ajardinament mixt o tipus Bb4 és propi de les intervencions burgeses —tot i que trobem un cas excepcional i de pocs metres de recorregut en Sant Pere Màrtir— (*fig. 3.126*). Els passeigs (tipus Bb5) són emprats per les comunitats jardí del model d'habitatge social i del model de les burgeses, amb resultats molt més paisatgístics en el segon cas (*figs. 3.127 a 3.130*). En un petit comparatiu dels passeigs burgesos podem reconèixer la similitud de les propostes.

Dins dels casos singulars del tipus C són destacables, a més dels que aborden la qüestió dels límits que ja hem comentat, les seccions viàries que resolen importants desnivells (*fig. 3.131 a 136*). El cas del Park Güell és sens dubte el més especial per la seva diversitat de solucions, mitjançant atrinxeraments, plataformes, ponts i talussos, segons les necessitats de l'indret. En un context però més urbà, els projectes de principis de segle solucionen els desnivells emprant passeres peatonals d'accés als edificis plurifamiliars incorporant patis anglesos en les plantes inferiors, tal i com es pot veure en el projecte de la colònia minera de Sant Corneli a Cercs o en la proposta del balneari de Villa Engràcia a Esplugues de Francolí. Les intervencions de postguerra, però, utilitzen el recurs dels murs de contenció que recullen les escales d'accés per resoldre els desnivells, com és el cas de Nostra Senyora de la Mercè a Barcelona o Sant Pere Màrtir

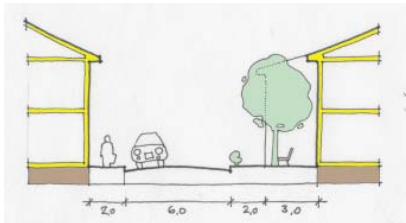
Figura 3.119

Secció viària Tipus Ba - Amb arbrat. El tipus d'arbre, així com la seva distància vers el front de parcel·la determina el caràcter del vial.

S = Simetria

pas / hab / j

A

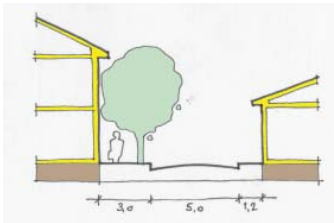
[1]

- [1] Sucs
- [2] Sant Sebastia (Palafrugell)
- [3] Sucs
- [4] Sant Narcis (Girona)
- [5] Gimennells

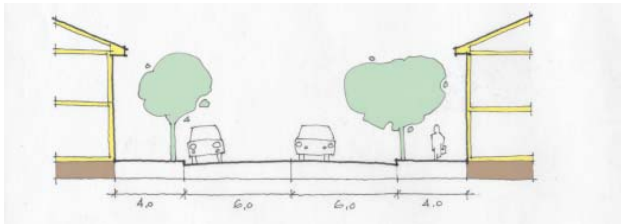

A

[2]

[3]

A

S

[4]

A

S

[5]

Figura 3.120

Figura 3.120

Secció viària Tipus Ba - Amb arbrat. *La posició del jardí privat, en aquest cas en la part posterior de l'edifici, implica una secció viària més urbana.*

S = Simetria

A = Accés

L = Límits

(pàgines següents)

Figura 3.121

Secció viària Tipus Bb1 - Ajardinament contigu. *La introducció de les franges verdes o ajardinades en la secció viària permet augmentar la qualitat urbana del carrer.*

Figures 3.122 a 3.124

Secció viària Tipus Bb2 - Ajardinament segregat. *L'utilització de la franja verda segregada permet separar el trànsit rodat del peatonal.*

Figures 3.125

Secció viària Tipus Bb3 - Ajardinament central. *La posició de la franja verda en el bell mig de la zona peatonal és utilitzada exclusivament en el cas dels poblats de colonització.*

Figura 3.126

Secció viària Tipus Bb4 - Ajardinament mixt. *Les intervencions burgeses són les que més utilitzen aquest tipus de secció.*

Figures 3.127 a 3.130

Secció viària Tipus Bb5 - Passeig. *La solució del passeig peatonal s'utilitza tant en el model de l'habitatge social com també en el de l'habitatge burgès.*

Figures 3.131 a 3.136

Secció viària Tipus C - Singulares. *Distingim les solucions viàries en funció dels límits, dels desnivells, els casos peculiars, els passos peatonals i els projectes de reurbanització.*

a Olot. Aquest darrer projecte presenta, a més, una singular solució que consisteix en l'accés als habitatges per l'interior d'una porxada que funciona al mateix temps de suport d'unes terrasses d'excel·lents vistes per als habitatges. En aquest context hem de insistir també en l'important aportació que en aquesta qüestió significa el projecte de Torre Valentina de Coderch.

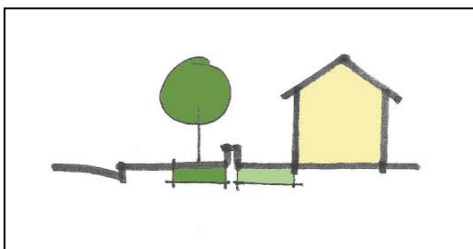
Finalment, alguns projectes plantegen recorreguts exclusivament peatonals amb dissenys viaris distints, en funció del caràcter de la intervenció, mentre que d'altres han experimentat una reurbanització en favor dels recorreguts peatonals.

La classificació dels diferents tipus de seccions viàries de les comunitats jardí i la seva identificació com a traces funcionals de la seva estructura ens permet extreure'n les següents consideracions:

- Els vials que assumeixen un paper estructural en el conjunt de la proposta són, llevat casos excepcionals, de secció simètrica.
- El paper estructural que pot assumir un determinat carrer té a veure amb l'accessibilitat, amb la jerarquia viària o amb la definició dels límits de la intervenció.
- Podem establir una relació directa entre el paper estructural de les vies i la seva secció.
- Les comunitats jardí incorporen sovint en el disseny de la secció viària les franges verdes o ajardinaments, i l'anàlisi de la seva distribució i posició permet reconèixer distintes solucions viàries de resultats urbans molt diversos. Així, determinades disposicions d'aquest element són associables a determinats models de comunitats jardí.
- En alguns casos es plantegen enginyoses solucions constructives per resoldre els desnivells entre l'habitatge i la rasant del carrer, mitjançant accessos pont, murs de contenció o altres recursos singulars.

Bb1

AJARDINAMENT CONTIGU

pas / vp / j / hab

[1]

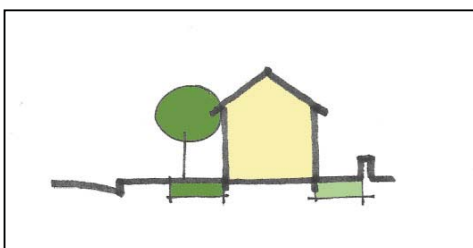

[2]

[3]

- [1] Nostra Senyora dels Dolors (Besalú)
- [2] Les Planes d'Hòstoles
- [3] Comtse d'Urgell (Balaguer)

pas / vp / hab / j

[1]

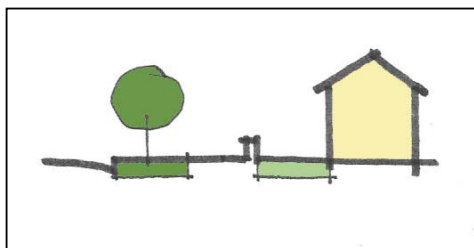

L

[2]

- [1] Hifrensa (Hospitalet de l'Infant)
- [2] Figueres

Figura 3.121

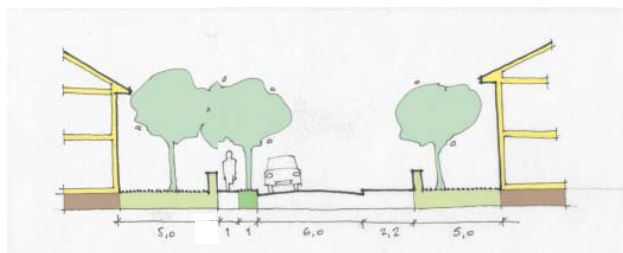
vp / pas / j / hab

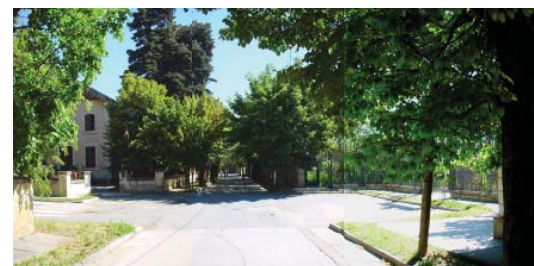
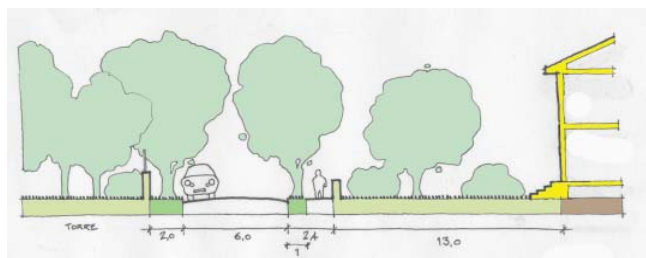
L
S

[1]

- [1] Sant Josep (Cassà de la Selva)
- [2] Sant Narcís (Girona)
- [3] L'estany (Puigcerdà)

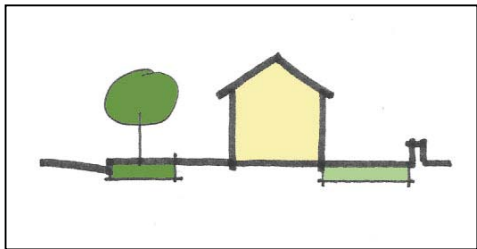
L

S

[3]

Figura 3.122

vp / pas / hab / j [1/2]

S

[1]

- [1] El Roser (Campdevàrol)
- [2] Nostra Senyora del Remei (Angles)
- [3] Raymat
- [4] Sant Narcís (Girona)
- [5] Les Planes d'Hostoles

A

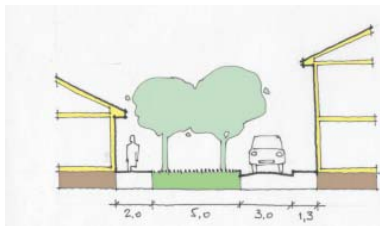
S

[2]

S

[3]

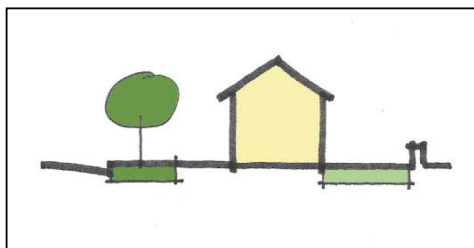

[4]

[5]

Figura 3.123

vp / pas / hab / j [2/2]

S

[1]

- [1] Pla de la Font
- [2] Poble Nou del Delta
- [3] Llers
- [4] Ntra Sra dels Turers (Banyoles)
- [5] Sant Cugat (Salt)

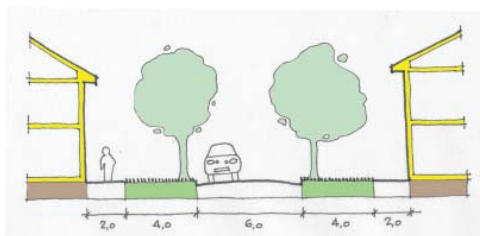
A

S

S

[2]

[3]

S

[4]

L

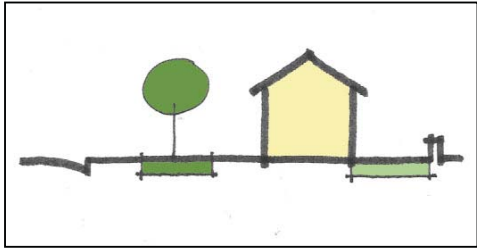
[5]

L

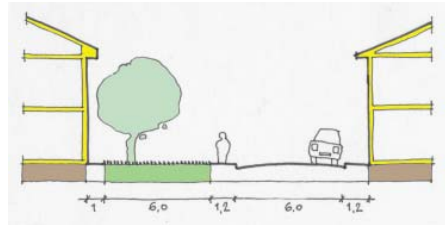
Figura 3.124

Bb3

AJARDINAMENT CENTRAL

pas /vp / pas / hab / j

A

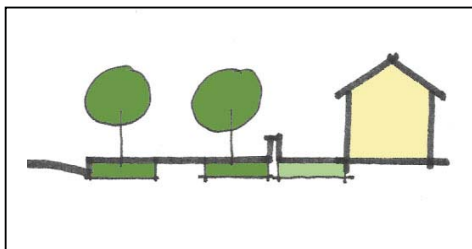
[1]

- [1] Sucs
- [2] Poble Nou del Delta

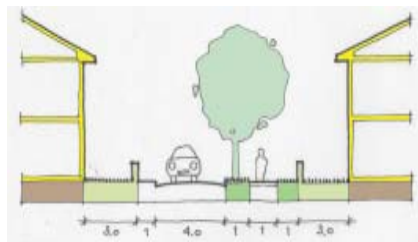

[2]

Figura 3.125

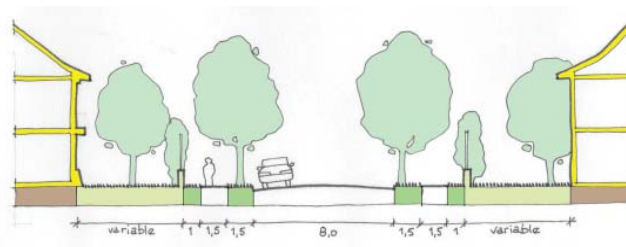
vp / pas / vp / j / hab

A

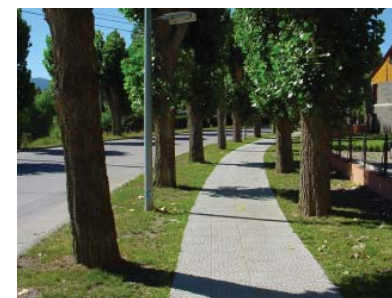
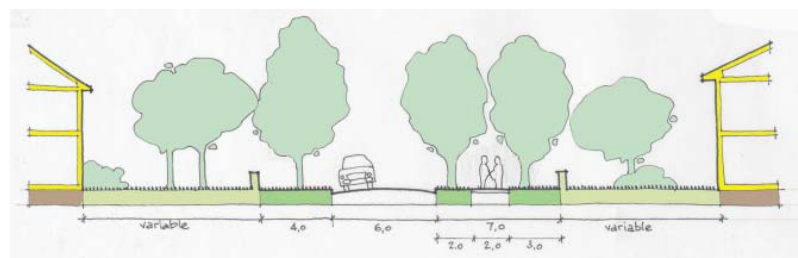
[1]

- [1] Sant Pere Màrtir (Olot)
- [2] Eixample Malagrida (Olot)
- [3] L'estany (Puigcerdà)

S

[2]

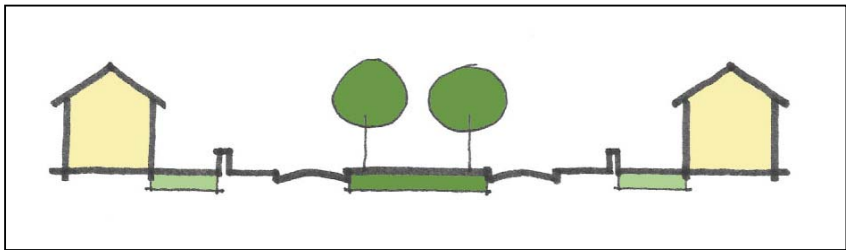

A

S

[3]

Figura 3.126

hab / j / passeig / j / hab [1/3]

A
S

[1]

- [1] Vallfogona de Riucorb
- [2] Passeig Maristany (Camprodon)

A
S

[2]

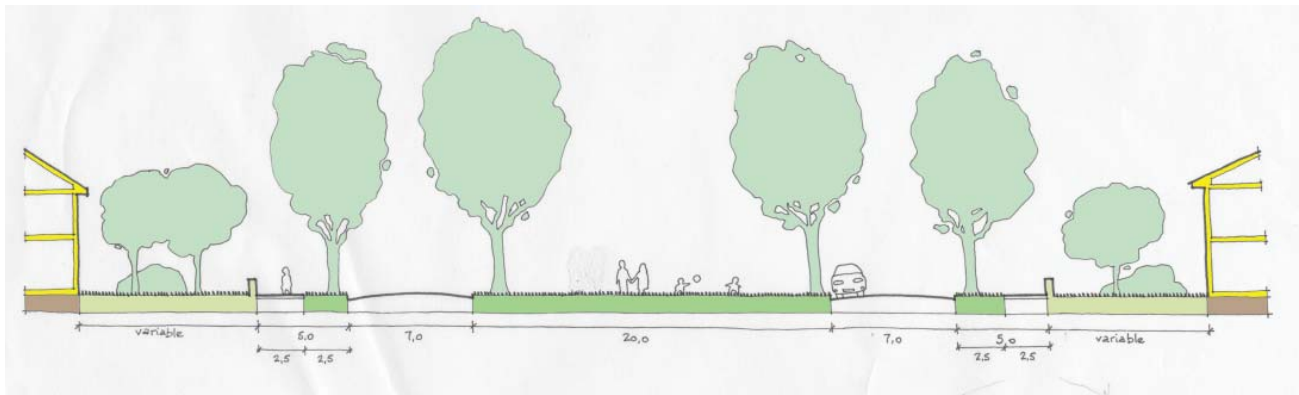
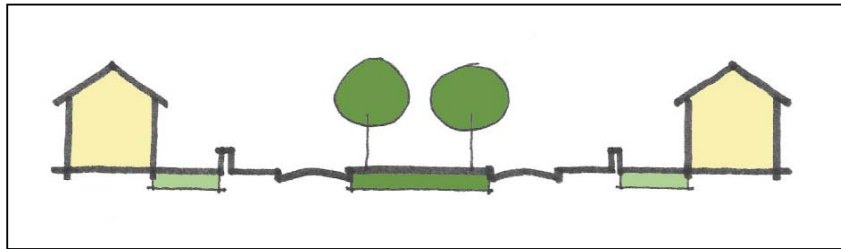

Figura 3.127

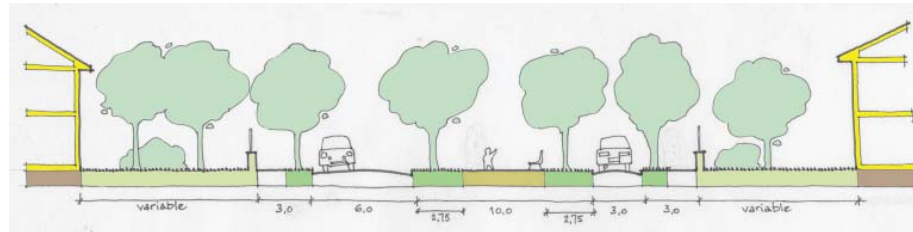
hab / j / passeig / j / hab

[2/3]

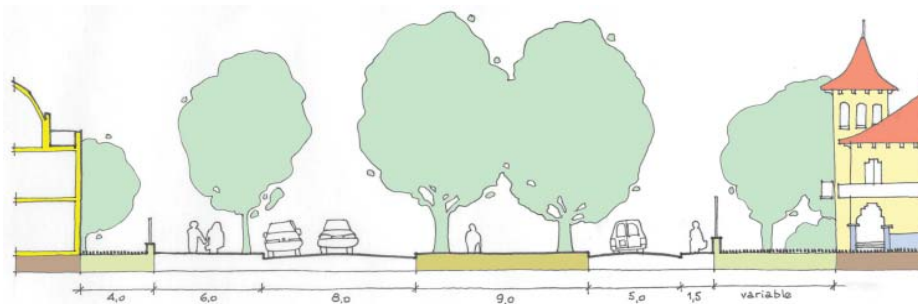

[1]

- [1] Eixample de la Garriga
- [2] L'estany (Puigcerdà)
- [3] Eixample Malagrida (Olot)

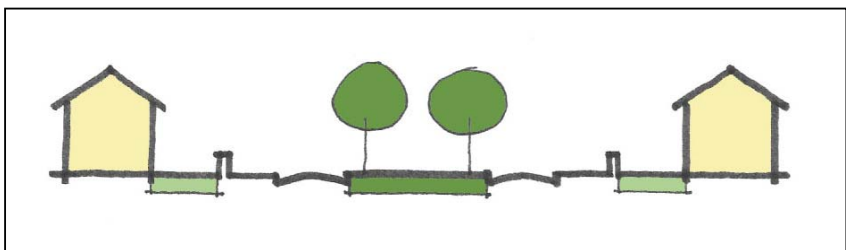
[2]

L
S

[3]

Figura 3.128

hab / j / passeig / j / hab

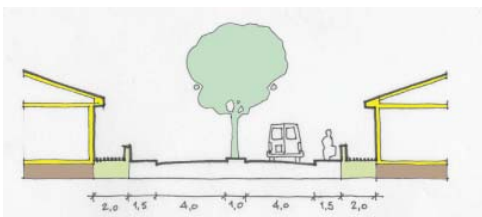
[3/3]

L

[1]

- [1] Comtes d'Urgell (Balaguer)
- [2] Can Peguera

[2]

Comparatiu dels principals passeigs

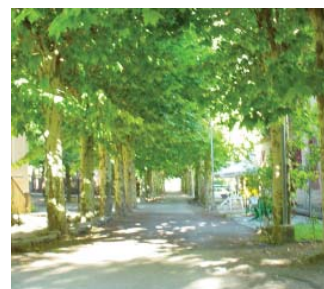
[1] Passeig Maristany (Camprodon)

[2] Eixample de la Garriga

[3] Eixample Malagrida (Olot)

[4] Vallfogona de Riucorb

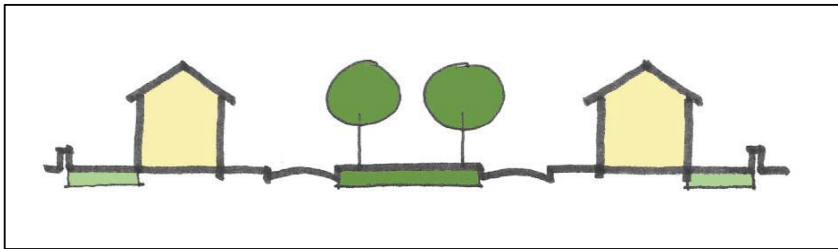
[5] L'estany (Puigcerdà)

Figura 3.129

Bb5

PASSEIG

[4/4]

j / hab / passeig / hab / j

- [1] Sant Antoni (Olot)
- [2] Gimènells
- [3] Gràcia (Manlleu)
- [4] Les Planes d'Hostoles

A
S

[1]

S

[2]

L
S

[3]

A
S

[4]

Figura 3.130

Límits

- [1] Eixample Malagrida (Olot)
- [2] La Candela (Valls)
- [3] Colònia Agafallops (Ripoll)
- [4] S'Agaró

L

[1]

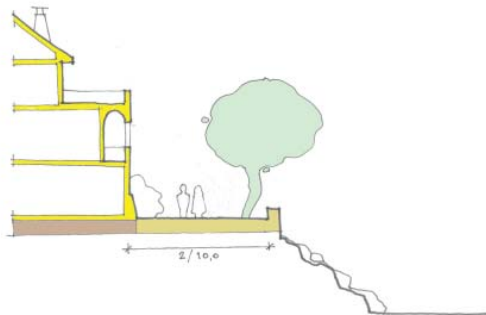
L

[2]

L

[3]

L

[4]

Figura 3.131

Desnivells

[1/2]

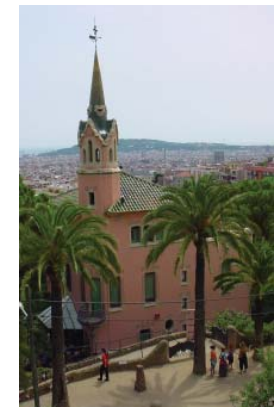
- [1] Villa Engràcia (Esplugues de Francolí)
- [2] Sant Corneli (Cercs)
- [3] Park Güell

[3]

[1]

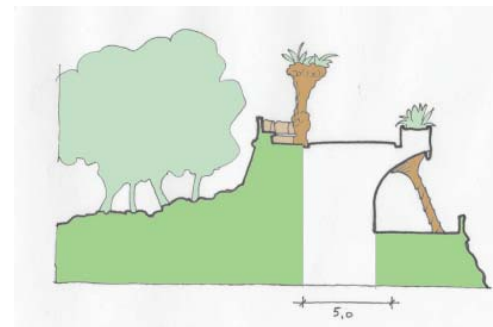

A

[3]

[2]

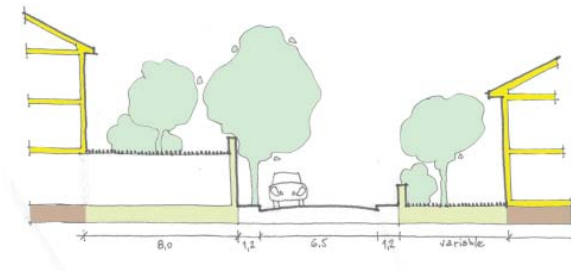
[3]

Figura 3.132

Desnivells

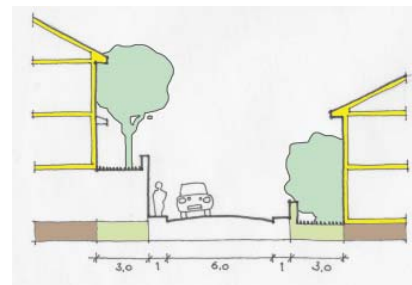
[2/2]

- [1] Sant Pere Màrtir (Olot)
- [2] S'Agaró
- [3] Nostra Senyora de la Mercè (Barcelona)
- [4] Sant Pere Màrtir (Olot)

A

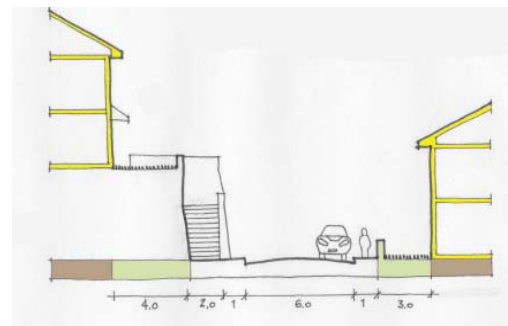
[2]

[3]

[1]

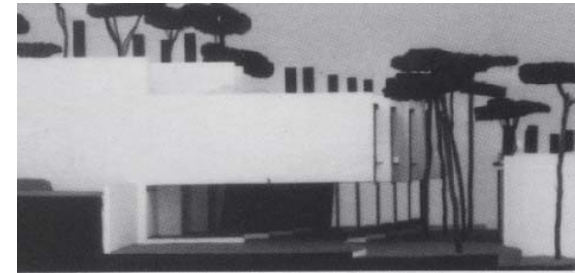
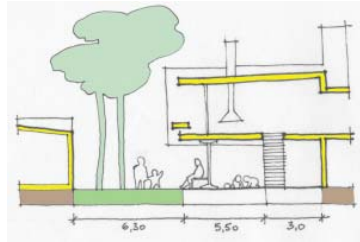

[4]

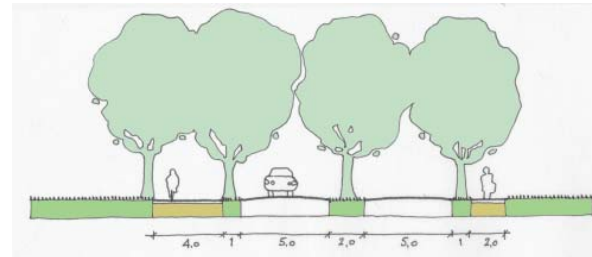
Figura 3.133

Casos peculiars

- [1] Torre Valentina
- [2] Colònia Güell (Santa Coloma de Cervelló)
- [3] Avinguda Tibidabo

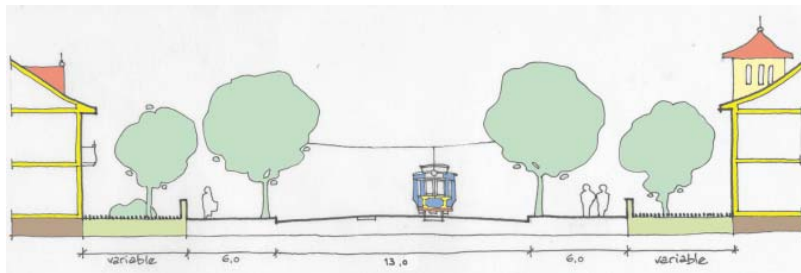
[1]

A

S

[2]

A

S

[3]

Figura 3.134

Passos peatonals

- [1] Sant Pere Màrtir (Olot)
- [2] Sant Joan Les Fonts
- [3] Ciutat Jardí (Mataró)
- [4] Park Güell
- [5] La Salut (Barcelona)
- [6] Poble Nou del Delta
- [7] S'Agaró

A

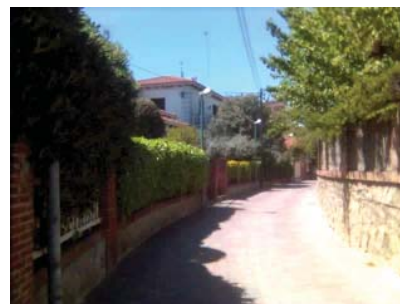
S

[1]

[2]

[3]

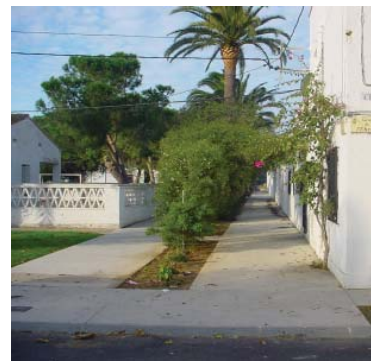

[4]

[5]

S

[6]

S

[7]

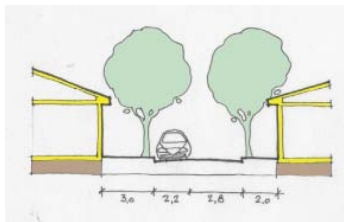
L

Figura 3.135

Reurbanització

- [1] L'Ametlla de Merola
- [2] Can Peguera (Barcelona)
- [3] Bon Pastor (Barcelona)
- [4] Sant Cugat (Salt)

[1]

[2]

[3]

[4]

Figura 3.137

3.3 DE LA DIMENSIÓ I LES CONDICIONS D'ENTORN

Les comunitats jardí s'emplacen generalment sobre àmbits on les característiques naturals de l'indret condicionen sovint la configuració de les mateixes. Aquestes condicions d'entorn, especialment ell releu, influeixen especialment en la configuració de l'ordenació i en la manera de definir els seus límits.

La dimensió i els límits

La dimensió del projecte és un dels trets més significatius i de més repercusió en la configuració de cada comunitat jardí, en la mesura en que incideix directament en la idea de comunitat.

Les dimensions oscil·len des de 0,7 hectàrees, com és el cas dels xalets suïssos de Cantonigrós, fins a 64,16 hectàrees a l'exemple Malagrida (*fig. 3.137*). Entre aquests dos extrems podem trobar un ampli ventall de mides. Dins d'una mateixa família podem trobar també variacions significatives. Tot i això, podem però identificar una tendència dins de cada una d'aquestes famílies.

Per analitzar les dimensions de les intervencions s'han establert quatre grups principals:

1. Comunitats jardí de menys de 3 hectàrees.
2. Comunitats jardí d'entre 3 i 5 hectàrees.
3. Comunitats jardí d'entre 5 i 10 hectàrees.
4. Comunitats jardí de més de 10 hectàrees.

Figura 3.137

Comparació entre dues intervencions de mides molt distintes. *El projecte dels xalets suïssos de Cantonigrós contrasta amb la important dimensió de la proposta de l'exemple Malagrida.*

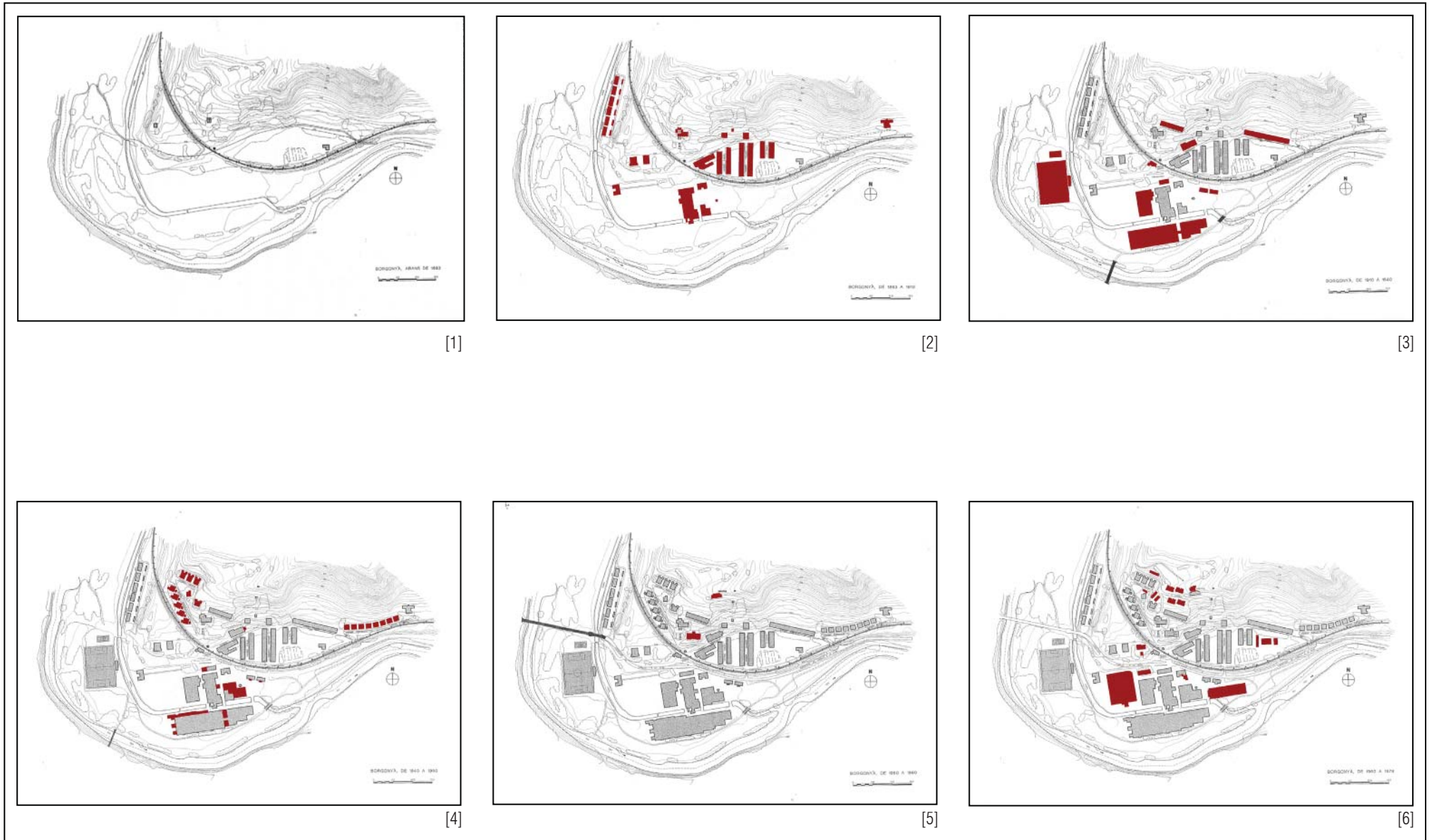

Figura 3.138

Els talls que separen cada un dels grups responen a les tendències que s'han observat en les famílies analitzades i a les seves implicacions respecte al context urbà immediat. Les menors a 3 Ha acostumen a significar un petit episodi en el context on s'insereix; les del segon grup són propostes urbanes de major entitat, amb una estructura urbana prou definida. Les que se situen entre 5 i 10 Ha són intervencions que conformen teixits singulars i prenen un important paper en la definició de l'àmbit circumdant. Les comunitats jardí que superen les 10 Ha són, per la seva dimensió, molt significatives en el territori on s'assenten.

Les intervencions que estan vinculades a la producció tenen unes dimensions relacionades amb la necessitat d'allotjar el nombre de treballadors que requereix la instal·lació productiva. Pel seu caràcter evolutiu, les colònies obreres mostren un gran ventall de mides —es tracta de l'única família dins de les quatre categories—. La superfície mitjana en aquestes intervencions es pot establir en 3'75 Ha¹ i, en termes generals, no acostumen a superar les 5 Ha. Tot i això, podem trobar intervencions molt menudes, com Viladomiu Vell [1'13 Ha], o bé d'altres que se situen al voltant de les 10 Ha, com la colònia de Borgonyà [8'30 Ha], o la Güell [11'47 Ha], i que responen al creixement progressiu que han experimentat al llarg del temps motivat per la prosperitat econòmica de les instal·lacions (*fig. 3.2*). Altres intervencions, com la colònia Hifrensa de l'Hospitalet de l'Infant [25,40 Ha], responen en canvi a la implementació d'una infraestructura molt important en un moment cronològic també molt diferent que justifica la seva singularitat.

Les cooperatives tenen també unes mides modestes, emplaçades però en un context molt més urbà. Totes elles pertanyen al primer grup —excepte La Salut que arriba a les 4 Ha—. Els poblats de colonització s'inclouen majoritàriament dins del tercer grup, amb unes mides de 7'64 Ha en Suchs, 9 Ha en Poble Nou del Delta i de 12 en Pla de la Font. L'operació de Gimènells és la de major grandària, amb una superfície total de 25 Ha.

Les intervencions amb finalitats fonamentalment residencials mostren també una elevada diversitat (*fig. 3.139*). Les més grans són amb diferència la de Sant Narcís de Girona [27'41 Ha], Nostra Senyora del Vilar a Blanes [15'20 Ha], i la de Sant Oleguer a Sabadell [14,30 Ha]. Aquestes tres suposen un important esforç projectual, en tant que mantenen la idea de comunitat formal i funcional malgrat les seves dimensions. Totes elles presenten més d'un espai obert. La definició de la plaça central, de proporcions rectangulars i amb fronts porticats definits per habitatges plurifamiliars, contrasta amb la incorporació de petits espais oberts singulars, tot i que en cap cas es mostra una clara vertebració entre ells. Les comunitats jardí que corresponen al segon grup —d'entre 3 i 5 Ha—, al contrari del que es podria pensar per tenir unes dimensions més controlables des del punt de vista projectual, mostren en canvi un tractament menys suggerent pel que fa a la singularització dels espais oberts i la composició urbana (a excepció del poble de pescadors de Roses).

La majoria de les intervencions de postguerra corresponen al primer i segon grup i mostren en alguns casos configuracions urbanes d'interès, com és el cas del projecte del grup Josep Pagès de Palamós, Les Planes d'Hòstoles, Sant Cugat a Salt, Campdevànol, o Sant Sebastià a Palafrugell, entre d'altres. La dimensió d'aquestes intervencions permet confiar en la definició d'un únic espai obert, sovint també porxat amb activitat comercial en la planta baixa, i que

Figura 3.138

Borgonyà. Fases de creixement de la fàbrica i de la colònia. En els plànols es mostra el creixement progressiu de l'assentament, on es pot apreciar la clara desconexió entre les ordenacions corresponents a cada fase. [1] Abans de 1893, [2] de 1893 a 1910, [3] de 1910 a 1940, [4] de 1940 a 1950, [5] de 1950 a 1960 i [6] de 1960 fins a l'actualitat.

1 Les mides que es reflecteixen en aquest estudi no contemplen les instal·lacions de les fàbriques.

Figura 3.139

Figura 3.139

Intervencions d'Habitatge de Postguerra. Diferents tamanyes en intervencions que pertanyen al mateix model. [1] Nostra Senyora del Vilar de Blanes, [2] barri de Pescadors a Roses, [3] Nostra Senyora del Remei a Anglès, i [4] grup de Sant Antoni a Olot, representats a la mateixa escala.

significa el punt principal de l'activitat urbana, amb una composició edificatòria molt pautada. La sensació de comunitat en aquestes intervencions és més acusada que en els exemples del tercer i quart grup, en tant que la dimensió d'aquests darrers fa que alguns dels habitatges es trobin excessivament allunyats de l'espai lliure principal, on es troba l'activitat comercial i els serveis comunitaris.

En el quadre que segueix es classifiquen les comunitats jardí que pretenen resoldre el problema de l'habitatge del període de postguerra en funció de la seva superfície.

INTERVENCIONS D'HABITATGE DE POSTGUERRA - Classificació per Superfície de la Intervenció

	Comunitat Jardí		Ha
De més de 10 Ha	1	Sant Narcís a Girona	27,41
	2	Nostra Senyora del Vilar a Blanes	15,20
	3	Sant Oleguer a Sabadell	14,30
	4	Sant Pere Màrtir a Olot	10,31
	5	Sant Daniel a Girona	10,08
D'entre 5 i 10 Ha	6	Pescadors a Roses	7,12
	7	Nostra Senyora dels Turers a Banyoles	7,04
	8	Pla de Sant Pere a Ripoll	6,41
	9	La Xamora a Valls	5,94
D'entre 3 i 5 Ha	10	La Candela a Valls	4,39
	11	Nostra Senyora del Remei a Anglès	4,29
	12	Cassà de la Selva	3,91
	13	Grup Josep Pagès a Palamós	3,89
	14	Sant Josep Obrer a Valls	3,84
	15	Les Planes d'Hostoles	3,47
	16	Sant Cugat a Salt	3,42
	17	Nostra Senyora de la Mercè a Barcelona	3,08
De menys de 3 Ha	18	Grup de Gràcia a Manlleu	2,88
	19	Campdevàdol	2,73
	20	La Seu d'Urgell	2,72
	21	Grup General Franco a Les Borges Blanques	2,33
	22	Sant Sebastià a Palafrugell	2,28
	23	El Temple a Tortosa	2,12
	24	Grup Plaús a Arties	2,10
	25	Sant Antoni a Olot	1,82
	26	Nostra Senyora dels Dolors a Besalú	1,75
	27	Casetes del Pont a La Pobla de Segur	1,62
	28	Sant Joan a Palamós	1,37
	29	Grup Nueva España a Llívia	1,35
	30	Grup Joan Navalls a Armentera	1,12
	31	Roses	1,10
	32	Sant Martí a Palafrugell	0,94
	33	Sant Joan Les Fonts	0,72
	34	Santa Maria a Ripoll	0,66
	35	Camallera 1	0,47
	36	Santa Maria a La Bisbal	0,32

	Comunitat Jardí		Ha
Comunitats Jardí Menors	1	Montblanc	3,42
	2	La Fraternal a Valls	1,63
	3	Santa Coloma de Farners	0,93
	4	Castelló d'Empúries	0,87
	5	Figueres	0,84
	6	Torroella de Montgrí	0,72
	7	Casetes de Pescadors al Port de la Selva	0,35
	8	Amer 1	0,18
	9	Sant Pere Pescador 1	0,18
	10	Camallera 2	0,17
	11	Sant Pere Pescador 2	0,12
	12	Amer 2	0,11
	13	Sant Corneli a Torroella de Fluvià (4 habs)	-

	Illes		Ha
Illes	1	4 illes a Balaguer	5,28
	2	Sant Antoni a Terrassa	4,39
	3	Meridiana a Barcelona	3,95
	4	Ciutat Jardí a Mataró	3,17
	5	La Salle a Tarragona	1,43
	6	1 illa a Balaguer	1,41
	7	Illa Jeroni Martorell a Barcelona	1,28

	Devastades		Ha
Devastades	1	Llers	9,23
	2	Vilanova de la Barca	3,75

	Riuades		Ha
Riuades	1	Pont de Bar	1,35

	Eixamples		Ha
Eixamples	1	La Pineda	80,10
	2	Hospitalet	42,90
	3	Les Corts	36,25
	4	Armenter	15,50

Figura 3.140

El cas de les comunitats jardí basades en una malla presenten singularitats destacables (*fig. 3.140*). Podem distingir dos grups diferents:

1. Les desenvolupades amb una malla de mida preestablerta.
2. Les que generen un nou teixit.

En el primer grup, la forma i mida de l'illa preexistent condiciona la configuració física de la proposta, adaptant-se al traçat viari que defineix la malla. La resposta davant aquests requisits es resol de dues maneres. La primera suposa intervenir sobre un nombre definit d'illes generant un projecte acotat quant a la seva dimensió —Comtes d'Urgell (5,28 Ha en quatre illes) i Verge del Miracle (1,4 Ha en una illa), ambdues a Balaguer, Terrassa (5,29 Ha en quatre illes), Mataró (3,6 Ha), Tarragona (1,43 Ha en una illa)—. El segon tipus d'intervenció planteja un model d'illa prototipus que admet la seva repetició successiva, sense que en el conjunt es defineixi una dimensió concreta —illa Martorell o Meridiana (1,28 Ha)—.

En el segon grup, es defineix una nova malla, i podem distingir també dues maneres d'abordar-ho. Les intervencions que pertanyen al model burgès plantejen uns creixements acotats en l'espai, on la intencionada geometria de l'estructura viària singularitza el projecte i respon també al tamany del projecte —Malagrida (6'16 Ha), Ciutadella (8'56 Ha) i Castellterçol (5'83 Ha)—. Els projectes que pertanyen al model de l'habitatge social, en canvi, no mostren una mida definida, sinó que són creixements que poden tenir una extensió indefinida —Castelldefels (80'10 Ha), Hospitalet (42'90 Ha), Les Corts (36'25 Ha) i Armenter (15'50 Ha)—.

Les intervencions de la família B_p (burgeses de perifèria) també arriben mides importants, com el cas del Park Güell (11'47 Ha), però perdent-se en alguns casos la sensació de comunitat per la mancança d'espais oberts significatius, com és el cas de l'avinguda del Tibidabo (6'21 Ha) o de l'avinguda Pearson (27'10 Ha).

Figura 3.140

Intervencions en malla.

*Aquestes propostes interve-
nen sobre malles preexistents
o bé en generen de noves. [1]
Eixample de l'Hospitalet,
[2] eixample de La Riba a
Castellterçol, [3] Ciutat Jardí
a Mataró i [4] illa de La Salle
de Tarragona, representades a
la mateixa escala.*

	Producció	Habitatge	Burgès i Turisme
< 3 Ha	C – Co	H i H _i	B _s i B _d
3 a 5 Ha	C	H i H _i	B _d – T _s
5 a 10 Ha	C – P _c	d – H	B _p – T _s
> 10 Ha	C	H	B _e i B _p i B _s – T _A

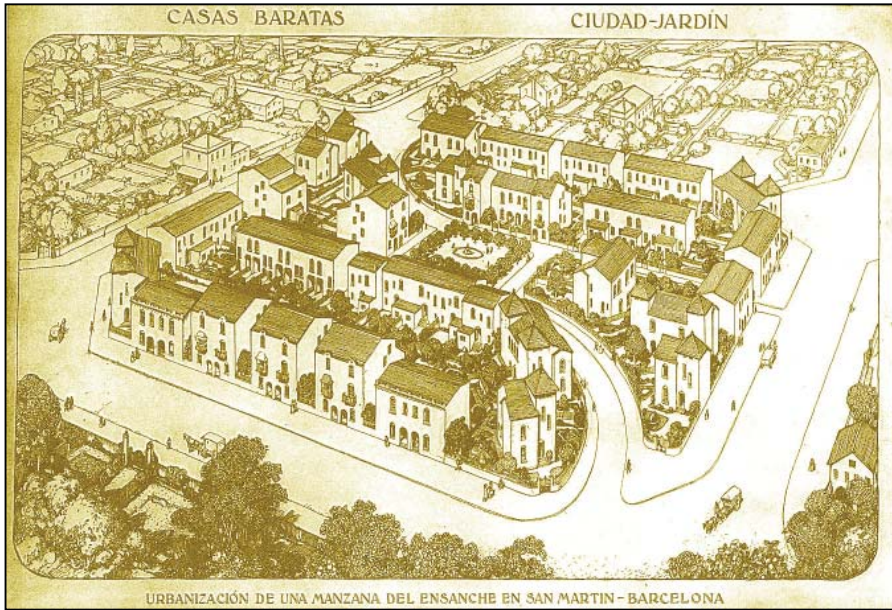

Figura 3.141

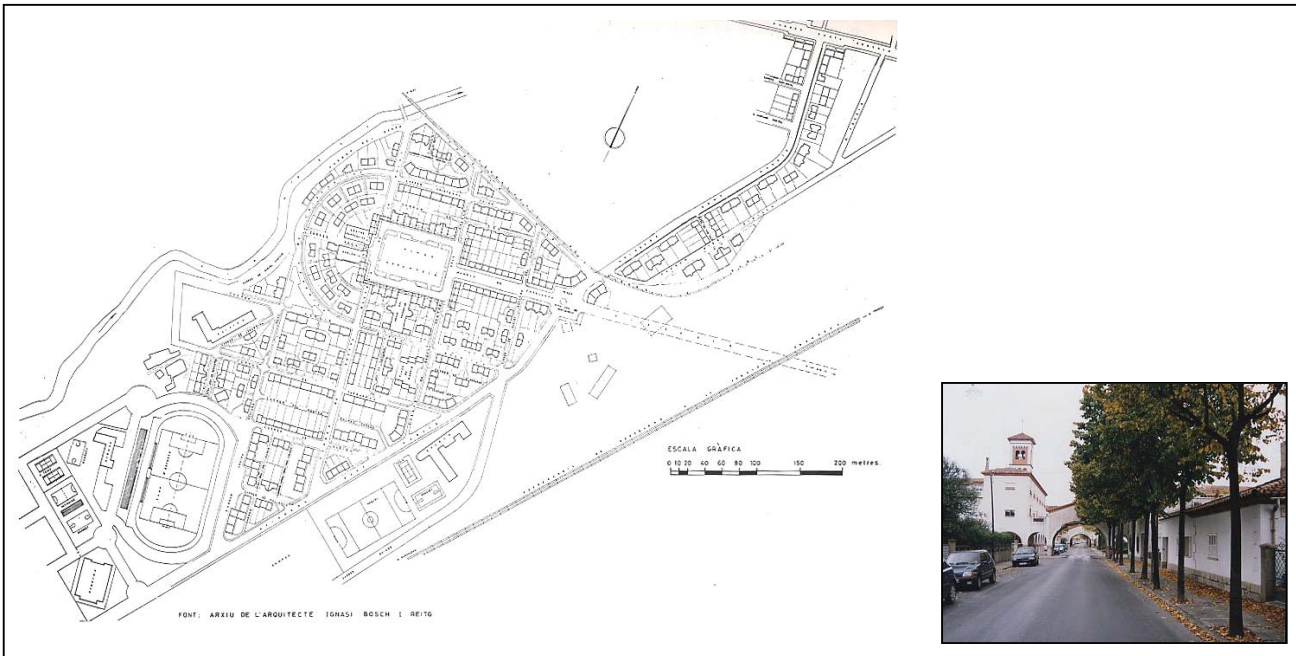

Figura 3.142

L'anterior quadre disposa les diferents famílies en funció dels quatre grups definits a l'inici del capítol.

A partir d'aquest quadre podem fer les següents consideracions:

1. Tots els models mostren una elevada diversitat quant a la mida.
2. Dins de cada família trobem també diversitat de tamany, ja que els seus exemples pertanyen a dos dels quatre grups com a mínim. Només quatre famílies es troben exclusivament en un d'aquests grups: les Cooperatives, els Poblatos de Colonització, els Eixamples i les intervencions de Turisme Autònom.
3. Les comunitats jardí del model d'habitatge social són majoritàriament menors de 10 Ha.
4. Les comunitats jardí del model d'habitatge burgès i de turisme són les que mostren les majors dimensions.

Al marge d'aquestes consideracions, la conclusió global a la que podem arribar després de contrastar les diferents mides de les intervencions és que no existeix un tamany òptim que ens doni més garanties d'assolir la idea de comunitat a la que aludíem a l'inici del capítol. Podem dir que aquesta sensació de comunitat —altrament subjectiva— no depèn de la mida sinó de l'ordenació, en tant que podem trobar intervencions dins de cada un dels quatre grups definits anteriorment que responen a aquesta idea, com per exemple el projecte de l'illa de l'eixample de Jeroni Martorell [grup 1], Les Planes d'Hòstoles [grup 2], Sucs [grup 3] o el Park Güell [grup 4].

Cal tenir en compte l'aportació urbana que representa el projecte de Jeroni Martorell per a una illa de l'eixample, ja que constitueix un important esforç per resoldre en una de les comunitats jardí més petites [1,28 Ha] una ordenació amb una elevada densitat d'habitatges: 41,81 per hectàrea (*fig. 3.141*). Tot i el seu tamany, la intervenció incorpora un espai obert interior, elimina la circulació de pas, i amb una acurada composició urbana, disposa diferents tipologies en funció d'una intencionada composició urbana, singularitzant els accessos principals a l'illa i endreçant els fronts edificats que donen als carrers de l'eixample.

El barri de Sant Narcís de Girona [27,41 Ha] representa un interessant exemple de comunitat jardí de grans dimensions que, malgrat el seu tamany, mostra un resultat molt homogeni, no tant sols pel llenguatge arquitectònic constant sinó també per la composició urbana i el treball sobre l'espai obert i els usos comunitaris associats (*fig. 3.142*).

Per bé que es pot establir una relació entre la mida de la intervenció i els models de comunitats jardí, també podem fer una valoració dels límits que condicionen la seva ordenació. Algunes comunitats jardí responen a uns **límits urbans**, ja sigui mitjançant la composició urbana o la distribució dels usos, mentre que d'altres s'ajusten a uns **límits naturals** determinats per la morfologia del territori o bé per elements paisatgístics singulars. Altrament, però, també podem comprovar com algunes propostes no tenen cap singularitat que condicioni la seva ordenació².

² Els límits no només són físics, ja que en alguns casos, especialment en les comunitats jardí contigües al sòl urbà —especialment en el grup de l'habitatge obrer—, la forma i tamany de la finca és determinant en el disseny de l'ordenació. Aquesta limitació, però, no es contempla en aquest estudi.

Figura 3.141

Projecte per una illa de l'eixample, de Jeroni Martorell.

Figura 3.142

Barri de Sant Narcís de Girona.

		Límits naturals	Límits urbans	Sense límits
Prod	C			■
	P _C			■
	Co		■	■
Hab	d			■
	H	■		■
	H _T		■	
	H _I		■	
Burgès	B _E		■	
	B _P	■	■	
	B _S	■		
	B _D	■		
Turisme	T _S	■		
	T _A	■		■

En aquesta taula es relacionen els tipus de límits que mostra cada una de les famílies. Podem fer les següents consideracions:

- Les comunitats jardí vinculades a la producció no presenten condicionants de límit.
- Les comunitats jardí que pertanyen al model de l'habitatge social tenen majoritàriament límits urbans.
- Les comunitats jardí que pertanyen al model burgès i de turisme solen tenir límits naturals.

En el quadre comparatiu adjunt (*fig. 143*) s'han dibuixat a la mateixa escala les diferents intervencions que s'estudien en l'annex, per tal de poder comparar les seves dimensions respectives. Es poden apreciar importants diferències de tamany, i com aquelles intervencions d'iniciativa burgesa mostren en conjunt unes dimensions majors vers les del model d'habitatge social o vers les que responen a necessitats concretes de producció, amb ordenacions generalment més compactes.

Figura 3.143

Quadre comparatiu de distintes comunitats jardí.

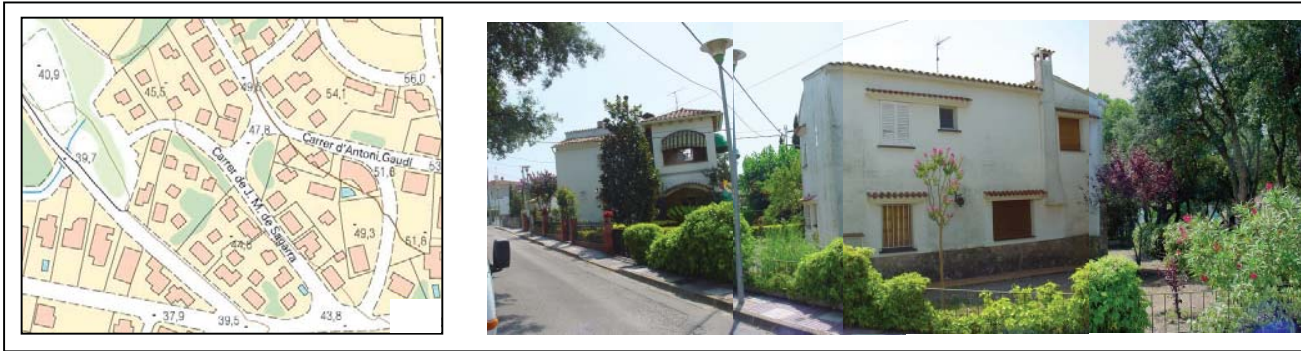

Figura 3.144

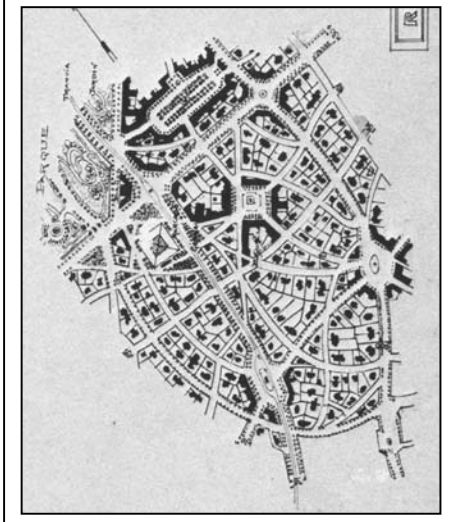
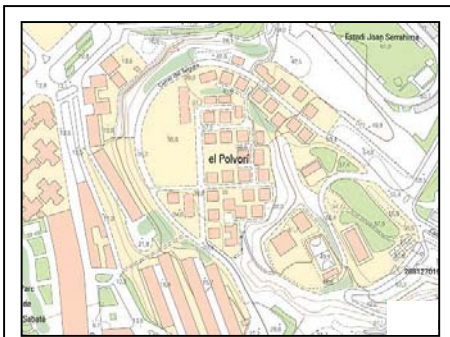

Figura 3.145

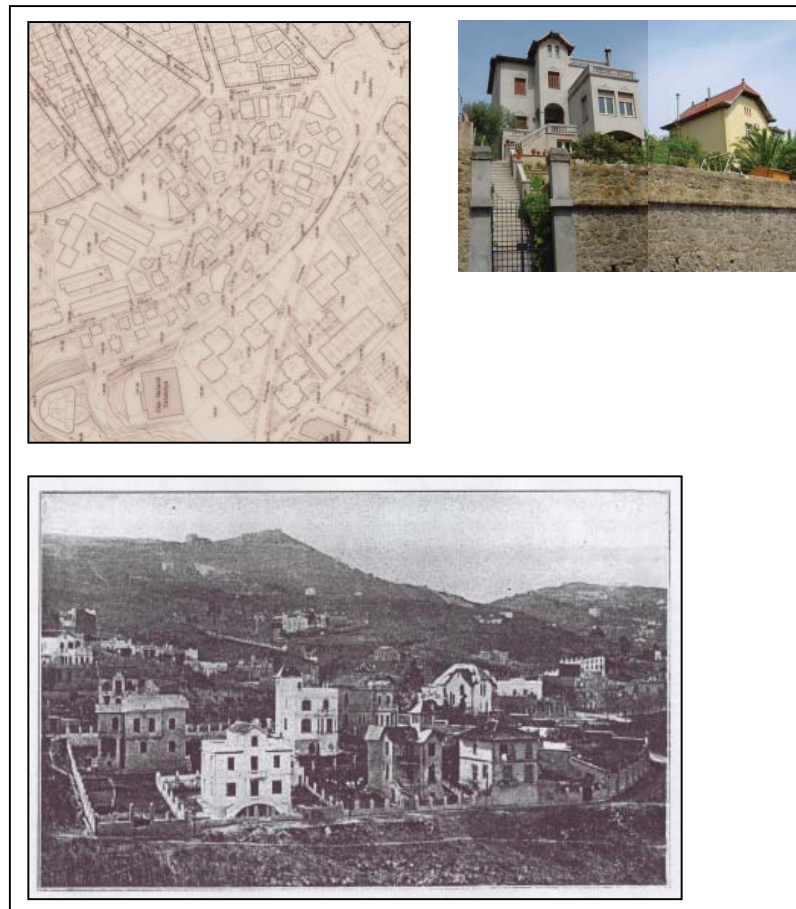

Figura 3.146

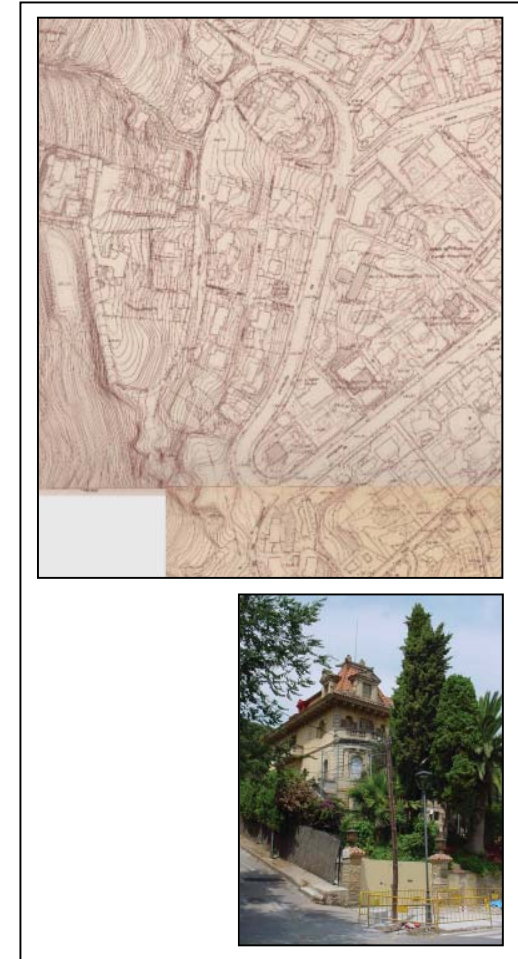

Figura 3.147

Condicions de relleu

La tipologia de l'habitatge unifamiliar aïllat emprada en moltes comunitats jardí permet una adaptabilitat a terrenys amb pendents significatius en front a d'altres tipologies. Si bé moltes intervencions se situen en entorns perifèrics als nuclis urbans, on podem trobar desnivells importants, aquestes intervencions que s'implementen sobre relleus destacables no representen en realitat més del 12% i, per tant, les comunitats jardí s'emplanten majoritàriament sobre sòls planers o de lleu pendent³.

Tal i com es pot veure en el quadre de la pàgina següent, la intervenció de major pendent és el Park Güell, superior al 30%, i resol l'ordenació utilitzant exclusivament la tipologia de l'habitatge unifamiliar aïllat. Tot i la flexibilitat que aquest tipus d'habitatge ofereix davant terrenys de forts desnivells, la resta d'intervencions que superen el 20% de pendent utilitzen l'habitatge en filera o el bloc plurifamiliar en els punts de màxima pendent, al contrari del que cabria esperar —Sant Pere Màrtir, Sant Corneli, o l'avinguda Tibidabo en els sectors de major pendent—.

Figura 3.144

Grup Patronat II

Figura 3.145

Barri a Montjuïc

Figura 3.146

Barri de La Salut

Figura 3.147

Avinguda Pearson

Comunitats Jardí amb Pendents superiors al 8 %

	Comunitat Jardí		%
De més del 20 %	1	Park Güell	32
	2	Sant Pere Màrtir	26
	3	Sant Corneli	26
	4	Avinguda Tibidabo	25
D'entre el 15 i el 20 %	5	Pont de Bar	19
	6	Torre Valentina	16
	7	Villa Engràcia	16
D'entre el 8 i el 15 %	8	Nostra Senyora de la Mercè	15
	9	Avinguda Pearson	14
	10	Borgonyà	13
	11	La Salut	13
	12	S'Agaró	12
	13	Grup Josep Pagès a Palamós	12
	14	Ciutat de Vacances	11
	15	Grup Patronat II	10
	16	Montjuïc	9

³ En l'estudi de les implicacions del relleu sobre el disseny de les comunitats jardí s'han valorat aquelles que s'emplanten en pendents superiors al 8%, entenent que és a partir d'aquest valor en què aquests pendents condicionen la configuració del projecte urbà d'una manera més evident.

Figura 3.148

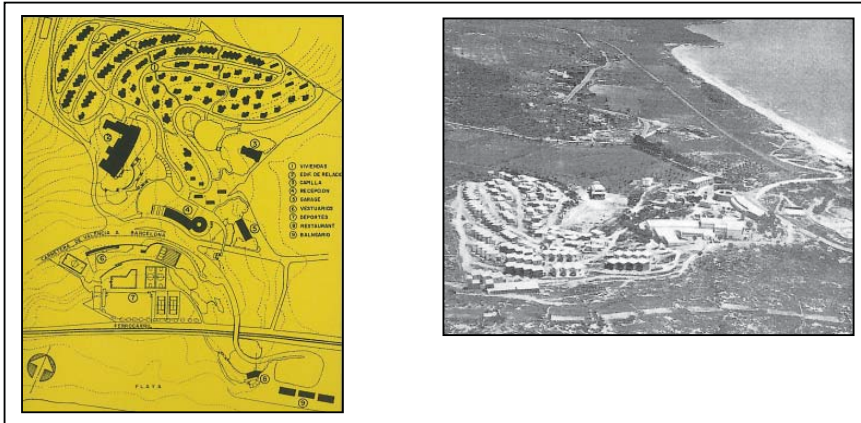

Figura 3.149

Figura 3.150

[1]

[2]

[3]

[4]

[5]

Figura 3.151

Les intervencions sobre relleus significatius es poden classificar en tres grups en funció de la manera com el projecte hi dóna resposta:

1. Distribuïnt l'edificació uniformement en l'àmbit.
2. Modificant el relleu amb la incorporació de terrasses amb espais oberts.
3. Emprant el relleu com a argument decisiu en el disseny.

Figura 3.148

Grup Josep Pagès a Palamós

Figura 3.149

Ciutat de Vacances a Tarragona

Figura 3.150

Nostra Senyora de la Mercè a Barcelona

Figura 3.151

Avinguda Tibidabo

(pàgines següents)

Figura 3.152

Villa Engràcia a l'Espluga de Francolí

Figura 3.153

Colònia de Borgonyà

Figura 3.154

El Pont de Bar

Figura 3.155

Sant Corneli a Cercs

Figura 3.156

Park Güell

Figura 3.157

Sant Pere Màrtir a Olot

El primer grup el constitueixen intervencions que es limiten a distribuir homogèniament els habitatges sobre l'àmbit d'intervenció, amb una distribució viària que busca els traçats de menor pendent. La majoria d'aquestes operacions utilitzen majoritàriament l'habitatge unifamiliar aïllat, com és el cas del Grup Patronat II de Santa Cristina d'Aro (10% de pendent), el barri cooperatiu de La Salut (13%), l'avinguda Pearson (14%) o el projecte en el sector del Polvorí de Montjuic (9%) (*figs. 3.144 a 3.148*). D'altres projectes, com Nostra Senyora de la Mercè (15%), el grup Josep Pagès de Palamós (12%) o la Ciutat de Vacances de Tarragona (11%), mostren una diversitat tipològica que permet singularitzar algunes parts de la intervenció (*figs. 3.148 a 3.150*), però en termes generals l'acusada homogeneïtat de les propostes es tradueix en una manca d'intencionalitat en la composició urbana del conjunt.

La diversitat tipològica que presenta l'avinguda Tibidabo respon a criteris que no tenen a veure amb la singularització de determinats punts del projecte, i que es poden vincular al relleu. La intervenció reconeix dos pendents principals: el primer tram rectilini que es desenvolupa sobre un pendent homogeni del 7%, i un segon tram de traçat sinuós sobre un pendent del 25%. Al contrari del que es podria esperar atenent a la flexibilitat de la tipologia d'habitatges unifamiliars aïllats vers el relleu, aquest tipus edificatori es destina majoritàriament al primer tram, mostrant una destacable homogeneïtat del conjunt atenent també a la regularitat del traçat en malla del sector, mentre que els edificis plurifamiliars se situen en els relleus més accidentats (*fig. 3.151 [1 a 3]*).

Cal afegir que l'avinguda Tibidabo, al situar-se en un vessant proper a la ciutat gaudeix d'importants vistes sobre Barcelona, significant un valor afegit rellevant al projecte [4] —i que es ridiculitza en els diaris de l'època [5]—. Aquest aspecte es potencia en altres operacions que incloem en el darrer grup: el Park Güell l'enfatitza en el disseny de l'espai públic principal incorporant el banc corregut (*fig. 3.156 [6]*), mentre que el barri de Sant Pere Màrtir d'Olot singularitza compositivament les seves privilegiades vistes sobre la ciutat a través d'un recurs formal en l'edificació (*fig. 3.157 [2]*).

Les operacions que pertanyen al primer grup no alteren el relleu preexistent, a diferència d'aquelles que incorporen en el projecte distintes terrasses d'anivellació que permeten la creació de plataformes que poden acollir els espais oberts. Els edificis residencials del balneari de Villa Engràcia s'organitzen a partir de dos espais oberts a diferents nivells que salven pendents majors del 15% (*fig. 3.152*). Aquest recurs també és emprat en el conjunt de Pont de Bar (sobre un pendent del 19%), on l'espai obert principal està format per dues terrasses contigües (*fig. 3.154*). Altres intervencions,

Figura 3.152

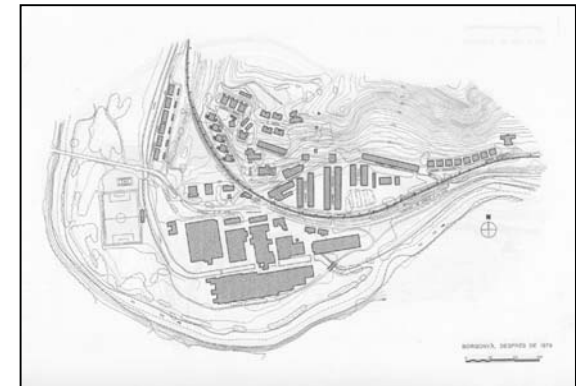

Figura 3.153

Figura 3.154

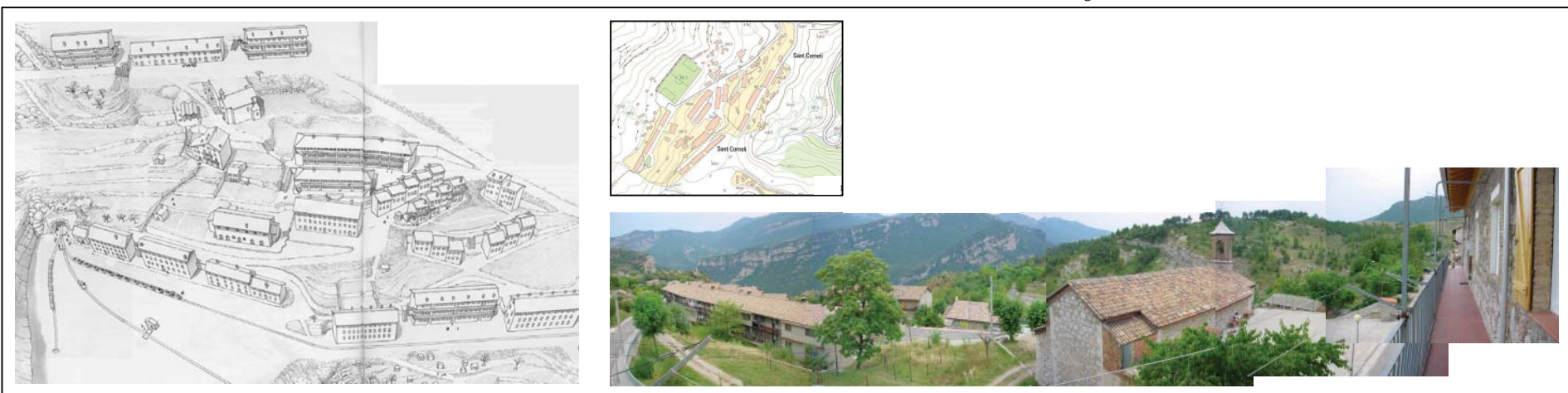

Figura 3.155

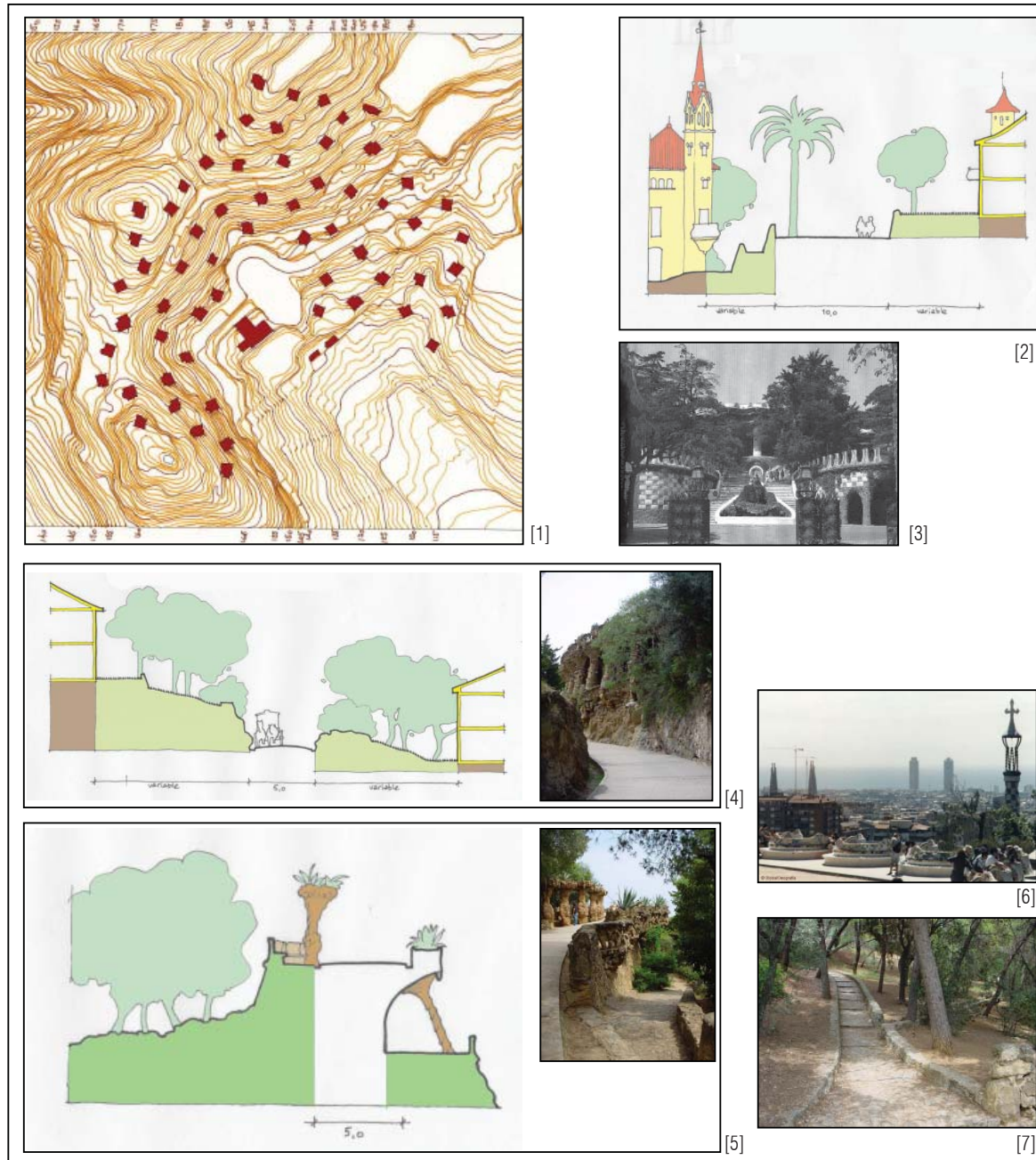

Figura 3.156

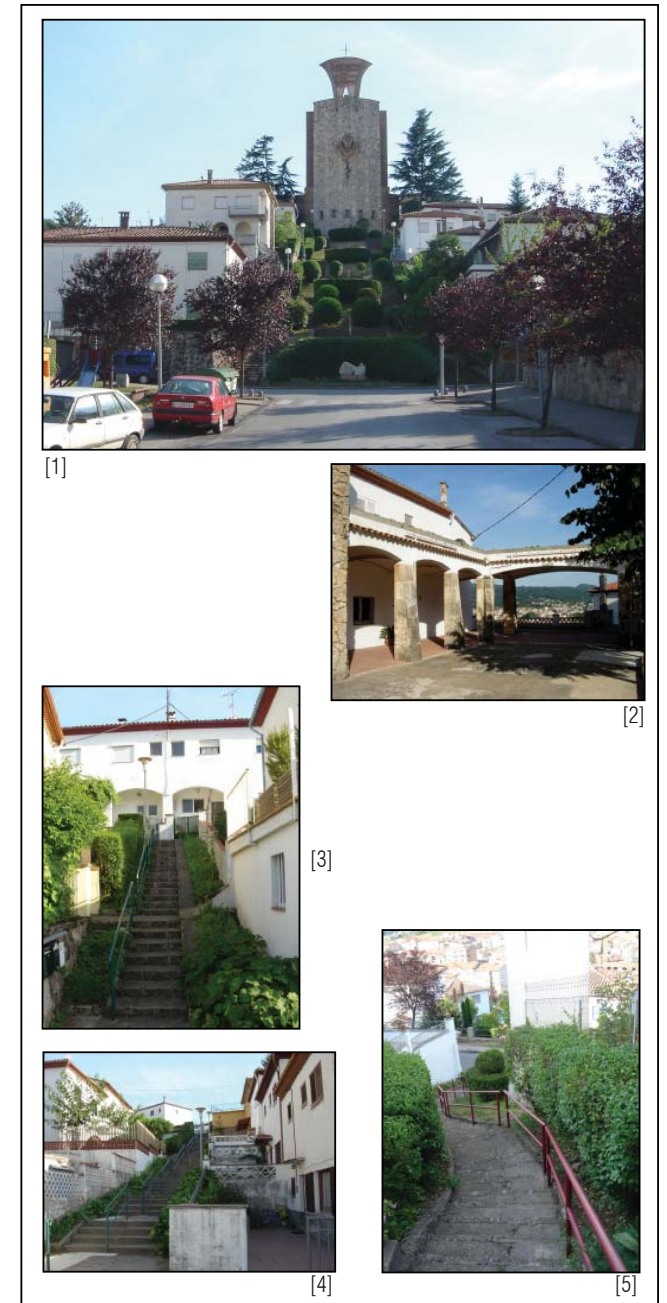

Figura 3.157

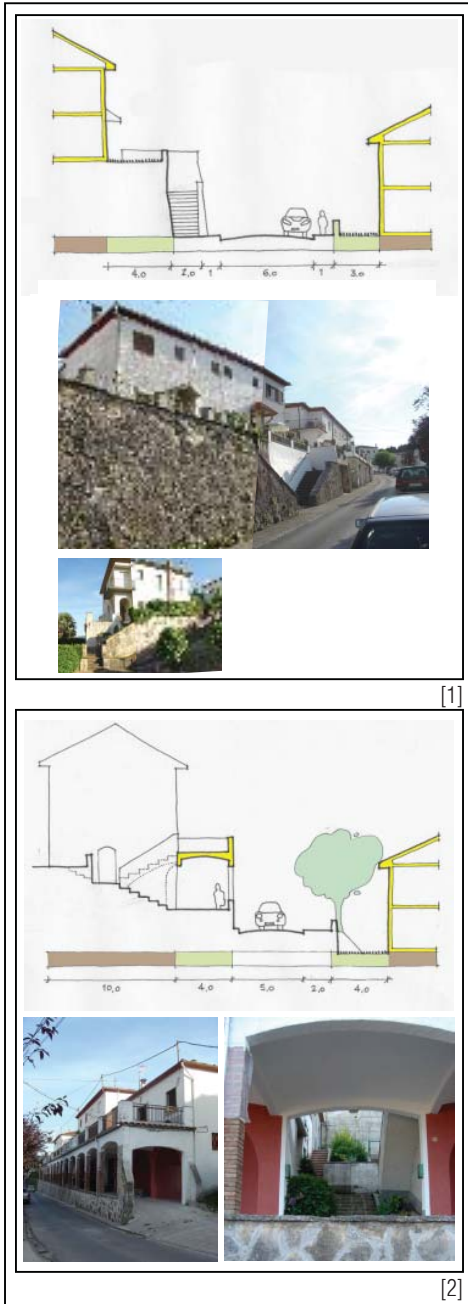

Figura 3.158

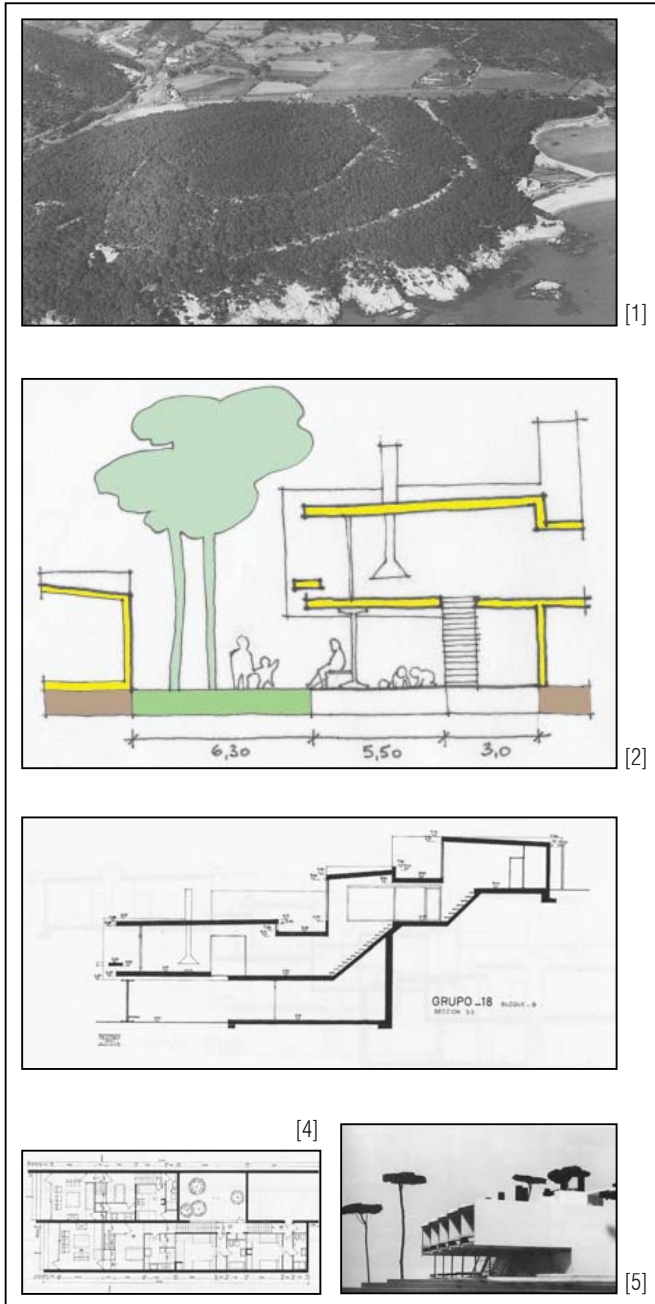

Figura 3.159

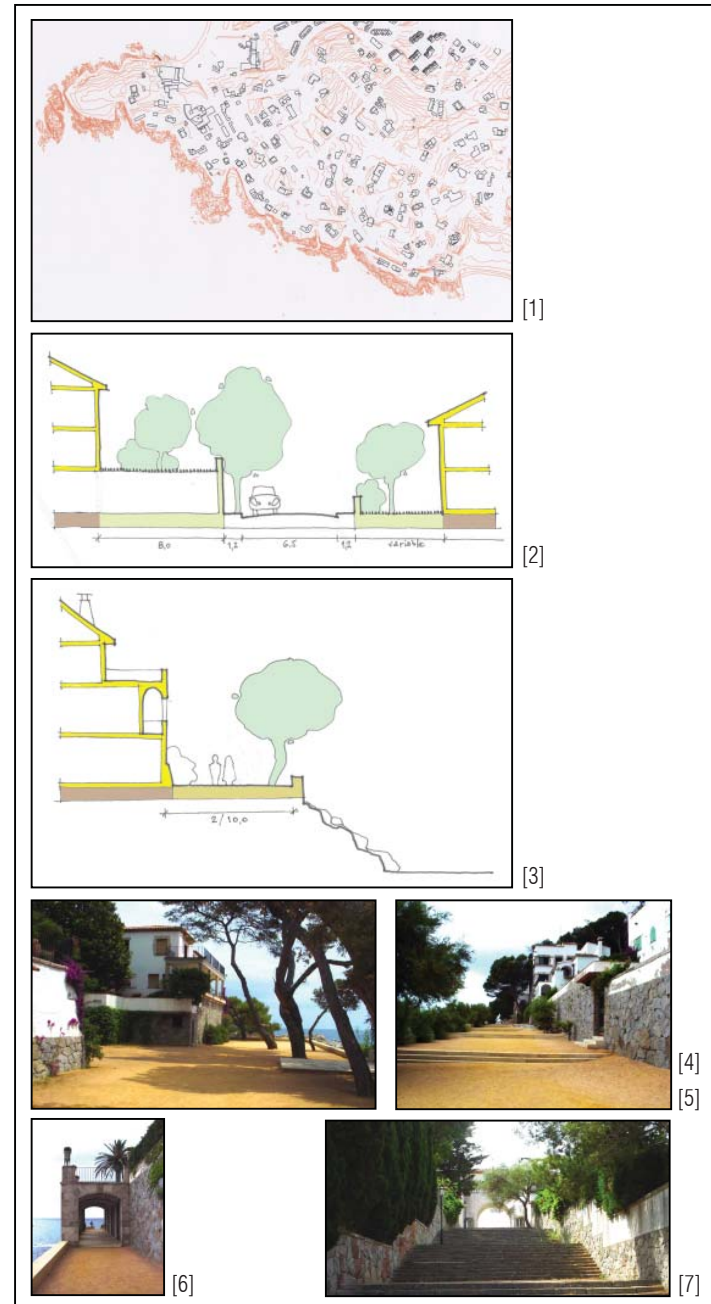

Figura 3.160

com les colònies de Borgonyà (13%) o Sant Corneli, a Cercs (26%), utilitzen diferents plataformes en la configuració dels espais oberts, associades sempre a edificis i activitats dotacionals (*fig. 3.153 i 3.155*).

El grup però que més ens interessa per la seva aportació projectual està format per aquelles intervencions que aprofiten el desnivell del terreny per proposar seccions urbanes singulars, algunes amb certa complexitat, de manera que les dificultats que poden implicar treballar sobre aquests pendents es converteixen en punt de partida per al disseny urbà.

Els recursos que utilitza el Park Güell per resoldre els importants pendents que arriben al 32% —el major que trobem en el conjunt de les comunitats jardí— pretenen ser exclusivament paisatgístics, responent així a la idea que descriu la memòria del projecte, on s'insisteix en definir la intervenció com un conjunt d'habitatges dins un bosc natural. Per tant, les solucions constructives orientades a aconseguir un traçat viari de pendents acceptables pel trànsit rodat consisteixen en atrinxeraments mitjançant murs de pedra natural (*fig. 3.156* [4]), o aqueductes que salven els desnivells suportats per pilars de formes irregulars amb jardineres i bancs de pedra natural [5].

Les dificultats que el relleu planteja per al traçat viari rodat implica una escassa permeabilitat de circulació en el sentit perpendicular a les cotes de nivell, que en el projecte es resol mitjançant la introducció de dreceres peatonals pavimentades i escales que connecten diferents punts de distinta cota [7], i que es tradueix en un esforç compositiu significatiu en el disseny del punt d'accés principal del conjunt [3].

Aquest recurs compositiu és molt contundent en el cas de la comunitat jardí de Sant Pere Màrtir a Olot (*fig. 3.157* [1]). La monumentalitat de l'escala d'accés a la plaça principal, que salva un pendent del 26%, apareix coronada per la posició central de l'església en el seu cim i per l'escultura del bust del sant en l'eix compositiu de la façana. Tanmateix, la sinuositat del traçat rodat requereix dreceres peatonals que permetin la circulació transversal [3 a 5].

Aquest projecte utilitza sovint els murs de contenció per subsanar acusats desnivells entre les rasants dels carrers i l'accés als habitatges (*fig. 3.158* [1]). Convé destacar però una altra solució més complexa i suggerent que incorpora un passeigs porticat —i que podria albergar locals comercials— a partir del qual es planteja l'accés comunitari a diferents habitatges que disposen d'una terrassa-mirador just a sobre d'aquest espai porticat [2].

Les possibilitats que aquest darrer tipus de secció planteja per resoldre els desnivells topogràfics i permetre una major integració de l'habitatge sobre el relleu és també utilitzat en el projecte de Torre Valentina de Coderch (*fig. 3.159*). La secció transversal de l'espai obert resultant permet plantejar una franja arbrada longitudinal contraposada a l'espai porticat que dona accés als habitatges de manera individualitzada [2]. Al mateix temps, la secció de l'habitatge busca la seva adaptació topogràfica per resoldre els seus dos accessos situats en cotes que en alguns casos poden suposar diferències de fins a 9 metres sobre pendents del 16% [3]. La incorporació de patis d'il·luminació, escales interiors, plataformes a diferents nivells en l'interior de l'habitatge i terrasses [4] permet solucionar aquestes diferències de cota d'una manera més flexible.

Figura 3.158

Sant Pere Màrtir a Olot

Figura 3.159

Torre Valentina

Figura 3.160

S'Agaró

L'exemple de S'Agaró, on es treballa amb pendents d'una mitjana del 12%, té interès en tant que defineix una secció en el front de costa que configura el passeig perimetral i que presenta diverses solucions en funció del relleu i de l'edificació. L'atenció a l'orografia de cada tram concret del recorregut permet proposar respostes diverses, incorporant major dimensió d'amplada del passeig en alguns casos, emprant murs de contenció que també formen part de la secció de l'habitatge, o utilitzant el recurs del pas porticat en altres trams més compromesos (*fig. 3. 160* [4 a 6]). La permeabilitat transversal també es resol, com en els casos que abans hem vist, mitjançant passos peatonals amb escales empedrades [7]. Per la seva part, la qüestió de les vistes que abans hem comentat, en aquest cas sobre el mar, significa un important valor afegit que, juntament amb la cura del tractament paisatgístic, constitueix un nou exemple que utilitza el relleu com a eina per al disseny.

3.4. DE LA LOCALITZACIÓ

APUNTS SOBRE LA CONTRIBUCIÓ DE LES COMUNITATS JARDÍ A LA CONSTRUCCIÓ DE LA CIUTAT

En aquest apartat valorarem com distintes famílies de comunitat jardí incideixen en la configuració de la ciutat, a partir de la seva localització i vincle vers el nucli urbà preexistent.

El significat de la localització

La posició relativa de les comunitats jardí respecte als nuclis urbans ens permet fer una lectura de la seva transcendència i paper en la configuració global de la ciutat, atès que es tracta d'entitats urbanes que formen part d'una realitat més àmplia i complexa.

La localització de les comunitats jardí és rellevant per dues raons: ens parla per una banda de la seva aportació en la formació de la ciutat i la construcció del territori, i conseqüentment ens ofereix una nova lectura d'alguns episodis de creixement de la ciutat. Però també ens permet entendre amb més facilitat quins són els objectius de la proposta i certs criteris de cada intervenció. És a dir, l'estudi de la localització ens aporta lectures de la ciutat i de la comunitat jardí al mateix temps.

És evident però que la localització de les comunitats jardí no és mai independent del relleu, de l'àmbit de la propietat, de l'accessibilitat de l'emplaçament, del factor d'oportunitat, del valor del sòl, dels recursos econòmics de la intervenció, dels contextes socioculturals o, en termes més generals, dels aspectes conjunturals de l'indret i del moment històric, però

estudiarem ara les comunitats jardí des d'una perspectiva més objectiva atenent a la seva relació vers la ciutat construïda, per poder extreure'n consideracions d'ordre general, i només incidirem en aquestes qüestions ocasionalment.

La teoria de la ciutat jardí pretenia establir un equilibri entre la ciutat construïda i l'entorn natural. Com és conegut, es tractava d'incorporar en un mateix projecte els aventatges de la ciutat i els del camp. Caldrà veure doncs fins a quin punt les diferents comunitats jardí centren les seves expectatives en abordar una qüestió urbana, o bé pretenen vincular-se a un determinat entorn natural, per tal d'entendre la seva lògica pel que fa a la localització respecte els nuclis urbans. En aquest sentit existeixen comunitats jardí que no es poden comprendre al marge de l'entorn natural en el que estan contextualitzades, així com també comunitats jardí clarament urbanes que no es poden comprendre al marge de la lògica de la ciutat. Tanmateix, altres comunitats jardí mostren una clara orientació vers ambdues tendències.

Sota aquest criteri, les operacions es poden classificar segons tres grans grups:

1. Comunitats jardí *d'entorn natural vinculant*¹.
2. Comunitats jardí *d'entorn urbà vinculant*.
3. Comunitats jardí *mixtes*.²

En el cas de les comunitats jardí *d'entorn natural vinculant*, el conjunt de les especials característiques i valors propis del lloc serà l'excusa que justificarà la intervenció, i el projecte de la comunitat jardí anirà orientat a potenciar aquests valors cuidant-ne el seu disseny. Existeix per tant, en aquests casos, un estret lligam entre l'indret i la intervenció. Cal distingir en aquest grup però aquelles intervencions on els valors naturals de l'indret que justifiquen la intervenció tenen a veure exclusivament amb la seva capacitat energètica —ja sigui hidràulica, minera o agrícola—, d'aquelles altres en què la proposta ve justificada només pels seus valors paisatgístics.

En el cas de les comunitats jardí *d'entorn urbà vinculant*, en canvi, aquestes intervencions aborden clarament la qüestió urbana, en la mesura en que plantegen un nou teixit urbà contigu a la ciutat, sovint completant trames viàries i, com diríem en termes menys ortodoxes, "fent ciutat". El nexa d'unió entre el lloc físic i l'operació és, en aquest cas i a diferència de l'anterior, molt més feble, en la mesura que els atributs de l'indret no catalitzen l'operació. En el primer cas, l'*indret* és fonamental; en el segon, n'és una conseqüència.

Les comunitats jardí *mixtes* presenten al mateix temps certa relació vers el context natural i l'urbà, però d'una manera menys acusada. L'interès vers l'entorn natural cal entendre'l d'una manera abstracta o conceptual, sense que els

1 S'inclou semànticament el mot "vinculant" per emfasitzar el caràcter de dependència que les comunitats jardí mostren respecte el context natural o urbà en el que s'insereixen.

2 És important anticipar que d'aquesta classificació, i com veurem més endavant, no s'ha de treure la conclusió de que les intervencions *d'entorn natural* estan necessàriament més allunyades físicament respecte el nucli urbà que les *d'entorn urbà*.

atributs específics de l'indret siguin realment rellevants. Al mateix temps, el seu origen cal cercar-lo com alternativa a la ciutat congestionada, amb la que manté simultàniament un estret vincle de dependència.

Podem per tant establir una relació directa entre el tipus de vincle de la comunitat jardí i la seva localització. Les d'entorn natural vinculant es localitzen deslligades físicament de la ciutat, les d'entorn urbà vinculant es troben *en* la ciutat, i les mixtes es localitzen en la seva perifèria.

En conjunt, i a partir dels tipus reconeguts, podem elaborar el següent quadre:

<i>Comunitats jardí d'entorn natural vinculant</i>	<i>Comunitats jardí d'entorn urbà vinculant</i>	<i>Comunitats jardí mixtes</i>
Colònies (C) Poblats de Colonització (Pc) Habitatge burgès satèl·lit (Bs) Habitatge burgès dotacional (Bd) Turisme (T)	Cooperatives (Co) Habitatge social (H)	Habitatge burgès en eixample (Be) Habitatge burgès en perifèria (Bp)

La majoria de les comunitats jardí són d'entorn urbà vinculant, atès que el model d'habitatge social (H), el més important en número d'intervencions, pertany a aquest grup. Les operacions d'entorn natural vinculant les segueixen en nombre, ja que incorporen la majoria de les comunitats jardí de producció (P) i totes les del turisme (T), mentre que les mixtes són les menys nombroses, pertanyents generalment al model de l'habitatge burgès (B). Aquesta observació ens porta a confirmar que, en termes generals, les comunitats jardí estableixen un fort vincle amb l'entorn natural o bé amb la ciutat consolidada.

Aquesta classificació de les comunitats jardí, de caràcter conceptual, en funció del seu vincle natural o urbà, ens dóna peu per avaluar quina és la relació entre aquests assentaments i la ciutat, des del punt de vista de la seva posició relativa, per tal de poder entreveure quin ha estat el paper de les comunitats jardí en la construcció de la ciutat.

Per tant, des d'aquesta perspectiva, podem considerar els següents supòsits:

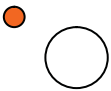
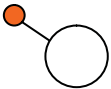

	<p>EN EL TERRITORI <i>Una nova ciutat i un nou indret</i></p> <p>Es tracta d'aquells nous assentaments que funcionen d'una manera totalment autònoma i deslligada respecte altres nuclis urbans.</p>
	<p>EN LA PERIFÈRIA <i>Les operacions satèl·lit i la vinculació urbana</i></p> <p>Són comunitats ja rdí deslligades físicament del continu urbà, però depenents de la ciutat quant als serveis i el treball.</p>
	<p>EN LA CIUTAT <i>El disseny d'un nou tros de ciutat</i></p> <p>Aquestes operacions formen un continu urbà amb el teixit preexistent, però mantenen una clara delimitació del seu àmbit d'intervenció, formant paquets amb una identitat pròpia amb serveis i equipaments propis.</p>
	<p>EN EL TEIXIT <i>L'extensió de la ciutat mitjançant noves unitats d'agregació: l'habitatge i l'illa com a cèl·lula de repetició.</i></p> <p>Són intervencions sense un àmbit preestablert, formant un nou teixit de creixement de la ciutat i absolutament depenents d'aquesta quant als serveis i equipaments.</p>

Figura 3.161

Les intervencions que considerem *en el territori* són autosuficients. Consisteixen en assentaments urbans provistos d'equipaments i serveis, sense necessitat de dependre d'altres nuclis.

Les comunitats jardí més destacables d'aquest grup són els poblats de colonització, nous nuclis urbans destinats a recolzar la producció agrària d'un determinat àmbit territorial (vegeu el capítol 2 sobre les diferents famílies taxonòmiques). La localització d'aquestes peces urbanes depèn de la capacitat productiva de l'àmbit i pot implicar la implementació de més d'un nucli per tal d'abastar un àmbit productiu més ampli (fig. 3.161). Aquest és el cas dels poblats de la plana de Lleida, situats de manera equidistant per tal d'abraçar la zona productiva d'una manera efectiva.

Les aportacions dels poblats de colonització en la construcció de la ciutat tenen molt a veure amb un equilibri territorial entre la ciutat i els nuclis perifèrics. Sota aquesta perspectiva cal reconèixer el seu valor com a peça urbana que pot estructurar el territori immediat de les ciutats, com a element autosuficient i com a nou enclavament urbà complementari o independent de la ciutat. En qualsevol cas, s'entén imprescindible considerar el paper d'aquests assentaments en tant que plantegen una alternativa d'equilibri territorial amb els nuclis urbans existents a través de la creació de nous pols funcionals i, per tant, pot significar un mecanisme perfectament vàlid avui dia per a l'estudi i la discussió de l'escenari urbà metropolità de les nostres ciutats.

Les colònies industrials també signifiquen intervencions autònomes sobre el territori, tot i que de menor escala, amb equipaments i dotacions molt més simples. Aquestes propostes cerquen també unes determinades condicions naturals que les condiciona a l'hora d'escollir la zona d'implantació. La seva concreta localització i la definició dels seus límits físics vindrà sovint condicionada pel salt d'aigua i les condicions geogràfiques de l'entorn.

Cal esmentar també en aquest grup les operacions que plantegen la regeneració d'un nucli urbà de per sí ja autosuficient, com és el cas dels nuclis que pertanyen a les "Regiones Devastadas" o als que deriven de riudes naturals, així com també els que corresponen al turisme autònom (TA), que plantegen nous enclavaments urbans autosuficients, tot i que estacionals.

Les comunitats jardí situades *en la perifèria* de la ciutat plantegen discontinuïtat urbana amb aquesta, i consisteixen en nous conjunts residencials amb límits molt definits. Convé incidir però en què, contràriament al que caldria esperar, les intervencions d'aquest grup són de fet molt més dependents d'aquesta que no pas les que se situen contigües a la seva taca urbana (les que anomenem *en la ciutat*). L'explicació d'aquesta aparent paradoxa és que la majoria d'aquestes operacions pertanyen al model dels habitatges burgesos i, per tant, responen a residències de temporada, de manera que no disposen d'equipaments i dotacions significatives.

De les intervencions burgeses situades en la perifèria cal destacar la singularitat de l'avinguda Tibidabo pel seu compromís vers la ciutat. Aquest projecte és l'únic on el sector dels equipaments és tant important com la pròpia comunitat jardí, ja sigui per les dimensions i abast d'alguns d'ells, com també per l'acusat caràcter benestant i elitista que a través

Figura 3.161

Posició relativa dels poblats de colonització sobre el pla de Lleida. Els nuclis de Sucs, Gimènells, Pla de la Font i Vencillón (aquest darrer ja en la província d'Aragó) es distribueixen sobre el territori de forma homogènea.

dels hotels i restaurants es volia aconseguir. Per una altra banda, cal remarcar aquest caràcter de dotació a la ciutat en la seva globalitat, i que excedia els límits de l'operació. Es tracta, per tant, d'un projecte singular quant al contingut i abast respecte la ciutat³.

La determinació de la ubicació d'aquest projecte, així com també en el cas del Park Güell, és en gran part fruit de factors lligats a les característiques de l'indret: posició en la falda de la muntanya amb importants vistes sobre la ciutat. Però cal també tenir en compte altres factors, com els valors socials i culturals que envoltaven la burgesia catalana, així com també les possibilitats de rentabilitat de la intervenció⁴.

Algunes d'aquestes comunitats jardí burgeses mostren una aparent ambigüetat: els casos de l'Estany de Puigcerdà, de l'avinguda Maristany de Camprodon o els Xalets Suïssos de Cantonigrós són operacions que plantegen una certa continuïtat amb el teixit urbà de les poblacions que les acull, però cal tenir en compte que es tracta d'assentaments que es justifiquen des de les necessitats de la gran ciutat —la de Vic en el cas de Cantonigrós i la de Barcelona en la resta— i, per tant, les interpretem com a peces urbanes de la perifèria⁵.

Les intervencions que anomenem *en la ciutat* formen un continu amb el teixit preexistent, mantenint una clara delimitació del seu àmbit d'intervenció, formant paquets residencials amb una identitat singular. A aquest grup pertanyen la majoria de les propostes del model de l'habitatge social, plantejant com hem comentat una menor dependència vers la ciutat que el cas anterior. Aquestes intervencions signifiquen una de les aportacions més importants de les comunitats jardí en la construcció de la ciutat atès l'elevat nombre de propostes, l'interès projectual que susciten i l'heterogeneïtat de solucions que plantegen al continu urbà.

Aquest grup inclou també intervencions de molt petita escala, que anomenem *fragments* de ciutat (vegeu el quadre taxonòmic), i representen petits paquets residencials que contribueixen en la construcció de la ciutat en tant que completen teixits sobre trames urbanes predeterminades, però només en comptades ocasions aporten nous equipaments i dotacions a la ciutat.

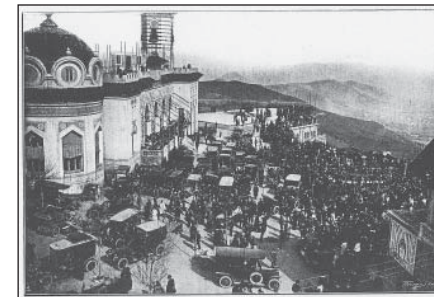

Figura 3.162

- 3 Convé distingir dos tipus d'equipaments. Per una banda les dotacions que pretenien servir a un entorn molt més ampli que la pròpia operació, com és el cas del parc d'atraccions, que funcionava a més com a motor del projecte. Entre les diferents atraccions amb que comptava el complex les més celebrades i populars varen ser el Carrilet, inaugurat el 1915, la Talaia, del 1921, i l'Aeroplà, del 1928. Dins d'aquests equipaments que en podríem dir d'escala de ciutat cal destacar també la Torre de les Aigües, construïda amb l'ajut de la Companyia d'Aigües de Barcelona. Aquest dipòsit data del 1904, i funcionarà a partir del 1905, alimentat per les bombes situades a prop de les cotxeres. A més d'aquestes instal·lacions distingim per una altra banda les vinculades a les festes i celebracions multitudinàries que es feien en dies assenyalats, especialment en el Gran Hotel Restaurant Tibidabo, enfront l'estació de dalt. El conjunt d'hotels, els restaurants, el casino i les sales de festes afavorien l'entorn social d'alta burgesia que es cercava, i generaven activitats també destinades a una clientela que anava més enllà dels límits de la mateixa avinguda. El 1902 entrarà en funcionament l'Hotel Coll, el 1919 el Restaurant La Masia obre les seves portes, i el 1926 l'Hotel Florida reb els seus primers clients.
- 4 La primera parcel·la a l'avinguda Tibidabo es ven per 100.000 pessetes —concretament a Don Manuel Armús—. L'increment de valor del terreny és molt important, ja que la finca primitiva, coneguda en el seu moment com "El Frare Blanc" o Can Gomis es va comprar per 331.000 pessetes (juntament amb les finques Torrescasana, Marquesa de Moragas, Salat, Almirall (en part), Flotats, Sert, Companyia d'Aigües (en part), Zulaica, Comercial Anmi o finca Xuli i Mas Fortuny, totes aquestes situades al cim), amb un total de 50 hectàrees. Si bé en la compra inicial el sòl valia 500 pessetes l'hectàrea, una vegada urbanitzat i inclòs abans de que el funicular estigués enllestit, es va vendre per 300.000 pessetes l'hectàrea, de manera que les parcel·les de la part baixa de l'operació es compraren a 3 pts/m² (el 1901), i es vengueren per 70 pts/m² (el 1919).
- 5 L'exemple de S'Agaró és en aquest sentit molt representatiu, ja que va significar la creació de la primera empresa d'autobusos de línia que vinculava la ciutat amb la proposta —autobusos Pullman, de 1929—.

Figura 3.162

Els serveis dotacionals de les comunitats jardí vers la ciutat. *Els equipaments de l'avinguda Tibidabo prenen un paper important respecte la ciutat, ja sigui pel seu valor infraestructural (p.e. la Torre de les Aigües) com pel seu valor com a espais d'oci i lleure (com el Parc d'Atraccions o els hotels que acollien esdeveniments importants de la ciutat).*

Les comunitats jardí que anomenem *en el teixit* impliquen l'extensió de la ciutat mitjançant noves unitats d'agregació, en què l'habitatge unifamiliar aïllat i l'illa urbana s'utilitzen com a cèl·lules repetibles. Es tracta d'intervencions que formalitzen el creixement de la ciutat mitjançant la idea d'eixample i del creixement continu sense que s'estableixin uns límits urbans precisos. Cal però distingir entre les intervencions que basen la repetició en l'illa de les que ho fan a partir de la parcel·la. La contribució que aquestes últimes signifiquen en la construcció de la ciutat cal valorar-la tenint en compte la seva indefinició quant als límits, la seva qüestionable efectivitat en solucionar la transició entre el nucli urbà consolidat i l'entorn natural, la seva dificultat per resoldre espais oberts de qualitat (vegeu l'apartat 3.C sobre l'espai lliure) i, per tant, de poder generar el que entenem per sensació de comunitat. En aquests casos, la dependència respecte la ciutat és molt acusada. Es tracta, en definitiva, d'un nou teixit diferenciat físicament, però no funcionalment.

Aquestes consideracions són aplicables a les intervencions que aborden el creixement urbà des de la repetició sistemàtica de la parcel·la basada en la tipologia residencial de l'habitatge unifamiliar aïllat. En canvi, aquells projectes que aborden el creixement urbà des de l'illa, com per exemple l'illa Martorell, l'illa Meridiana, l'illa de La Salle de Tarragona o la proposta Egara de Terrassa, signifiquen importants aportacions a la construcció de la ciutat, en tant que són capaces de generar un teixit urbà que permet la configuració d'espais oberts de qualitat i incorporar en ocasions equipaments i dotacions que contribueixen a formalitzar peces urbanes significades. En aquests exemples podem interpretar que la simbiosi entre la idea de l'eixample i la comunitat jardí planteja un resultat rellevant.

El paper de la comunitat jardí en la construcció de la ciutat

Com hem vist, els models de comunitat jardí permeten construir fragments de ciutat acabats —en la majoria dels casos no autosuficients— que segueixen una jerarquia i una lògica pròpies. En conjunt, les comunitats jardí suposen suggerents aportacions urbanes d'un abast molt sinificatiu, i responen a quatre escales fonamentals en la significació de les ciutats: l'escala territorial, que vincula el nucli urbà amb l'entorn no construït; l'escala de ciutat i la seva perifèria; l'escala del complex residencial que forma part de la ciutat com a nova peça urbana; i l'escala de la unitat veïnal i mínima d'agregació. En l'atenció a cada una d'aquestes escales podem valorar les aportacions de les comunitats jardí en la construcció de la ciutat i reconèixer respectivament l'exemple i mecanisme dels poblats de colonització com a peces urbanes que permeten ordenar el territori; les intervencions de l'habitatge burgès en la definició de bosses residencials perifèriques i alternatives a la ciutat consolidada; les operacions de l'habitatge social com a nous paquets residencials que formen part del continu urbà de la ciutat; i la reinterpretació de la cèl·lula veïnal repetitiva de l'eixample amb el llenguatge tipològic de l'habitatge unifamiliar aïllat i en filera dins el teixit urbà consolidat.

En termes generals, les aportacions d'aquests assentaments dins l'escala de la ciutat, ja sigui entesa l'operació com a unitat mínima o com a unitat màxima d'agregació, suposen importants exercicis des del punt de vista de la composició urbana, de la diversitat tipològica dels habitatges, de l'ús del sòl, de la compatibilitat i complementareïtat amb la ciutat

existent, de la introducció estratègica de nous equipaments, de la incorporació de noves infraestructures i, en definitiva, de la creació d'un nou paquet urbà que fa ciutat a distintes escales.

Pel que fa a la més àmplia de les escales, les implicacions territorials dels poblats de colonització, entesos com a nous nuclis urbans, són sens dubte una qüestió que cal debatre i aprofundir, en tant que és una important eina per a la configuració dels vincles territorials de les ciutats i de la seva vertebració, plantejant importants i suggerents alternatives que no han de vincular-se exclusivament al sector productiu. Cal comprendre les seves possibilitats des del moment en què poden funcionar com assentaments interdependents entre sí —tot i que autònoms—per a respondre a la complexitat territorial. Aquestes premises territorials derivades de les taques urbanes i de les característiques morfològiques del mateix territori condicionen la seva mida, la seva vocació i les seves expectatives com a catalitzadors de desenvolupaments futurs, d'ordenació o de regeneració de determinades àrees —recolzant-se necessàriament en les millores infraestructurals i en la creixent mobilitat del transport públic i privat—.

Per la seva part, en la lectura a escala de ciutat i en la valoració de les intervencions de perifèria, podem concloure que si bé les comunitats jardí que plantegen paquets urbans estacionals resolen la necessitat d'una alternativa residencial a les dinàmiques de la gran ciutat, és clau reconèixer que aquestes bosses han d'establir al mateix temps un vincle urbà eficient amb les poblacions que les acullen i, per tant, han de contribuir necessàriament a la seva configuració urbana i en l'aportació racional de dotacions i serveis. Dins d'aquest escenari, podríem dir que aquest model urbà pot contribuir a la construcció de ciutats de menor extensió.

Una de les aportacions però més significatives de les comunitats jardí en la construcció de la ciutat pertany a l'escala de la unitat veïnal, com a teixit urbà residencial diferenciat de la ciutat, però contigu a la seva taca urbana. El conjunt d'intervencions que aborden aquesta qüestió és ampli i divers, i el seu anàlisi ens ha permès verificar la seva idoneïtat per configurar peces urbanes significatives dins el complex mosaic urbà de les grans ciutats i les de mida mitjana.

Per últim, les comunitats jardí que incideixen sobre teixits urbans consolidats, especialment en trames urbanes regulars, i que plantegen illes residencials coherents amb espais comunitaris significatius i l'imits urbans precisos, ens mostren una distinta manera de fer ciutat, amb operacions de petita escala, però efectives quant a la creació de paquets residencials amb una rellevant i suggerent sensació de comunitat.

Per tant, i com a corol·lari, podem concloure que les comunitats jardí constitueixen un model urbà actual, vigent i efectiu en la construcció de les nostres ciutats, i permeten abordar distintes casuístiques en funció de la seva localització, en especial (1) en la configuració de nous nuclis urbans en l'ordenació del territori, (2) en la creació de nous paquets residencials alternatius a la ciutat consolidada, però continus a les ciutats menors, (3) en la formació de noves comunitats veïnals integrades en el teixit urbà de les ciutats —ja sigui per a la formació de nous creixements urbans, per a la completació de vuits urbans o per a la substitució d'àrees urbanes obsoletes—, i (4) en la singularització i recuperació dels teixits urbans en malla basats en l'habitatge unifamiliar.

Síntesi

Fases, famílies i models

Les comunitats jardí demostren una gran versatilitat per adaptar-se a distints contextes socioculturals, sense perdre els seus trets identificatius principals, un fet que es tradueix en un ampli ventall de resultats projectuals. L'estudi d'aquest escenari ens ha portat a establir un quadre taxonòmic amb quatre models principals, que s'ajusten a períodes temporals específics, amb contextes socioculturals concrets:

FASE I – *Les comunitats jardí lligades a la producció (model P), fins el 1900.*

FASE II – *Les comunitats jardí vinculades amb l'habitatge burgès (model B), resultat de les iniciatives privades de la classe benestant, des de 1900 fins el 1936.*

FASE III – *Les comunitats jardí compromeses a resoldre el problema de l'habitatge social (model H), de 1939 a 1955.*

FASE IV – *Les comunitats jardí vinculades al turisme en l'àmbit costaner (model T), de la dècada de 1930 i de 1943 fins el 1960.*

Dins de cada un dels models identificats podem distingir distintes famílies, que comparteixen determinats trets característics, especialment pel que fa als motius teòrics que les recolzen. Aquest quadre taxonòmic (vegeu la figura 2.1) ofereix una matriu per situar les comunitats jardí del període estudiat en el territori català.

La condició social de les comunitats jardí

De la mateixa manera que les comunitats jardí vinculades a la producció signifiquen un important precedent, les operacions associades al turisme representen un assaig experimental amb un final suggerent però al mateix temps incert i poc consolidat. Aquest escenari justifica en part que poguem centrar més l'atenció a les comunitats jardí vinculades a l'habitatge social i a les d'iniciativa burgesa, models on existeix una major coherència projectual i on podem reconèixer camps d'experimentació més desenvolupats. En aquest context, però, les intervencions vinculades a l'habitatge social són sens dubte les més rellevants, tant des del punt de vista quantitatiu com qualitatiu. Les primeres idees que prenen forma en l'àmbit català provenen de les inquietuds de Cebrià de Montoliu, precisament al voltant de les cooperatives i en atenció a la classe social de menor nivell adquisitiu. I és en aquest àmbit on les comunitats jardí aporten les reflexions

més significatives en el període de postguerra. D'alguna manera podem dir que les comunitats jardí al nostre territori són orientades majoritàriament a les classes obreres, o dit d'una manera menys ortodoxa, són més de pobres que no pas de rics.

En el decurs del treball hem pogut comprovar com existeixen un seguit d'elements invariants per a cada família i model, de la mateixa manera que existeixen una sèrie de paràmetres generals que singularitzen les comunitats jardí en relació a altres intervencions. Així, hem pogut comprovar com el model d'habitatge social es basa en espais centrals significatius, singularitzats per volumetries específiques, i empra sovint els equipaments com a elements estructurals de les propostes. Utilitza freqüentment suggerents recursos compositius en la definició volumètrica dels espais i carrers, especialment en els espais lliures centrals, que es delimiten amb una definició espacial tancada o semitancada. En la configuració d'aquests espais és destacable l'aportació de les places porticades, de 35x45 metres de mitjana, i que es configuren mitjançant habitatges plurifamiliars amb comerç a les plantes baixes. Presenta així mateix una elevada diversitat tipològica, utilitzant en distintes ocasions i per a objectius diferents l'habitatge unifamiliar aïllat, el bifamiliar, les fileres i els blocs plurifamiliars, amb un resultat arquitectònic molt homogeni. La densitat mitjana és de 35 habitatges per hectàrea, i la superfície mitja de les intervencions és de 5 hectàrees.

Els elements invariants de l'habitatge social

Per la seva part, el model d'habitatge burgès fonamenta la seva estructura urbana a partir del viari, utilitza exclusivament l'habitatge unifamiliar aïllat en els seus projectes amb arquitectures singulars i heterogènies i formalitza els seus espais lliures mitjançant una definició espacial oberta. Així mateix, mostra unes densitats mitjanes de 4 habitatges per hectàrea, amb una superfície total d'unes 25 hectàrees. En conjunt, podem veure com desapareix en aquests casos el potencial dels espais oberts com peces d'interrelació social, el seu percentatge disminueix, i també ho fa la diversitat tipològica, la jerarquia viària i la densitat, augmentant el tamany de la parcel·la i les dimensions dels habitatges.

Els elements invariants de l'habitatge burgès

El treball ens ha permès també identificar els trets generals de les comunitats jardí. Quant a la tipologia dels habitatges, hem pogut comprovar com la diversitat edificatòria és inversament proporcional al tamany de la intervenció: major superfície d'intervenció implica menor diversitat, mentre que un menor àmbit de projecte abraça major varietat tipològica. Aquesta relació de proporcionalitat també és reconeixible en els recursos de composició urbana, en tant que si les intervencions de menor mida són aquelles que empen majoritàriament les quatre tipologies residencials, disposen per tant de major instrumental per poder treballar aquest camp projectual. Aquests recursos compositius es poden resumir en:

Les característiques projectuals de les comunitats jardí

La composició urbana

1. L'ús de l'arquitectura per a definir els límits físics dels espais públics, mitjançant la creació de portes i la utilització d'edificis pont.
2. La singularització dels accessos principals a la intervenció.
3. La configuració de les cantonades.
4. L'utilització de ritmes edificatoris.

5. La singularització de determinats punts del projecte mitjançant volumetries específiques o fites.
6. La incorporació de carrers amb visuals simètriques vers una edificació singular.

La disposició edificatòria

Aquests recursos compositius que s'empren per resoldre determinats indrets singulars de la intervenció complementen a petita escala els mecanismes d'ordenació edificatòria que utilitzen les comunitats jardí en una lectura global del projecte. Els criteris que s'implementen per solucionar la disposició edificatòria en el conjunt de la proposta es poden resumir en els següents:

1. *La seriació.* La construcció de la comunitat jardí es fonamenta en la iteració sistemàtica d'una determinada tipologia.
2. *La repetició.* Consisteix en un mòdul compositiu concret que configura una illa urbana, construint el projecte urbà a través de la seva repetició.
3. *L'axialitat.* La comunitat jardí s'organitza a partir de la definició d'un eix compositiu, amb edificació alineada al vial i vinculat a l'accés principal de la intervenció, que finalitza en l'espai obert central de caràcter marcadament urbà. La resta del projecte es configura al voltant d'aquest eix generador.
4. *La contraposició.* Es tracta d'emprar el contrast compositiu per resoldre la composició urbana del conjunt.
5. *La retícula.* El projecte es genera a partir d'una estructura viària en malla sobre la que es distribueix l'edificació de manera homogènea.
6. *La simetria.* La composició urbana de la intervenció es basa en un eix compositiu generador d'una geometria simètrica.
7. *L'aleatòria.* Consisteix en la distribució atzarosa de l'edificació residencial generant un paisatge urbà singular.

Les unitats d'agregació

Alguns d'aquests mecanismes compositius es basen en les unitats d'agregació, en què distingim (1) l'agrupació senzilla de parcel·les, (2) les agrupacions per illes i (3) les agrupacions a partir d'espais comunitaris determinats. Aquestes agrupacions parcel·làries es disposen incorporant en ocasions passos peatonals que signifiquen normalment un valor afegit a la intervenció i que, en alguns projectes, poden arribar a formar part de l'estructura viària principal del conjunt.

La vialitat

Tot i que aquesta estructura viària és l'element de partida tant sols en les intervencions burgeses, els altres models empren estratègicament la vialitat per a emfasitzar puntualment algunes voluntats projectuals mitjançant el recurs de la secció simètrica per tal de singularitzar determinats accessos o amb l'objectiu de destacar una jerarquia viària rellevant, i la secció dissimètrica per resoldre d'una manera coherent els límits de la intervenció. Per la seva part, la solució viària està en ocasions molt vinculada al relleu de l'indret, malgrat que, al contrari del que cabria esperar, són poques les intervencions

que s'implementen sobre àmbits amb desnivells destacables. En aquests casos, la comunitat jardí resol el problema plantejant un traçat sinuós i distribuint homogèniament les edificacions, organitzant el conjunt mitjançant terrasses a distints nivells, o bé aborda la diferència de cota a través d'una secció decisiva que implica al mateix habitatge.

A aquest conjunt de consideracions de caràcter projectual cal afegir el valor arquitectònic i patrimonial de la majoria de les intervencions. Ja sigui pel caràcter homogeni i coherent de les intervencions que desenvolupen tots els habitatges conjuntament —especialment les del model d'habitatge social i algunes del productiu i turístic—, o pel valor arquitectònic singular d'alguns habitatges unifamiliars aïllats —corresponents a l'habitatge burgès—, es fa necessari implementar mesures de protecció per aquests conjunts urbans que garanteixin la seva conservació i recuperació.

*El valor
patrimonial*

Així mateix, la lectura de la localització de les comunitats jardí respecte els nuclis urbans preexistents ens permet abordar la seva faceta més teòrica, entenent aquests assentaments com a peces urbanes significatives en la construcció de les nostres ciutats. Així podem distingir quatre localitzacions distintes:

**El significat
de la localització**

1. *En el Territori.* Es tracta d'aquells nous assentaments que funcionen d'una manera totalment autònoma i deslligada respecte altres nuclis urbans.
2. *En la Perifèria.* Són comunitats jardí deslligades físicament del continu urbà, però depenents de la ciutat quant als serveis i el treball.
3. *En la Ciutat.* Aquestes operacions formen un continu urbà amb el teixit preexistent, però mantenen una clara delimitació del seu àmbit d'intervenció, formant paquets amb una identitat pròpia amb serveis i equipaments propis.
4. *En el Teixit.* Són intervencions sense un àmbit preestablert, formant un nou teixit de creixement de la ciutat i depenents parcialment d'aquesta quant als serveis i equipaments.

El treball demostra finalment la poca precisió que implica l'utilització del terme "teixit de ciutat jardí" per a referir-nos als conjunts d'habitatges unifamiliars aïllats, on no es parla de límits, de centre urbà, d'estratègia projectual o, en definitiva, de sensació de comunitat, aspecte aquest clau en el que hem anomenat "comunitats jardí".

Epíleg

**Diversitat,
adaptabilitat
i vigència**

Diversitat, adaptabilitat i vigència: aquestes són les característiques més rellevants de les comunitats jardí en el territori català. El seu estudi ens demostra que es tracta d'un tipus d'intervenció amb un resultat molt ric i heterogeni des del punt de vista projectual, i amb una gran versatilitat per respondre a cada context sociocultural en què es desenvolupa i d'acord amb cada idea que la justifica. Al mateix temps, es tracta d'operacions amb un contingent de recursos compositius i de valors teòrics implícits que garanteixen la seva vigència en l'urbanisme actual.

**La influència de la idea
de ciutat jardí**

En el decurs del treball hem pogut reconèixer com les primeres idees anglosaxones del que entenem pel concepte de "ciutat jardí" han tingut efectivament una innegable influència en el nostre àmbit d'estudi, cristal·litzant mitjançant les diferents comunitats jardí. En aquest procés hem pogut veure com aquest fenomen es tradueix en una primera etapa en el seu reclam teòric per part de Cebrià de Montoliu, un esforç de divulgació que es produeix de manera paral·lela a l'aparició de les primeres intervencions de caràcter burgès. En una segona etapa, que s'enceta després de la guerra civil, es desenvolupen els nombrosos projectes vinculats a l'habitatge social fruit de la intervenció estatal franquista, i que s'allargarà fins la dècada dels 50', en què apareixen les primeres propostes de caràcter lúdic desenvolupades en la costa. El conjunt d'intervencions que es recullen demostra per tant que la repercussió de la idea de la ciutat jardí ha estat en el nostre territori molt rica i rellevant, i que a més s'ha efectuat dins diversos contextes socioculturals, distints entorns urbans i amb finalitats teòriques també diferents.

**L'absència d'un
procés formatiu**

Altrament, però, i per bé que la versatilitat a que fèiem referència es tradueix en una gran adaptabilitat a les condicions físiques de l'indret i als valors culturals del moment, podem també apreciar una acusada diversitat entre cada un dels models. Dins de cada un dels models identificats podem reconèixer solucions urbanes força distintes en alguns casos, tot i que les condicions socioculturals siguin sovint similars. Aquesta constatació, i a partir d'una lectura de conjunt de les intervencions, ens porta a reconèixer que les comunitats jardí no mostren un procés formatiu al llarg del temps, ni tant sols dins de cada un dels models i, per tant, la seva expressió urbana és només associable al context del moment en què es desenvolupa i no al resultat d'un procés de maduració específic. En aquest sentit, podem assegurar que les noves operacions urbanes no es fonamenten habitualment en les experiències anteriors, sinó que plantegen distintes solucions en front del context teòric i urbà en què es troben en cada cas.

En aquest escenari podem també confirmar que aquests projectes formen part d'un circuit històric tancat, d'un període que comença i acaba mentre es manté un determinat context sociocultural del què són deutors, de manera que les intervencions són només justificables des de la cojuntura específica del moment. Així, les propostes burgeses o les corresponents a l'habitatge social ofereixen paisatges urbans concrets que no tenen continuïtat al marge de l'etapa històrica en què prenen forma, significant així un valuós i important testimoni d'una època determinada.

Un període històric tancat

És precisament per aquest motiu que cal emfasitzar la necessitat d'implementar estratègies d'intervenció que busquin la millor manera de conservar i recuperar aquests projectes, atesos també els atributs projectuals que moltes d'aquestes ordenacions presenten. En aquest exercici convé prestar atenció al procés formatiu de cada projecte, i reconèixer si ha arribat a la seva consolidació, ha estat modificat o bé la intervenció és incompleta, així com també caldrà valorar especialment els límits i els vincles entre la intervenció i el context urbà de l'entorn.

La recuperació i conservació de les comunitats jardí

Tot i que aquestes intervencions són com hem comentat deutores del context sociocultural del moment, cal tenir molt present les repercussions que signifiquen des d'una perspectiva urbanística. Si bé són operacions irrepetibles, hem pogut demostrar que presenten també aspectes clarament extrapolables, especialment a l'escala de ciutat i també a l'escala del projecte urbà. Efectivament, ofereixen una interessant discussió sobre el creixement de les nostres ciutats actuals, i podem reconèixer la vigència i pertinència de les comunitats jardí en la creació de nous nuclis residencials, en les reflexions sobre els creixements perifèrics de les ciutats i la definició dels seus límits —continus o discontinus—, en la creació de nous fragments integrats en els teixits urbans actuals —ja sigui per motius de regeneració urbana, de substitució urbana, de completació de trames inacabades o de reconsideració dels buits urbans preexistents—, i en la recuperació de teixits d'habitatges unifamiliars aïllades disseminats pel territori que requereixen una intervenció que permeti la seva densificació i creació d'un nou centre urbà que abraci la sensació de comunitat.

Les comunitats jardí i la seva aportació urbana

Al mateix temps, les comunitats jardí també aporten suggerents solucions urbanes a l'escala del projecte urbà. La configuració de l'estructura urbana, la manera com es treballa la composició edificatòria, la definició i resolució dels espais lliures, els mecanismes d'agregació, el treball sobre el paisatge urbà o les qüestions vinculades amb la segregació viària i la secció dels carrers, són aspectes projectuals emprats per les comunitats jardí on hem pogut reconèixer interessants esforços en la seva implementació.

En aquest sentit, podem veure com les intervencions corresponents al model d'habitatge social són les que poden aportar més reflexions en l'urbanisme contemporani, atès que empren una acusada diversitat tipològica, plantegen densitats mitges de 35 habitatges per hectàrea en àmbits de 5 hectàrees de superfície mitjana, i mostren un ventall de recursos compositius ampli i suggerent. En aquest context, entenem que poden contribuir d'una manera eficient a una discussió actual respecte el creixement de les nostres ciutats i la seva vinculació amb l'entorn natural.

**La vigència
de les comunitats jardí**

A partir de les consideracions apuntades podem dir per tant que la vigència de les comunitats jardí es justifica a partir de tres arguments:

1. Des de l'atenció que es reclama pel seu valor urbà.
2. Des de l'anàlisi dels seus atributs en què es demostra que són contribucions significatives a l'urbanisme.
3. Des del seu estudi en què es demostra que són defensables avui dia com a models de baixa densitat.

Així doncs, les comunitats jardí signifiquen un important patrimoni urbanístic en el nostre territori, altrament força desconegut i poc atès fins ara, especialment des d'una perspectiva de conjunt. S'estima doncs fonamental prendre consciència d'aquest ampli ventall d'intervencions i reconèixer la seva vàlua, prestant especial atenció a la seva vigència i capacitat de resposta vers les dinàmiques urbanes actuals, ja que poden assumir un important paper en la construcció i definició de les nostres ciutats.

BIBLIOGRAFIA

El conjunt de la documentació escrita que existeix en l'actualitat respecte al tema d'estudi i el seu àmbit és extremadament escassa i dispersa. Alguns textos aborden la repercusió de la idea de ciutat jardí en el nostre context, però atenent només a l'activitat de Cebrià de Montoliu i la Societat Cívica La Ciutat Jardí, i en cap cas s'atén a les intervencions burgeses ni a les corresponents a l'habitatge social de posguerra. Si bé alguns llibres tracten puntualment alguns dels models taxonòmics que es presenten al treball, en la majoria dels casos disposem exclusivament de la informació que ens aporten els documents originals dels projectes i d'alguns articles d'època.

La bibliografia fa referència doncs als temes genèrics que es desenvolupen al primer capítol i al material documental d'alguns dels models taxonòmics, atès que la majoria del material que s'ha emprat en l'elaboració d'aquesta tesi ha estat fonamentat en el treball de camp.

Bibliografia General

- BUDER, S.: *Visionaries and Planners. The Garden City and the Modern Community*, Oxford University Press, 1990, New York.
- CREESE, W.: *The search for environment. The Garden City: Before and after*, New Haven, London, 1966.
- DOGLIO, C.: *L'equivoco della città giardino*, Cp Editrice, Florència, 1974.
- FISHMAN, R.: *Burgeois Utopias: The Rise and Fall of Suburbia*, New York, Basic Books, 1987.
- GIRLING, C. L., HELPHAND, K. I.: *Yard - Street - Park. The Design of suburban open space*, John Wiley & Sons Inc., New York.
- HALL, P.: *Ciudades del mañana. Historia del urbanismo en el siglo XX*, col·lecció La Estrella Polar, ediciones del Serbal, Barcelona, 1996.
- HOWARD, E.: *Garden Cities of Tomorrow*, London, 1970 (edició original de 1898).
- MONCLÚS, F. J. (ed.): *La ciudad dispersa*, Urbanismo, ciudad, historia (I), Centre de Cultura Contemporànea de Barcelona.
- OSBORN, F.: *Sir Ebenezer Howard. The evolution of his ideas*.
- OSBORN, G. & WHITTICK, A.: *The new towns. The answer to Megalopolis*, London, 1969.
- PURDOM, C. B.: *The building of satellite towns*, J. M. Dent and Sons, ed., 1949.
- REINER, TH.: *The place of the ideal community in urban planning*, Filadelfia, 1963.
- ROSENAU, H.: *The ideal city in its architectural evolution*, London, 1959.
- RUBIÓ I TUDURÍ, N. M.: *La Caseta i l'hortet; Inhabilitació de les cases massa velles; Un programa d'acció: la mobilització de la propietat urbana*, Gràf. Minerva, Barcelona [1933], 16 p.
- SAINT, A. (ed.): *London Suburbs*, Merrell Holberton Publishers London.
- SMETS, M.: *L'Avènement de la cité-jardin en Belgique: histoire de l'habitat social en Belgique de 1830 à 1930*, Brusel·les, Mardaga, 1977, 223 pp.
- SMETS, M.: "La periferia: un crecimiento desestructurado hacia una nueva centralidad", *UR* 9-10, 1992.
- STEIN, C. S.: *Toward new towns for America*, The University Press of Liverpool, ed., 1951.
- STERN, R. A. M., (ed.): "The Anglo American Suburb", *Architectural Design*, 50, 10-11, 1981.
- STERN, R. A. M.: "The suburban alternative: coping with the middle city", en *Architectural Record*, agost de 1978.
- TAGLIAVENTI, G., (ed.): *Città Giardino*, Gangemi Editore, Roma, 1988.
- TORRES CAPELL, M.: *La formació de l'urbanística metropolitana a Barcelona. L'urbanisme de la diversitat*. Barcelona: Mancomunitat de Municipis, D.L. 1999.
- UNWIN, R.: *Town Planning in practice. An introduction to the art of designing cities and suburbs*, London, 1911.
- VVAA.: *La ciudad jardín cien años después*, ciudades 6, revista del Instituto Universitario de Urbanística de la Universidad de Valladolid, 2002.
- WARD, S. V. (ed.): *The Garden City. Past, present and future*, E & Fn Spon, Chapman & Hall, Alexandrine Press, Oxford, 1992.

1. Encaix de la idea de ciutat jardí en l'àmbit d'estudi

Alguns antecedents i la seva difusió

- CARRERAS CANDI, F.: *Geografia de Catalunya*, Barcelona, 1916.
- GIRALT CASADESÚS, R.: “Un éxito de la Ciudad Jardín”, inèdit.
- GIRALT CASADESÚS, R.: “Què és una ciutat jardí”, *L'Autonomista*, 24 d'agost 1936, i *La Vanguardia*, octubre 1951.
- GRANDAS, M.C.: *L'Exposició Internacional de Barcelona de 1929*, Els llibres de la frontera, Barcelona, 1988.
- GRAU, R. (ed.): *Exposició Universal de Barcelona. Llibre del centenari, 1888-1988*, L'Avenç, Barcelona, 1988.
- MARTÍNEZ RIZO, A.: “La urbanística del provenir”, col·lecció Sociologia, nº 4, vol. LXI de *Cuadrenos de Cultura*, Tip, P. Quiles, València, 1932, pàg. 19 i 20.
- MASJUAN, E.: “El Urbanismo Ecológico de Patrick Geddes y Cebrià de Montoliu”, en *Arturo Soria y el urbanismo de su tiempo*, Primer Centenario de la Compañía Madrileña de Urbanización, Colegio Oficial de Arquitectos de Madrid, 1984.
- MASJUAN, E.: *La ecología humana en el anarquismo ibérico. Urbanismo “orgánico” o ecológico, neomalthusianismo y naturismo social*, Icaria Antrazyt, 2000.
- MONCLÚS, F. J.: “Barcelona: ideas de ciudad y estrategias urbanísticas (1897-1923)”, en *Arturo Soria y el urbanismo de su tiempo*, Primer Centenario de la Compañía Madrileña de Urbanización, Colegio Oficial de Arquitectos de Madrid, 1984.
- MONTOLIU, C.: *Las modernas ciudades y sus problemas, a la luz de la exposición de construcción cívica de Berlín (1910)*, Barcelona, 1913.
- PAZ MAROTO, J.: *La Ciudad Jardín*, conferencia en la Asociación de Ingenieros Sanitarios, Madrid, 1929, 63 pp.
- Revista «Cívitas» i Revista «Barcelona Atracció».
- ROCA, F. et al., *Cebrià de Montoliu (1873-1923)*, Ajuntament de Barcelona, 1993.
- SAMBRICIO, C.: “De la ciudad lineal a la ciudad jardín. Sobre la difusión en España de los supuestos urbanísticos a principio de siglo”, en *Ciudad y Territorio*, 94, 1992.
- SOLÀ-MORALES, I.: *L'Exposició Internacional de Barcelona 1914-1929*, Arquitectura y ciutat, Fira de Barcelona, Barcelona, 1985.

L'aportació teòrica de la idea de ciutat jardí a la discussió urbanística de la ciutat

- GIRALT CASADESÚS, R.: “Plano General de Urbanización de Barcelona”, en *La Construcción*, nº 5 a 7, gener de 1917.
- “Informe acerca del nuevo plano de urbanización general de Barcelona”, en «Anuario de la Asociación de Arquitectos», 1917, pàg. 87-92.
- MARTORELL, J.: *L'art d'urbanitzar i la Barcelona de l'avenir*, La Veu de Catalunya, 9/10/1907.
- RUBIÓ I TUDURÍ, N. M.: “Relacions entre les urbanitzacions locals i un pla regional o nacional”, *Associació d'Arquitectes de Catalunya*, Barcelona, 1932, 6 p.
- TORRES, M., LLOBET, J., PUIG, J.: *Inicis de l'urbanística Municipal*, Barcelona, Ajuntament-Corporació Metropolitana de Barcelona, 1985.
- TORRES I CAPELL, M.: *El planejament urbà i la crisi de 1917 a Barcelona*, edicions UPC, Barcelona.
- VVAA.: “El Dr. Robert i la seva època”, en *L'Avenç*, nº 239, setembre de 1999.

2. Taxonomia dels models

Les colònies obreres

- PLA, E., RÓDENAS, J. F.: *Antonio Bonet. Poblats d'Hifrensà*, Col·legi d'Arquitectes de Catalunya, Demarcació de Tarragona.
- SERRA, R.: *Colònies tèxtils de Catalunya*, Col·lecció Patrimoni Artístic de la Catalunya Central, Angle Editorial, 2000.
- VALL CASAS, P.: *El sistema de colònies tèxtils del Baix Berguedà. Gènesi i revalorització*, Tesi Doctoral, Barcelona, 1997.
- VVAA.: *La colònia Vidal*, Museu de la Ciència i la Tècnica de Catalunya, Museu Colònia Vidal.
- VVAA.: *Les mines de Cercs*, Museu de la Ciència i la Tècnica de Catalunya, Museu de les Mines de Cercs.

Poblados de Colonización i Regiones Devastadas

- *Arquitectura en Regiones Devastadas*, MOPU, 1984.
- HERRERO, A.: "15 normas para la composición de conjunto en barriadas de vivienda unifamiliar", a «Revista Nacional de Arquitectura», n° 168, Madrid, 1955.
- MONCLÚS, F. J. Y OYÓN, J.L.: *Colonización agraria en España, 1855-1973. Políticas y técnicas en la ordenación del espacio rural*, Ministerio de Agricultura-M.A.P.-M.O.P.U., Madrid, 1988.
- *Plan Nacional de Mejoramiento de la Vivienda en los Poblados de Pescadores*, Ministerio de Gobernación, Dirección General de Arquitectura, Madrid, abril de 1943.
- SEGARRA, F., DOMINGO, M.: *Barcelona: Les cases barates*, Ajuntament de Barcelona, 1999.
- TARRÚS, J. et alt.: "Pelayo Martínez Paricio 1898/1920/1978. Arquitecte de la segona generació noucentista", Ajuntament de Figueres.

Les Cooperatives i les Cases Barates

- ALMERICH, LL.: *L'obra de les cases a bon preu construïdes per la Cooperativa de Periodistes*, Barcelona Camí, 1920.
- CABRERA, A., SALA, M., JORDI, C.: *Les voltes de quatre punts. Estudi constructiu i estructural*, Monografies d'Història de la Construcció, Col·legi d'Aparelladors i Arquitectes Tècnics de Girona, 2005.
- *Cooperativa de Periodistas para la construcción de casas baratas. Memorias 1917-1925*.
- HERNÁNDEZ, X., TATJER M. i VIDAL, M.: *Passat i present de Barcelona*, ICE Publicaciones de la Universidad de Barcelona, vol. III, Barcelona, 1991, pàg. 245 i ss.
- PUIG GAIRAL, R.: "Cases barates i ciutat jardí", «El Constructor», any III, gener de 1925.
- RUIZ CASTELLA, J.: "La Ley de Casas Baratas", al «Butlletí del Museu Social», n° 15, juny de 1912, pàg. 97-108.
- TATJER, M.: "Los orígenes de la vivienda social en Barcelona: las cooperativas de viviendas en el primer tercio del siglo XX", en HORACIO CAPEL I PAUL-ANDRÉ LINTEAU, *Barcelona – Montreal. Desarrollo urbano comparado*, pàg. 413-433.
- TATJER, M.: "De lo rural a lo urbano: parcelaciones, urbanizaciones y ciudades jardín en la Barcelona contemporánea (1830-1930)", «Catastro» n° 15, gener de 1993, p 53-60.
- VVAA.: "Ricard Giralt, arquitecte i urbanista", *Revista de Girona*, núm. 210, gener-febrer de 2002.

L'Obra Sindical del Hogar

- *Arxiu del despatx de Ramon Bosch*, d'on provenen la majoria dels plànols de l'Obra Sindical del Hogar del treball.
- *Altres arxius*: Arxiu d'Adigsa, Barcelona, Arxiu Històric de Girona, Arxiu Històric de Barcelona, Arxiu del Col·legi d'Arquitectes de Catalunya.
- FRAGUELL, R. M.: *La ciutat jardí i l'Obra Sindical del Hogar a l'època franquista. El Grup de Sant Narcís de Girona*, Quaderns del Cercle, 4, Cercle d'estudis històrics i socials, Girona, 1988.
- FRAGUELL, R. M.: "La política urbanística de l'Obra Sindical del Hogar a les comarques gironines" en *L'època franquista. Estudis sobre les comarques gironines*, Quaderns del Cercle, Cercle d'estudis històrics i socials, Girona, 1989.
- GUTIÉRREZ PALOMER, A.: "Planificación urbana y vivienda obrera en Balaguer (1939-1962)", Universitat de Lleida, 2006.
- *La Vivienda protegida en sus agrupaciones urbanas y rurales*, Delegación Nacional de Sindicatos, Obra del Hogar, Departamento Técnico, [1941-1955], 38 pp.

L'habitatge burgès

- "Informe sobre el proyecto de ensanche de las Corts", en *Anuario de la Asociación de Arquitectos*, 1914, pàg. 121.
- "Informe de la Sociedad Cívica La Ciudad Jardín sobre el proyecto de Urbanización del distrito suburbano de Las Corts de Sarrià (Barcelona)", publicat a «Cívitas» n° 2, juliol de 1914, pàg. 45.
- MOLDOVEANU, M.: *S'Agaró. Ciutat Jardí a la Costa Catalana. 1916-1996. Arquitectura d'un somni*, Col·legi d'Arquitectes de Girona, 1995.
- SOLÀ MORALES, I.: *Els balnearis de Catalunya com a patrimoni arquitectònic*.
- TORRES CAPELL, M.: *La formació de l'urbanística metropolitana a Barcelona. L'urbanisme de la diversitat*. Barcelona: Mancomunitat de Municipis, D.L. 1999.
- VVAA.: *Atles de Girona*.